

Povijest židovske zajednice na Indijskom potkontinentu

Počivavšek, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:940013>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za indologiju i dalekoistočne studije
Odsjek za turkologiju, hungarologiju i judaistiku

Iva Počivavšek

Povijest židovske zajednice na indijskom potkontinentu

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2019.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za indologiju i dalekoistočne studije
Odsjek za turkologiju, hungarologiju i judaistiku

Iva Počivavšek

**POVIJEST ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE NA INDIJSKOM
POTKONTINENTU**

Diplomski rad

Mentor : Mr. sc. Krešimir Krnic
Komentor : Doc.dr. sc. Kotel Da-Don

Zagreb, rujn 2019.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
UVOD	4
POVIJESNI PREGLED ŽIDOVSKIH ZAJEDNICA U INDIJI	6
ŽIDOVSKA ZAJEDNICA U KOCHIJU	9
PODRIJETLO ŽIDOVA U KOCHIJU	10
MEĐUSOBNI ODNOSI ŽIDOVA UNUTAR ZAJEDNICE U KOCHIJU	12
ŽIVOT U ZAJEDNICI	17
UTJECAJ HINDUIZMA	20
ZAJEDNICA DANAS	24
ZAJEDNICA BENE ISRAEL	26
PODRIJETLO ZAJEDNICE	27
ŽIDOVSKI IDENTITET ZAJEDNICE BENE ISRAEL	28
OBIČAJI I BLAGDANI	30
SINAGOGE	33
ZAJEDNICA DANAS	34
ARAPSKI ŽIDOV I U INDIJI.....	36
PERIOD RANE POVIJESTI (DO 1857.g.).....	37
KOLKATA	37
MUMBAI.....	40
PERIOD OD 1857. DO 1918.g.....	41
ODNOS S BENE ISRAEL ZAJEDNICOM.....	43
PERIOD POSLIJE PRVOG SVIJETSKOG RATA (1919-1935)	45
ŽIDOV I NA PODRUČJU MOGULSKE INDIJE	47
POVIJESNI PREGLED	47
AKBAR (1556-1605).....	49
RELIGIJSKE RASPRAVE NA DVORU AKBARA	49
PRISUSTVO ŽIDOVA.....	50

PRIJEVOD SVETIH KNJIGA	51
PODRIJETLO ŽIDOVA NA DVORU AKBARA	52
MOHAMMED SA'ID SARMAD	54
SARMADOV UTIJECAJ	55
NĀDĪR SHĀH	59
TRGOVAČKE KOLONIJE.....	60
FORT ST. GEORGE (CHENNAI)	60
BARTHOLOMEW RODRIGUES	62
ALVAREZ DA FONESCA	63
ZADNJA FAZA ŽIDOVSKJE TRGOVAČKE KOLONIJE U 18. ST.	64
OBITELJI ERGAS I SILVERA	66
LUKA SURAT	70
LUKA SURAT ZA VRIJEME MOGULSKOG CARSTVA	70
OD SURATA PREMA MUMBAIJU	71
ZAKLJUČAK	73
SUMMARY	76
POPIS STRANIH RIJEČI.....	78
POPIS LITERATURE	82

UVOD

Zaista se treba zapitati kakav su odnos imali Židovi kao narod koji vjeruje u Jednoga Boga, s Indijom, u kojoj je glavna religija hinduizam (religija koja je potpuna suprotnost židovstvu, nema proroka i nema jednog osnivača, religija koja obuhvaća razna tumačenja i vjerovanja, koja se temelji na epovima i legendama, religija koja nema jednog glavnog Boga)?

Židovi kao narod s dubokom tradicijom i razrađenim povijesnim sjećanjima, nadu za boljim životom tražili su u svakom kutku svijeta, a nekolicina je svoju sreću pronašla i u Indiji. U tada nepoznatoj i neistraženoj Indiji. Nije čudno da židovska dijaspora nije bila dovoljno upoznata s ovim malim zajednicama na indijskom tlu. Dva glavna ogranka židovskih zajednica su Aškenaski Židovi (u druge krajeve dolaze s područja Njemačke i sjeverne Francuske), Sefardski Židovi (prognanici s područja Španjolske i Portugala u 15. st. sjevernoafrički Židovi te Židovi s Arapskog poluotoka.)

U ovom radu napravljen je povijesni pregled tri najveće židovske zajednice na tlu Indije – Židovi iz Kochija (na području Malabarske obale), zajednica Bene Israel (luke Surat i Mumbai) te zajednica Bagdaskih Židova (Mumbai i Kolkata, a pritom se misli na židovske migrante s arapskog govornog područja, ne samo na one koji su došli iz Bagdada). Osim ove tri zajednice, spominju se i one manje poznate zajednice koje su se naselile na području mogulske Indije te i židovske trgovačke kolonije koje su povezale Indiju s Europom i ojačale njezinu ekonomiju svojom unosnom trgovinom dijamantima i koraljima. Fokus će biti na pitanje identiteta unutar židovskih zajednica, kako su spoznale svoj identitet, te kako su ga razvijale i sačuvala iz legendi i raznih religijskih obreda. Također mogu se primijetiti razlike u raznim običajima na što je zasigurno utjecalo indijsko društvo oko njih. Zanimljivo je pratiti kako su ove dvije drevne civilizacije, indijska i židovska, međusobno utjecala jedna na drugu.

Po potrazi za sigurnim i stabilnim životom potaknutoj čestim progoima, indijske židovske zajednice slične su svim drugim židovskim zajednicama u dijaspori. No velika je razlika u tome što su se Židovi u Indiji akulturirali (živjeli su u skladu s društvom, ali pritom nisu odbacivali vlastiti identitet i tradiciju) a nisu se asimilirali (u nadi za potpunim prihvaćanjem vlastiti identitet se odbacuje). Posebno je zanimljivo promatrati njihove legende, život u sinagogama, status u društvu te odnos s ostalim zajednicama, a posebno s Indijcima. Nisu doživjeli antisemitizam ni diskriminaciju s indijske strane, a svojim

doprinosom pomogli su u razvoju indijskog ekonomskog i socijalnog života, umjetnosti, trgovine, medicine, politike, poljoprivrede, ali i jačanju vojske. A zbog očuvanja pjesama na hebrejskom jeziku i održavanje liturgije također su i doprinijeli i židovstvu. Pisali su pjesme kako na hebrejskom, tako i na lokalnim jezicima, vodili rabinske rasprave, pisali novele i pjesme. Zajednice su se međusobno razlikovale i zbog svojih referentnih grupa (za svaku zajednicu to je bila druga grupa) koja je imala veliki utjecaj na njihov status u društvu.

Kao što Katz u svome djelu kaže *Židovi u Indiji živjeli su kako bi svaka židovska zajednica željela ili trebala živjeti: slobodno, ponizno, pažljivo prema drugima, kreativno, bogato i uspješno te da daje doprinos u razvijanju svoje zemlje domaćina.* (Katz, 2000. 4. str.)

U 20. st. većina Židova ipak napušta Indiju i migrira u Izrael, što su uvijek smatrali svojim domom unatoč indijskom gostoprimstvu. To što su Židovi napustili Indiju zbog Izraela, ni na koji način ne umanjuje kvalitetu života kakvu su imali u Indiji.

Najvažnije razdoblje vezano za istraživanje indijskih židovskih zajednica bilo je između 1985-1995 kada su izdane važne knjige koje pobliže objašnjavaju život Židova u Indiji – *Jews in India* (Thomas A. Timberg), *Jews in British India : Identity in a Colonial Age* (Joan G. Roland) i *India's Bene Israel : A Comprehensive Inquiry and Sourcebook* (Shirley Beery Isenberg). Osim njih istaknuto je i djelo *The Last Jews of Cochin : Jewish Identity on Hindu India* (Ellen S. Goldberg i Nathan Katz), *History of the Jews of Cochin* (J. B. Segal) te *Who are the Jews of India ?* (Nathan Katz).

Ovaj rad nastojat će dati uvid u podrijetlo indijskih Židova, njihov način akulturacije i uklapanja u indijsku zajednicu i njihov odnos prema židovstvu općenito.

POVIJESNI PREGLED ŽIDOVSKIH ZAJEDNICA U INDIJI

Povijest židovskih zajednica na indijskom potkontinentu može se podijeliti na četiri perioda: antički (drevni), predkolonijalni, kolonijalni, i postkolonijalni period. Trgovina između južne (Indske dolinske civilizacije) i zapadne Azije (Mezopotamije i Babilona) datira između sredine trećeg i prvog tisućljeća prije Krista (Katičić, 1973. 63. str.). Legende o indijskim trgovcima u Babilonu (sans. *Bāveru*) sačuvale su se u buddhističkim *jātkama*.¹ Također, u buddhističkoj literaturi *Mahosadha jāta*ka,, Buddha sudi raspravu između dvije žene, u kojoj obje tvrde da su majke istog djeteta. Ova priča ima sličnosti s onom o suđenju kralja Salomona (1Kr 3,16-28). Ne može se sa sigurnošću reći koja legenda je preuzeta od koje, odnosno jesu li obje legende preuzete iz nekog ranijeg izvora. Pločice pronađene u gradu Uru, opisuju trgovinu s Dilmunom (Telmun) na području Perzijskog zaljeva, gdje je bilo važno trgovačko središte između Mezopotamije i unutrašnjosti Indije, trgovali su srebrom, zlatom, biserima, bjelokosti i bakrom, oko 2350. g. pr. Kr. Izvori koji su pomogli pri rekonstruiranju podrijetla židovske zajednice na indijskom potkontinentu su također i Biblija, zapisi Josipa Flavija², Talmud, te rimski, grčki i kršćanski zapisi. U hebrejskoj Bibliji³ opisuje se bogatstvo dvora kralja Salomona (1Kr 10,14-26), koje je stekao u trgovini s Indijom. Izraelski filolog Chaim Rabin (1915-1996) smatra da je našao dokaze o trgovini između Indije i Izraela, te u svom djelu *Loanword evidence in Biblical Hebrew for trade between Tamil Nad and Palestine in the first millennium B.C* (1971) navodi četiri hebrejske riječi (cimet, smaragd, safir i topaz⁴) za koje tvrdi da su indijskog podrijetla (Katz, 2000. 27. str.) kao i hebrejske riječi u Bibliji dravidskog podrijetla za slonovaču, paunove i majmune. (Timberg, 1986. 63. str.). Postoji mogućnost da su upravo židovski trgovci na brodovima kralja Solomona u 10. st. pr. Kr. najraniji doseljenici u Indiju. Zajednica je rasla dolaskom Židova koji su bježali pred

¹*jāta*ka (priče iz prošlih Buddhinih rođenja) zbirka je priča o *Bodhisattvi* (biće koje će doći do prosvjetljenja i postati *Buddha*). (Katičić, 1973. 165. str.)

² Josip Flavije (lat. Josephus Flavius, hbr. Josef ben Matitjahu hakohen), živio je od 37.-100. g. Važna dijela su *Židovske starine* (opis povijesti Židovskog naroda od početka do izbijanja rata s Rimom), *Židovski rat* (rat protiv Rima od 66.-73. g.). (Da-Don, 2004. 500-501. str.)

³*Hebrejska Biblija* (hbr. *Tanah*) obuhvaća *Toru* (Mojsijevo Petoknjžje), *Neviim* (knjige proroka) i *Ketuvim* (spise od Davidovih psalama do *Ljetopisa*). Knjige *Tanaha* napisane su u razdoblju od davanja *Tore* do početka razdoblja drugog Hrama (od 13. st. pr. n. e. do 4. st. pr. n. e.). (Da-Don, 2004. 495. str.)

⁴ Točne oblike i etimologiju ovih riječi Katz u svom djelu ne navodi, dok originalni izvor iz zbornika radova s međunarodne konferencije seminara tamilskih studija (*Proceedings of the International Conference Seminar of Tamil Studies* (2nd, 1968. In Madras, India) 1971, 432-440) u kojem se nalazi djelo Chaima Rabina nisam pronašla.

Asircima u 8. st. pr. Kr. te Babiloncima u 7. st. pr. Kr. a dolaskom s Rimljanima u 1. st. poslije Krista, osnovali su i zajednicu u Muzirisu. (Jussay, 1996, 277-284. str.)

Veliki utjecaj na Indiju imao je i Aleksandar Makedonski koji je osim s vojskom 327. do 325. pr.Kr., u Indiju došao i s obrtnicima, filozofima, umjetnicima, povjesničarima, trgovcima i pisarima, koji su također dali svoj doprinos kulturnim i trgovačkim promjenama u Indiji. Od raspada Perzijskog carstva, trgovinom začinima dominirali su Arapi, ali jačanjem Rimskog carstva, preuzimaju je Rimljani koji sa sobom dovode i Židove i Egipćane. Trgovinu između Indije i Rima proširio je i grčki moreplovac Hipal (grč. *Hippalus*) svojim otkrićem monsunskih vjetrova oko 45. poslije Krista. On je zabilježio točnu rutu preko Crvenog mora do Indije te naveo sve važnije lučke gradove. (Rawlinson, 2001. 109-111. str.). Ta ruta smanjila je vrijeme koje je do tada bilo potrebno da se brodovima stigne s Bliskog istoka do Indije te su tako Grci, Rimljani i arapski putnici (Južna Arabija) putovali tom rutom do Indije, trgovali začinima, paprom⁵, slonovačom i tikovinom. Oko 1. st. poslije Krista prvu koloniju u Indiji osnovali su Rimljani u Muzirisu (Židovi ga nazivaju Shingly, a koristi se još i naziv Cranganore, današnji Kodungallur) koji se može smatrati i najranijim židovskim naseljem u Indiji. Bio je to veliki trgovački centar, poznat po trgovini začinima, a u njegovoj blizini pronađeni su rimski novčići te Augustov hram koji datiraju iz 1. st. poslije Krista. (Jussay, 1996, 277-284. str.)

Ubrzo Židovi osnivaju svoju zajednicu u Shinglyju. Iako se ne zna mnogo o židovskoj zajednici u predkolonijalno vrijeme – postoji samo nekoliko epigrafskih dokaza i neka pisma – može se osloniti samo na legende, narodne pjesme, i zapise muslimanskih, židovskih i kršćanskih putnika. Zbog nekoliko važnih razloga, Židovi napuštaju Shingly te se sele u Kochi.

U kolonijalno doba židovska zajednica je rasla i napredovala, ali isto tako i doživljavala tragedije. Dolaskom Portugalca 1498. g. u Gou (iskrcavanje Vasca da Game na zapadnu obalu), u Indiju dolazi i netolerancija. Osnovali su ured inkvizicije, te su Židovi jedino za vrijeme njihove vladavine doživjeli antisemitizam na indijskom tlu. Nizozemska vlada osnovala je nizozemsko Ujedinjeno istočnoindijsko trgovačko udruženje 1602. g., te tada polako potiskuju nadmoć Portugalaca. Prevlast Nizozemaca traje od 1663. do 1795.g. (Katz, 2000. 26-27. str.). Njihova vladavina donijela je drugo zlatno doba Indije, a samim time i Židovima u Indiji. Židovi su tada proširili svoje trgovačke veze s nizozemskim

⁵ Papar je bio najcjenjeniji proizvod Indije za vrijeme grčkog i rimskog carstva (Katz, 2000. 28. str.)

kolonijalnim trgovcima. Moć zajednice je polako padala jačanjem britanskih vlasti (1797.–1947.). Kochi, koji nije službeno bio pod britanskom vlašću, ekonomski ali i kulturno je oslabio, ali u isto vrijeme zajednice u Kolkati i Mumbaiju rastu.

Javljanjem pokreta indijskog i židovskog nacionalizma, zajednice politički, ekonomski i demografski oslabljuju, a zbog velikih migracija u Izrael, zajednice u Kochiju, Mumbaiju i Kolkati polako nestaju.

ŽIDOVSKA ZAJEDNICA U KOCHIJU

Ne može se sa sigurnošću reći kada su točno Židovi stigli na jugozapadnu obalu Indije, ali iz raznih izvora možemo zaključiti da je židovska zajednica u Shinglyju bila vrlo aktivna od 5. st. do 15. st. O toj zajednici u svojim zapisima pišu židovski putnici Benjamin iz Tudele (12. st.) i David Beth Hillel (19. st.), ali i neki srednjovjekovni autori (Timberg, 1986. 121. str.). Prvi opširniji zapis o Židovima na Malabarskoj obali (jugozapadna obala Indije) zapisao je Benjamin iz Tudele, srednjovjekovni židovski putnik, koji je posjetio većinu tada poznatog svijeta od 1159. do 1173. godine. On Malabar naziva Chulam (današnji Quilon, Kollam) grad koji se nalazi južno od Kochija. Putovao je kao trgovac, ali je želio pobliže istražiti nestala židovska plemena (10 izgubljenih plemena). Njegovi zapisi iz prve ruke o židovskim zajednicama srednjeg vijeka u Europi, sjevernoj Africi, na Bliskom istoku, Izraelu, Bagdadu i Perziji, mogu pobliže prikazati i rekonstruirati život Židova. No isto tako, njegove priče o židovskim zajednicama u južnoj i istočnoj Aziji, Indiji, Šri Lanki, Tibetu i Kini, nisu tako pouzdane jer je njihova baza u usmenim i pismenim izvorima drugih putnika i učenjaka. U svojim izvještajima on spominje strane trgovce, koji su se bavili uzgajanjem papra, cimeta, đumbira i drugih začina, također spominje kako gradovi na Malabarskoj obali imaju ukupno oko sto Židova, koji su tamnopusi kao i drugi stanovnici, dobri su ljudi, poštuju zakone Petoknjžja, ali imaju malo znanja o Talmudu. Benjamin spominje i Aden (Adenski zaljev, jugozapadna Azija i istočna Afrika) kao važno trgovačko središte i njegovu ulogu u trgovini s Indijom. Aden je bio početna točka trgovine, tamo su bile glavne prodavaonice i skladišta robe, iz kojih su trgovci nastavljali prema Malabarskoj obali i Šri Lanki. (Katz, 2000. 30-31. str.). Osim Benamina, važan je Rabbi Moshe ben Maimon⁶ (1138–1204.) koji je spomenuo Židove u Indiji u jednom pismu: *Mišna ima prosvijetljene Židove daleko do Indije. Nemaju ništa od religije osim odmora na Šabat te obrezivanje na osmi dan života.* (Katz, 2000. 31. str.), no ne zna se spominje li ovdje zajednicu Bene Israel ili zajednicu u Kochiju). Sve svete knjige, koje sadrže Božje ime, ako više nisu za upotrebu, trebale bi se pohraniti u *genize*⁷. Važan izvor informacija o srednjovjekovnim Židovima u Indiji može se naći u Kairskoj

⁶ Poznat i kao Rambam ili Maimonides, najveći je halahički učenjak, kodifikator i filozof od talmudskih vremena. Napisao je komentar na *Mišnu* (osnovna židovska pravna literatura u usmenoj *Tori* (Da-Don, 2004. 512. str.) na arapskom jeziku, važna dijela *Sefer hamicvot*, *More nevuhim*, *Jad hahazaka*. (Da-Don, 2004. 716-718. str.)

⁷ Arhivske prostorije, koje se najčešće nalaze blizu sinagoga, u koju se pohranjuju sveti predmeti koji se više ne koriste. (Da-Don, 2004. 734. str.)

genizi. Tamo se nalaze dokumenti i pisma trgovaca na govornom (nestandardiziranom) arapskom jeziku koji je pisan hebrejskim pismom (judeo arapski).

Najvažniji srednjovjekovni kršćanski putnik bio je Marko Polo između 12.-13. st., koji spominje židovski suverenitet na Malabarskoj obali. Većina kršćanskih izvora datira s kraja 15. st., kada je Portugal u Indiji osnovao kolonije. Godine 1520. Rabbi David ben Solomon ibn Zimra iz Kaira napisao je *responsu*⁸ vezano za kastinske podjele unutar zajednice u Kochiju.

PODRIJETLO ŽIDOVA U KOCHIJU

Zbog nedostataka dokaza o tome kada i odakle su stigli u Shingly, Židovi su stvorili legendu koju su prenosili s koljena na koljeno. Ona im je pomogla osigurati visoko mjesto u indijskom hijerarhijskom sustavu. Prema legendi, predci Židova iz Kochija su u Shingly stigli iz Jeruzalema, kada su pobjegli pred rimskim osvajačima, za vrijeme rušenja Drugog hrama 70. godine poslije Krista. U Shinglyju ih je prihvatio vladar dinastije Chera. Zbog dobrih odnosa i uzajamnog pomaganja, vladar Chera Bhāskara Ravi Varman dao je vođi židovske zajednice, Josephu Rabbanu, bakrene ploče s ugraviranim povlasticama. (Timberg, 1986. 161. str.). Židovska zajednica u Shinglyju bila je poprilično velika manjina u ovoj multireligijskoj zajednici. Danas se prikaz te narodne priče, koja pobliže objašnjava podrijetlo, povijest i kulturu zajednice, nalazi u sinagogi Paradesi u Kochiju. Naslikao ga je lokalni indijski umjetnik S. S. Krishna na velikim platnima, te su izložene 1968. godine, na četiristotu obljetnicu sinagoge. Prva slika prikazuje tržnicu, s puno raznih začina i bjelokosti, nalazila se u lučkom gradu Shinglyju, koji je bio prvi dom kočinske židovske zajednice. Naziv slike je *Postojala je trgovina između Palestine za vrijeme kralja Salomona (992.-952. prije Krista) i Malabarske obale. Biblijsko ime Indije bilo je 'Odhu (Hodu). U Palestinu se izvozila tikovina, slonovača, začini i paunovi.* (eng. *There was trade between King Solomon's Palestine 992-952 B.C.) and Malabar coast. The Biblical name for India was 'Odhu (Hodu). Teak, ivory, spice and peacock were exported to Palestine*) (Katz, 2000. 13. str.). Trgovali su tikovinom, slonovačom, začinima i paunovima te su tu robu izvozili u Palestinu. Iz toga se može zaključiti da je postojala veza između Židova i Indije i prije osnutka zajednice u Kochiju.

⁸ Pitanja i odgovori, prije svega o halahi, između rabina i sudova u cijeloj dijaspori (Da-Don, 2004. 758. str.)

Druga slika opisuje Herodov hram u plamenu, i bježanje Židova prema brodu koji plovi u Shingly. Naziv slike je *Rušenje drugog hrama 70. g. poslije Krista od Rimljana te posljedično širenje Židova u četiri ugla zemlje iz Palestine* (eng. *Destruction of the Second Temple in 70 AD by the Romans and the consequent dispersal of the Jews to the four corners of the earth from Palestine*) (ibid. 13. str.), dok treća slika prikazuje Židove na brodu koji plovi prema obali Indije, a u donjem desnom kutu nalazi se strelica koja označava Shingly, *Dolazak Židova u Shingly 72. g. poslije Krista.* (eng. *Landing of the Jews at Shingly in 72 AD*) (ibid. 13. str.). Na četvrtoj slici nalazi se kralj iz Shinglyja koji dočekuje i prihvaća Židove, dok je na petoj slici prikazan vođa židovske zajednice Joseph Rabban koji prima od kralja dvije bakrene ploče. Iz tih ploča može se zaključiti da su Židovi bili vrlo cijenjena i povlaštena zajednica, koja je bila bliska s kraljem te su zbog toga imali potpunu religijsku slobodu. Te ploče su ujedno i najvažniji fizički dokaz o Židovima na Malabarskoj obali u srednjem vijeku, te se i danas čuvaju u sinagogi u Kochiju u svetom kovčegu. Gradili su sinagoge i skladali religiozne pjesme na hebrejskom i malayalamskom jeziku. Imali su jedinstven *minhag*⁹. Bavili su se najviše trgovinom začinicima, ali su bili i obrtnici i poljoprivrednici, a neki su radili i kao vladini dužnosnici. Danas se te ploče čuvaju u sinagogi u Kochiju. Tada se već uspostavila veza između Indijaca i Židova. Šesta slika je odlazak iz Shinglyja i osnivanje zajednice u Kochiju. Nekoliko događaja između 1341. g. i 1505. g. prethodilo je odlasku zajednice iz Shinglyja. Godine 1341. dogodila se velika poplava u luci, što je onemogućavalo pristizanje trgovačkih brodova, pa je bilo nužno preseliti se u drugu najbližu luku, koja je bila u Kochiju. No, dolaskom Portugalaca u Shingly 1505.g., koji su bili netolerantni prema drugim religijama te su nametnuli velike poreze, Židovi su bili prisiljeni napustiti Shingly zauvijek. Također, i sedma i osma slika opisuju zajednicu u Kochiju, tamo su kao i u Shinglyju, bili lijepo dočekani od lokalnih gospodara (maharađa, sans. *mahārāja*) Iz Shinglyja su stigli u selo Cochangadi, što na malayalamskom znači 'židovska tržnica'. Spominje se i da je Joseph Azar 1344. g. tamo sagradio prvu sinagogu, no to se ne može sa sigurnošću potvrditi (Katz, 2000. 38. str.). Prva sinagoga, koja se i danas nalazi u Kochiju, osnovana je 1568. g. kraj maharađine palače i hrama Kršne (sans. *Kṛṣṇa*). Prema legendi, u Kochin je iz Shinglyja, sa ženom na leđima, 1524. g. doplivao Joseph Azar, koji je bio zadnji iz loze Josepha Rabbana. Deveta i deseta slika prikazuju život židovske zajednice u Kochiju, te njihov odnos s maharađama, koji se s njima nalaze u sinagogi.

⁹ Praksa ili običaji bez halahičke podloge koja je prihvaćena u okviru neke zajednice (Da-Don, 2004. 752. str)

Ova legenda pojavljuje su u narodnim pjesmama na malayalamskom, te pjesmama na hebrejskom, i na slikama koje se nalaze u sinagogi. Prenosili su je s koljena na koljeno, a priča o njihovom podrijetlu bila je jako važna za njihov socijalni status u Indiji, kao i za njihov međusobni odnos unutar zajednice. Zbog relativno malo informacija o povijesti srednjovjekovne Kerale, ovu legendu nije moguće dokazati, ali niti opovrgnuti.

MEĐUSOBNI ODNOSI ŽIDOVA UNUTAR ZAJEDNICE U KOCHIJU

Židovi su iz Shinglyja u Kochi stigli između 1341.g. i 1505.g., Izgubivši većinu svog bogatstva u Shinglyju. No svejedno njihova zajednica je rasla, a dobar odnos s lokalnim maharađama donio im je i sigurnost i bolje ekonomske prilike.

Dinamika zajednice se znatno mijenja, kada za vrijeme progona Židova iz Španjolske 1492.g. i Portugala 1497.g., sefardski Židovi putem Turske i Sirije dolaze u Kochi. Ti Židovi miješali su se s bogatim židovskim obiteljima koje su tada bile u Kochiju (obitelj Josepha Azara, Zakkais, Aarons). Zatim su se polako počeli odvajati od Židova koji su na taj prostor došli znatno prije njih, te osnovali podkaste unutar indijskog kastinskog sustava. Ti Židovi sebe nazivaju *Paradesi* (*strani* Židovi), dok druge Židove nazivaju *Malabari*. Osim tih naziva javljaju se i pogrdni nazivi za malabarske Židove, koje Paradesi nazivaju *crni* Židovi dok sebe nazivaju *bijeli* Židovi. Malabarskim Židovima nije bilo dozvoljeno miješanje s Paradesi Židovima, te nisu imali vjersku jednakost. Paradesi su bili svjesni da će svoj status u društvu poboljšati ukoliko budu u dobroj vezi s maharađama. Vodeća obitelj iz Kochija bila je Perumpadappu Swarupam, koja je imala kraljevski status od 1405.g. a najvažniji maharađa bio je Kešava Rāma Varma (1565.-1601. g). Izgradili su veliku palaču u Mattancherry (čtvrta u Kochiju). Varma im je poklonio dio zemlje s palačom i hramom, tražeći ih da tamo izgrade svoju sinagogu, te da slobodno ostanu živjeti tamo pod njegovom zaštitom. Pružao im je slobodu i sigurnost, a oni su jačali njegovu moć svojom trgovinom i vezama. (Katz, 2000. 39. str.)

Paradesi su svoje podrijetlo opisali kao ono čisto i ispravno. Spominju dvostruki *yichus* (loza). Smatraju ga dvostrukim jer osim što tvrde da su podrijetlom iz Izraela, svoje dugotrajno prebivalište nazivaju Shingly. Bilo je vrlo bitno da naglase kako je njihovo podrijetlo baš vezano uz Shingly, jer to bi im omogućilo bolji status u indijskom društvu.

Indijski hijerarhijski sustav ima mnogo kasti, koje se razlikuju i po običajima pojedine kaste, ali i po nekim dogovorenim pravilima po kojima se oni rangiraju i odvajaju jedni od drugih. Na hindskom jeziku kaste se nazivaju *jāti* (rođenje), što znači da se u pojedine kaste ubraja po rođenju. Kaste se međusobno razlikuju te je ženidba poželjna samo unutar iste kaste, također razlikuju se i prema opredjeljenju (u koju se netko svrstava prema profesiji ili poslu), te hijerarhiji (odnos viša ili niža kasta). Po prirodi, strane grupe koje dolaze u Indiju, razlikuju se religijski, kulturno, fizički ali i po nekim moralnim načelima. Zbog toga su Indijci bili tolerantni prema stranim zajednicama, jer svojim dolaskom oni postaju zasebna kasta, koja da bi se uklopila u društvo mora poštovati hijerarhiju i postupati u skladu s njenim zakonima (ne miješanje s drugim kastama, ne miješati hranu, itd.). Židovi su ovom međusobnom podjelom u kaste prekršili halahičke zakone, zbog toga što je viša kasta određivala religijski život nižoj kasti (onemogućavala im je izvršavanje određenih obreda unutar sinagoge). Židovski zakon nalaže, da je Židov onaj kojemu je majka Židovka, ili onaj koji je konvertirao na židovstvo u skladu s halahičkim zakonom. Iako su Židovi iz Kochija bili religiozni, i pratili odredbe halahe, oni su ipak bili pod utjecajem Indijaca i kastinskog sustava, te prisvojili neke osobine koje su primijenili na svoje religijsko i socijalno ponašanje. Svrstavanje među Paradesi ili Malabari Židove (te kasnije i *Meshuhrarim*, ili *smeđi* Židovi) ovisilo je o židovskoj *supstanci* ili *krvi*, odnosno židovskom identitetu, te se tradicionalno prenosilo s majčine strane, ali u zajednici Kochi ta supstanca bila je vezana uz očevu stranu (utjecaj južne Indije). Ako brak nije bio miješan između lokalnih žena ili Židova iz drugih kasti, tada je njihova krv čista i kao takvi oni su *Meyuchasim*. No, ukoliko bi krv nekog para bila *zamrljana*, zbog miješanja brakova, njihov potomak ne bi se smatrao *čistim* nego ne-Meyuchasim. (Katz, 2000. 61. str.)

Problem vezan uz kastinske podjele unutar zajednice Kochi javlja se 1520.g., kada je zajednica Paradesi poslala pismo Rabbiju Davidu ben Solomonu ibn Zimri u Kairo, koji je tada bio najpoznatiji halahičar¹⁰. U pismu je opisana zajednica u Kochiju koja ima oko devetsto židovskih obitelji, od kojih je sto bilo Meyuchasim. Iako su sebe smatrali višom kastom, bili su slabijeg imovinskog i socijalnog statusa nego ne-Meyuchasim Židovi, koji su imali vrlo uspješnu trgovinu morem, a i dobar odnos s maharađama. Odbijali su se miješati s njima, jer su smatrali da su oni potomci oslobođenih robova te su ih i nazivali robovima. Zimra je nakon rasprave zaključio da su ne-Meyuchasim itekako Židovi, i da se smiju miješati

¹⁰ Rođen je 1479. g. u Španjolskoj. Zbog progona 1492., njegova obitelj napušta Španjolsku i odlazi u Jeruzalem. Kasnije odlazi u Egipat gdje postaje glavni rabin. Umro je u Jeruzalemu 1589. g. (Nissan Mindel, *Rabbi David Ibn Zimra (RaDBaZ)*, https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/112491/jewish/Rabbi-David-Ibn-Zimra-RaDBaZ.htm)

s drugima. Također, predložio je da se podvrgnu simboličnom obredu konvertiranja *tevila*¹¹ ispred tri svjedoka. Ovim odgovorom, Židovi Meyuchasim nisu bili zadovoljni, te su nekoliko godina poslije ponovo slali pismo. Ovoga puta na pismo je odgovorio učenik Zimre, Jacob de Castro iz Aleksandrije, koji je također presudio u korist ne-Meyuchasim. Iako su autoriteti podržavali ovu odluku do 1951. g., Meyuchasim su se i dalje držali odvojeno od njih.

Zanimljivo pitanje se javlja, zašto ne-Meyuchasim po svaku cijenu žele biti prihvaćeni od Meyuchasima? Bili su veća i bogatija zajednica od njih. Vjerojatno su željeli potvrdu o *yichus*, što je značilo neupitan židovski status, te se odmaknuti od pogrdnog naziva robovi koji ih je pratio. Paradesi, koji su bili doseljenici tek početkom 16. st. bježeći od progona iz Španjolske i Portugala, vodeći sa sobom cijele obitelji, sebe su smatrali Meyuchasim. Tvrde da su došli u Kochi iz Sirije, Perzija, Njemačke, Turske, i Iraka, zajedno s tri obitelji iz Shinglyja. (Timberg, 1986. 163. str.). Smatrali su da zbog miješanja s tim obiteljima u njima ima krvi iz Shinglyja (da su time i oni podrijetlom iz Shinglyja). Do tada židovska zajednica u Kochiu živjela je mirnim životom. Zasigurno su povremeno dolazili strani židovski trgovci koji su se miješali s lokalnim stanovništvom, ali njih je bilo malo te nije postojala razlika između njih i malabarskih Židova. Dolaskom na Malabarsku obalu, skupina Paradesi Židova naišla je na grupu Židova koji su bili drugačiji od njih (jezik, odijevanje, prehrana, običaji) te se nisu mogli poistovjetiti s njima. Imali su veće znanje o židovstvu od Malabara koji su bili na neki način odvojeni od židovskog svijeta. Paradesi su znali europske jezike, te su svoju stranu priče mogli prenositi europskim trgovcima koji su dolazili u južnu Indiju. Može se samo nagađati kada i zašto je ta razlika nastala između Malabara i Paradesia. O odnosu te dvije zajednice piše i Moses Pereira de Paiva 1686.g. Držali su se podalje od Malabara i socijalno i religijski, nisu se ženili međusobno, nisu prihvaćali malabarske muškarce u svoj *minjan*¹², te nisu željeli jesti košer meso zaklano od njihovih *šoheta*.¹³ Za njih su oni potomci robova, koji su se miješali s konvertiranim židovima, muslimanima i kršćanima. Malabari, ogorčeni ovakvom pričom o njihovom podrijetlu, morali su iznijeti i svoju stranu priče. Oni tvrde da su njihovi predci došli u Kerala iz Izraela prije više od 2000. g. Sebe smatraju potomcima Izraelićana koji su za vrijeme zarobljeništva dovedeni u Indiju, ali nisu se svi vratili s onima koji su izgradili Drugi hram. Oni koji su ostali u Indiji naselili su se u Shingly. Zbog toga oni imaju i židovske ali i indijske korijene. Kroz vrijeme, Paradesi su prisvojili ovu

¹¹ Uranjanje u *mikve* (obredne kupelji), radi obrednog očišćenja (Da-Don, 2004. 768. str.)

¹² Desetorica muškaraca starijih od 13 godina, kvorum potreban za neke molitve (Da-Don, 2004. 752. str.)

¹³ Košer znači obredno ispravno, čisto i dozvoljeno za jelo, u skladu s vjerskim propisom.

Šohet je muškarac stručan i ovlašten za klanje životinja za hranu, u skladu s halahičkim propisima. (Da-Don, 2004. 745. i 766. str.)

legendu kao svoju. Josepha Rabbana su zatim spominjali u svojim tekstovima i pjesmama te ga smatraju svojim pretkom. Čak Malabari smatraju, da bakrene ploče koje je dobio Joseph Rabban od kralja Chera, pripadaju njima, a ne Paradesima, koji su ih pohranili u svoju sinagogu. (iako se ne zna jesu li te ploče original ili su kopija starih).

Unutar zajednice u Kochiju javljaju se dvije važne razlike. Jedna se odnosi na urođenu razliku vezanu uz halahička pravila između Meyuchasim, onih koji imaju *čiste* židovske korijene, te ne-Meyuchasim, oni koji su navodno potekli od robova. Druga razlika, koju su utemeljili europski osvajači, nije imala veze s podrijetlom, već je imala veze s bojom kože. Osim Paradesi Židova, i većina europskih učenjaka i posjetitelja percipirali su *bijele* Židove kao one koju su Meyuchasim, a *crne* Židove kao Meshucrarim (potomci robova i konvertita). Dakle, neki svjetloputi europski konvertiti bili su prihvaćeni kao bijeli Židovi iako je očito da nemaju čisto židovsko podrijetlo. Isto tako, neki Židovi iz Jemena, koji imaju ispravno židovsko podrijetlo, smatrani su crnim Židovima zbog boje kože. (Katz, 2000. 40. str.)

Za vrijeme britanske Indije, život Židova u Kochiju stalno se mijenja. Paradesi jačaju, imaju bolji socijalni status te dominiraju trgovinom. Ali već sredinom 19. st. situacija se opet mijenja. Malabari su postali vrlo uspješni u poljoprivredi i lokalnoj trgovini. Ali internacionalna trgovina, kojom su dominirali Paradesi, sada se iz Kochija seli u Mumbai. Ovaj period povećao je netrpeljivost između zajednica, ali je pobudio i novo neprijateljstvo čak i unutar same zajednice Paradesi. Javlja se opet omalovažavanje zajednice Malabari, da su potomci robova, da nemaju čistu židovsku krv, da nisu podrijetlom niti iz Izraela niti iz Shinglyja. To podsjeća na tri stoljeća raniju svađu i raspravu, kada je manja i siromašnija zajednica ugnjetavala veću. Ni tada taj problem nije uspješno riješen.

Osim što su se odvojili od Malabara, sada se događa još jedna podjela unutar same zajednice Paradesi. Javlja se još jedna kasta Meshuchrarim, ili *smeđi* Židovi. Njih su također smatrali oslobođenim robovima, oni koji su bili oslobođeni od svojih židovskih gospodara te su onda konvertirali na židovstvo. Također ih nisu smatrali bijelima, nego potomcima bijelih muškaraca i lokalnih žena, često sluškinja, ili konvertita. Iako su Britanci ukinuli ropstvo u 19. st. (1833.g.) i dalje su koristili naziv *bijeli* Židovi. Malabari su za razliku od Meshuchrarim, imali sedam sinagoga u židovskom gradu (odnosi se na židovsku četvrt u Kochiju) za sve Malabare iz grada i sela, dok Meshuchrarim nisu imali svoju sinagogu niti kuću službe, nego su bili prisiljeni moliti se u Paradesi sinagogi. Paradesi im nisu dali jednaka prava u sinagogi, nisu smjeli čitati svete tekstove, recitirati neke liturgijske himne, obavljati

rituale, niti pokapati svoje mrtve na paradesijskom groblju. Nisu smjeli ulaziti u sinagogu niti sjediti na klupama, već su stajali ili sjedili na podu u predvorju sinagoge, gdje nisu mogli dobro čuti religijsku službu koju izvode Paradesi. Sve te zabrane kršile su židovski zakon.

Nakon 1840.g., Meshuchrarim više nisu mogli tolerirati takav status. Oni koji su aktivno protestirali protiv takvog statusa, bili su izbačeni iz Paradesi sinagoge. Zatim su molili lokalnog maharađu da im odobri gradnju sinagoge, što im je 1842. g. bilo odbijeno. Neki su svoju službu preselili u neku od židovskih kuća, no ubrzo su se bijeli Židovi žalili *dewanu* (britanski predstavnik u Kochiju), koji je ukinuo službe Meshuchrarim Židova u kućama, te tražio od njih poniznost prema bijelim Židovima. No do velikih promjena kod Meshuchrarim dolazi kada se za njih krene boriti Abraham Barak Salem. Rođen je u siromašnoj obitelji 1882. g., ali bio je prvi koji je završio sveučilište među Židovima Meshuchrarim. Iako je diplomirao pravo, bio je više posvećen zalaganju za prava svoje zajednice, nego pojedinca u sudnici. Često je održavao govore na brdu u blizini Ernakulama, tako da su to brdo nazvali Salemovo brdo. Branio je svoju zajednicu, želeći im poboljšati položaj i osigurati bolje poslove (do tada je većina pripadnika zajednice Meshuchrarim radilo kao brodari ili vozači rikše). Bavio se i politikom, te nekoliko godina služio u kočinskom zakonodavnom zboru. Prisustvovao je na kongresu u Lahoru, gdje je upoznao Mohandas K. Gandhija, koji se zalagao za osamostaljenje Indije od Britanaca. Gandhi je tako uvelike utjecao na njegovo zalaganje za neovisnost od bijelih Židova. Gandhijevo učenje prenosio je svojoj zajednici, te ih poticao na želju za jednakošću. Njegova borba trajala je desetljećima prije nego li se nešto promijenilo. Najviše utjecaja imao je na mlade ljude, koji su bili dio bijelih Židova. Oni su tražili promjenu statusa Meshuchrarim Židova. Odbijali su nositi teške metalne sanduke u kojima su se nalazili svitci tore, koje je trebalo izložiti za vrijeme blagdana *Simhat Tora*¹⁴ dok se ta situacija ne riješi. Starijim članovima zajednice to je predstavljalo problem jer ih oni nisu mogli nositi. Tada su napokon uspjeli postići dogovor. Osigurati će dvije klupe na kraju sinagoge za Meshuchrarim Židove, te će im dozvoliti čitanje Tore, ali jedino na Šabat. Mogli su i pokapati svoje mrtve na paradesijskom groblju, ali svejedno odvojeno od bijelih Židova.

Nakon jačanja cionizma, i osnivanje države Izrael 1948. g., većina zajednice je migrirala u Izrael. Oni koji su odlučili ostati u Indiji, stopili su se u jednu zajednicu, te više nema razlike između Meyuchasim i Meschuchrarim. Sada je preživljavanje zajednice ovisilo i

¹⁴ Tada se slavi završetak čitanja Tore prema babilonskome ciklusu, te se tada obilazi *teva hakafot* sa svetim knjigama Tore koje su u toj sinagogi (Da-Don, 2004. 101. str)

o jednima i o drugima, jer je Zajednica oslabila zbog političkih, socijalnih, ekonomskih i demografskih razloga, te su se trebali ujediniti kako bi održali zajednicu.

ŽIVOT U ZAJEDNICI

Dolaskom Nizozemaca, snaga Portugalaca u Kochiju slabi. Bili su nepoželjni, jer su pljačkali i palili židovsku četvrt (židovski grad) i sinagogu u kojoj su bile svete knjige i svitci, povijesni zapisi (*Sefer Yashar*– kronike zajednice). Naziv *mudaliar* (vođa) odnosio se na vođe židovske zajednice. Termin je nastao onda kada su Josephu Rabbanu dodijeljene bakrene ploče s privilegijama, tada je on postao mudaliar, kojeg su imenovali maharađe. Imao je pravo donositi neke odluke vezano za razne sporove unutar zajednice, iako su veći slučajevi bili dodijeljeni maharađi. Taj pojam su kasnije prihvatili i Nizozemci, koji su mudaliare koristili kao savjetnike ili agente. Svojim dolaskom Portugalci su im uskratili dobivene privilegije i ograničili su im trgovinu, jednako kao i muslimanima i hinduistima. Nizozemci su željeli kontrolu trgovine na Malabarskoj obali, a luka Kochi bila je najvažnija. Godine 1663. Portugalci su se predali Nizozemcima, koji su vratili privilegije i slobodu židovskim trgovcima, jer su bili od iznimne važnosti za trgovačke veze s ostatkom svijeta. (Timberg, 1986. 76-77. str.). Kochi je pod nizozemskom vladom procvao, i postao jedna od najbogatijih luka na Malabarskoj obali, gdje je pristajalo puno brodova, bilo je mnogo trgovaca, dućana i skladišta s robom iz cijele Europe i Azije. Godine 1686. veza između nizozemskih i kočinskih Židova jača, kada u Kochi iz Amsterdama stiže delegacija od četiri muškaraca iz sefardske zajednice. Njihov vođa bio je Moses Pereira de Paiva, koji je 1687. g. objavio pamflet *Notisas dos Judeos de Cochim*¹⁵ na 15. stranica, na portugalskom jeziku (koji su i dalje koristili sefardski Židovi), u kojem opisuje svoj doživljaj kočinske zajednice (o podrijetlu, ekonomskoj situaciji, tradiciji). Postavljao im je pitanja i zapisivao odgovore, vezane i uz njihovo religijsko znanje ali i općenito o dinamici zajednice (odnos između Malabara i Paradesija). Ovaj dokument potvrđuje podjele na kaste, i njihove međusobne razlike. De Paiva navodi najutjecajnije židovske obitelji, te spominje termin *Grandissimos Judeos*¹⁶ koji ih opisuje kao važne trgovce i one koji dobro poznaju židovske svete knjige. Opisuje ih kao smeđe zbog utjecaja klime, žive odvojeno od Malabara i smatraju sramotom brak s njima.

¹⁵ „Vijesti o Židovima iz Kochia“

¹⁶ „Veliki Židovi“

Također ne miješaju se niti s drugim konvertitima, muslimanima, kršćanima i hinduistima. Ne jedu hranu koja je ritualno zaklana od Malabara, a ne ubrajaju njihove muškarce u *minjan*. Što se tiče obreda, postojale su neke manje razlike od onih koji su se tada izvodili u Amsterdamu. Najznačajnija razlika je bila to što su oni u svoju sinagogu ulazili bosonogi, što je očit utjecaj islama. Spominje i devet malabarskih sinagoga, od kojih su dvije bile za siromašne obitelji a dvije za dobrostojeće. Bilo je oko 460 malabarskih obitelji, dok se ne zna točan broj paradesijskih. (Timberg, 1986. 78. str.). Na jednoj strani ulice živjeli su Paradesi, koji su svoju sinagogu (izgrađenu 1586.g. koja se i danas tamo nalazi) imali tik uz hram na posjedu gdje je bila i palača maharađe, koji im je poklonio dio zemlje ograđenu s dva kamena stupa predstavljajući simboličnu ogradu. Na drugom kraju ulice živjeli su Židovi Malabar. Većina je radila u toj ulici u kojoj su i živjeli, tamo su se nalazili njihovi dućani i obrti.

U 17. st. najutjecajnija obitelj, za vrijeme boravka de Paive u Kochiju, bila je obitelj Rahabi. Bili su poznati po svojim trgovačkim vezama i diplomaciji, ali bili su i učenjaci i pisci. Patrijarh obitelji bio je Yechezkel, koji je u Kochi stigao iz Sirije 1647. g. te je bogatstvo stekao kao trgovac. Njegovu ulogu preuzima sin David 1664. g., te je Rahabi obitelj postala najistaknutija u židovskoj četvrti u Kochiju. (Katz, 2000. 50. str.). Nakon smrti Davida, nasljeđuje ga Yechezkel II. koji je dobio status *židovski trgovac* (niz. *Joods koopman*) što je značilo da je glavni zastupnik Židova u nizozemskoj Istočnoindijskoj kompaniji. Bio je vođa Židova, savjetnik maharađama i zastupnik (agent) za Nizozemce. Predstavljao je važnu ličnost za ekonomski život u Kochiju tijekom 18. st., te je služio 50 godina u Nizozemskoj Istočnoindijskoj kompaniji kao trgovac, diplomat i agent. Dolaskom na Malabarsku obalu, Nizozemci su si željeli osigurati veliku količinu papra i drugih začina kako bi ih mogli izvoziti na europsko tržište. Yechezkel II znao je jezik, imao je važne trgovačke veze, bio je informiran o raznim poslovima, političkim i ekonomskim promjenama, kretanju brodova suparnika (Engleza i Francuza), brodolomima, tržišnim cijenama i vrijednosti robe, a imao je i ostale vrijedne informacije, koje je prenosio nizozemskoj kompaniji. Trgovao je paprom, začinima, kineskim porculanom, kardamomom i tkaninama. Period pod nizozemskom vladom može se nazvati *drugo zlatno doba* (Katz, 2000. 52. str.) židovske zajednice u Kochiju, jer osim trgovine, razvijala se i književnost i misticizam. Tada su nastale i lijepe pjesme na hebrejskom jeziku koje su postale dio jedinstvenog *minhaga* te su bile razvrstane u razne liturgijske zbornike, zajedno s pjesmama nekih Sefardskih religijskih vođa kao što su Yehuda Halevi, Moses ibn Ezra, Solomon ibn Gabirol i Israel Najjara. Najraniji poznati rukopis

zbornika iz Kochija je *Seder Shirot Seder Bikashoth Seder Simchat Torah Milah V'Chupah*,¹⁷ bio je napisan tijekom 17. st. za koji se smatra da ga je uredio David Kastiel. Sadrži 165 pjesama za židovske blagdane i rituale, od kojih većina nosi Adenov potpis u akrostihu. (Katz, 2000. 52. str.). Od židovskih pjesnika iz Kochija, najistaknutiji je Eliahu Adeni (iz Adena, Jemen, o njemu se vrlo malo zna, prema njegovom nadgrobnom spomeniku umro je 1631.g.), a od mistika i kabalista to je Nehemia Mota (stigao u Kochi krajem 16. st. i oženio ženu iz zajednice Malabar), koji do danas ima utjecaj na zajednicu Malabar koji i dalje označavaju njegovu godišnjicu smrti prvog dana Hanuke. Njegov grob je važno mjesto na kojem se i mole i daju zavjete, a tamo se ide i na hodočašća.

Život unutar zajednice je poprilično sličan sve do 1797.g. kada su Britanci potisnuli Nizozemce iz Kochija. Luka Kochi nikada nije bila direktno pod britanskom krunom (kao ni Rajastan, Kašmir, Travancore). Njima su obično vladali maharade, koji su bili pod vodstvom britanskih predstavnika *dewana*. Takva autonomija u Kochiju, pod velikim utjecajem britanskog carstva, imala je i pozitivne i negativne posljedice za Židove. Pozitivna strana je zaštita i privilegije koje su im dodijelili maharade. Dobili su mjesto u zakonodavnom zboru Kochija, mladima je bio dozvoljen upis na sveučilište u Chennaiju (jedino sveučilište u Južnoj Indiji tada), bili su oslobođeni dužnosti na Šabat ili na blagdane. Naravno, bilo je i negativnih strana. Britanska vlada, koja nije direktno imala vlast u Kochiju, pomalo ga je zapostavila, što je polako dovelo do ekonomskog propadanja luke. Ubrzo je Kochi, do tada važan trgovački centar, bio zamijenjen Mumbaijem, koji je osim njega potisnuo Calicut i Surat. Mumbai se tako razvio u snažnu luku, a tome je pridonijela, osim Židova iz Kochija, i velika migracija Židova iz Bagdada (najvažnija obitelj Sassoon).

¹⁷ Zbirka pjesama, zbirka liturgija, upute za obrede na blagdan Simhat Tora, te za obrede Mila (obrezivanje) i Hupa (vjenčanje). (s hebrejskog. preveo doc.dr. sc. Kotel Da-Don)

UTJECAJ HINDUIZMA

Za bolju poziciju u Indijskom kastinskom sustavu¹⁸, Židovi iz Kochija u svoje rituale i običaje dodavali su neke Indijske simbole. U Indiji postoje dva izvora moći – socijalni prestiž i pozicija u društvu. Isposnički način života (čist i religiozan), ili plemićki (bogat i politički moćan). U Kerali, najvažniji asketi bili su *Nambūdiri* (najznačajnija brahmanska kasta u Kerali) brahmanski svećenici, a plemići su bili *Nāyari* (lokalne plemićke obitelji, stalež kšatriya). Obje grupe imale su visok položaj u društvu, Nambūdiri su predstavljali simbol čistoće (čista hrana, bijela odjeća, učenjački i isposnički način života, udaljavanje od svega što ih može onečistiti (životinjski leševi, meso, niže kaste, poljoprivreda, trgovina životinjama, robovima, oružjem). Ta čistoća je neophodna za obavljanje rituala i za taj način života. Oni štiju *brahman*, apstraktni metafizički koncept¹⁹. Suprotnost njima, su Nāyari, kasta ratnika, politički i ekonomski dominantna kasta, čiji su simboli plemstvo, osvajanje i bogatstvo. Oni štiju erotiziranog princa-ratnika gospodara i božanstvo Kršnu koji utjelovljuje kšatrijski ideal, te su njihove božanske procesije raskalašene i šarene. Njihova religija nije temeljena na znanju (*dñāna*), niti ritualima (*karman*), već je emocionalna (*bhakti*). Kšatrije i maharade nose svilu, razne ukrase i nakit, dok su brahmani čisti, obučeni u bijele proste pamučne halje. (Katz, 2000. 69-70. str.)

U svoju tradiciju i običaje, kočinski Židovi dodali su neke hinduističke svećeničke i plemićke simbole te tako stvorili jedinstveni sistem židovskih običaja i pravila. U neke obrede dodali su brahmanske simbole čistoće (službe za Pesah), a u druge neke simbole Nāyara kao bogatstvo (blagdan *Simhat Tora*). Zanimljivo je kako su uspjeli spojiti Indijske običaje sa židovskima, ne prekršivši pravila halahe.

Sličnosti s brahmanskim svećeničko-asketskim simbolima su slijedeći: nasljeđivanje svećenstva *kohanim*²⁰ kao i kod brahmana, post i pravila o prehrani (*kašrut*), zakoni o čistoći

¹⁸U Indiji postoje 4 glavna staleža – svećenici (*brāhmaṇ*), ratnici (*kṣatriya*), seljaci (*vaiśya*), i sluge (*śūdra*). Brahmani su bili svećenici, često su živjeli pod zaštitom kralja te nisu morali plaćati poreze, izvodili su žrtvene obrede, dok su ratnici bili zaštitnici kralja, imali su određene privilegije ali nisu bili ortodoksni. (Basham, 1959. 137-142. str.).

¹⁹ Brahman je spiritualni koncept, bez roda i forme te je mnogo stariji nego *Brahmā* (muški oblik boga u hinduističkoj tradiciji koji se moguće razvio iz Brahmana kao vidljiv oblik impersonalnog koncepta Brahmana). Ovaj pojam razlikuje se od pojma brahman što je svečano oblikovana i istinonosna riječ koja izriče skrovitu istinu, pokretačka sila obreda, nosilac njegova svemirskog značenja. (Katičić, 1973. 94-95. str.)

²⁰ Kohen je svećenik, pripadnik staleža u židovskom narodu, čija je dužnost bila služenje u Hramu. Prvi kohen bio je Aron (Mojsiiev brat), a kasnije se služba prenosila s oca na sina. (Da-Don, 2004. 747. str.)

obitelji²¹, te asketske sklonosti o nekim blagdanima (posebno na Pesah i Jom kipur). Židovi u Kochiju su se razlikovali od drugih grupa jer su se od njih odvajali, kroz endogamiju (brak samo unutar zajednice ili kaste), ali i po prehrani. Kod brahmana, stroga pravila o prehrani određuje visoki status (što su Židovi imali), ali također za njih je jedenje mesa predstavljalo nižu kastu. Židovi su jeli meso samo u svojim domovima, jer je jedino tamo košer meso bilo dostupno. U javnosti, najčešće su jeli u brahmanskim vegetarijanskim restoranima, što nije kršilo pravila o *kašrutu*, a jačalo je njihov visoki socijalni položaj. Utjecaj se vidi i po samom uređenju židovskih četvrti, koje su imale sličnosti s brahmanskim četvrtima. Središte svake četvrti je sinagoga (ili hram) koja posjeduje velika zemljišta. Kao i Židovi, Nambūdiri također ističu čistoću *yichus* (podrijetlo), svjetliju put, te slike u hramovima koji opisuju njihovu povijest. (Katz, 2000. 72. str.)

Veza, s politički i ekonomski dominantnom kastom Nāyar u Kerali, Židovima u Kochiju bila je važna zbog odnosa s maharađama, koji su im pružali zaštitu i gostoprimstvo. Najbolji primjer je sinagoga Paradesi, koja je na poziv maharađe, izgrađena pokraj palače i hrama. Zauzvrat, Židovi su im dali najbolje vojnike te svoje trgovačke veze izvan Indije. Žene Nayar, imale su veliki utjecaj na Židovke iz Kochija. Bile su u mnogo boljoj poziciji, nego ostale žene u indijskom društvu, mogle su sudjelovati u religijskom životu, te su se kasnije smjele i školovati. To nije posljedica modernizacije, koja je nastupila kasnije, već je to vjerojatno bio utjecaj nayaraskih žena²². Zajednica je većinu svog prihoda dobivala od plantaže kokosa koja je bila u posjedu sinagoga i vodećih židovskih obitelji. U indijskoj tradiciji, posjedovati zemlju je glavni kriterij za status dominantne kaste. Osim plantažama kokosa, bavili su se i trgovinom začinima, ali i drugim profesijama kao učitelji, liječnici, pravnici, inženjeri, itd.

Iako su preuzeli neke običaje Nambūdira i Nāyara, nisu prekršili stroga židovska halahička pravila i etička načela. Zadržali su svoj židovski identitet ali su se i prilagodili novoj kulturi (kao podijele u podkaste, korištenje hebrejskog jezika u obredima slično kao i kod hinduista korištenje sanskerta, pravila prehrane, izuvanje prije ulaska u sinagogu – neki običaji se preklapaju u obje religije a neke su sasvim sigurno preuzete. Prihvatanjem tih običaja, osigurali su si visok položaj u indijskom društvu. Najbolji primjeri preuzetih običaja može se primijetiti u dva velika blagdana, Pesah i Simhat Tora. U svakoj zemlji dijaspora, Židovi su prihvaćali dodatne popise *hidur micva*, koje su dodavali na one koji su nužni prema

²¹ Tahorat hamišpaha, skup propisa i običaja o odnosima bračnih partnera za vrijeme obredne nečistoće (Da-Don, 2004. 766. str.)

²² Iako nije bio običaj da se kaste miješaju, neke žene Nāyar kaste udavale su se za muškarce iz Nambūdir brahmanske kaste, što im je možda omogućilo i povoljniji status u društvu. (Basham, 1959., 174. str)

halahi, te kako bi uljepšali popisane *micve* (vjerske obaveze, ima ih 613 – 365 zabrana i 248 zapovijedi).

Čistoća je najviše naglašena u pripremama za blagdan Pesah²³. Običaj je čistiti kuću od *hameca*²⁴ te sve ono što je on mogao dotaknuti. Kod Židova u zajednici Kochi, ta čistoća je još naglašenija nego kod drugih židovskih zajednica. Na to je utjecalo indijsko društvo, a ponajviše asketsko ponašanje brahmanske kaste. Tu je nastala ravnoteža između židovstva i hinduizma, koja ih na taj način približava visokoj kasti. Oblici asketizma javljaju se u mnogo religija, najčešći oblici su: post, apstinencija, siromaštvo, izolacija i patnja (fizička ili psihička). Cilj ovih postupaka je približiti se božanstvu. Kod kočinskih Židova javljaju se svi ovi oblici, osim apstinencije. Posebno se naglašava post i izolacija. Post može biti potpuno odricanje od hrane ili djelomičan. Najčešće je kod kočinskih Židova bio djelomičan. Hrana mora biti čista, ne smije biti u doticaju s *hamecom* kao ni posuđe u kojem se hrana služi. U nekim židovskim domovima tradicija je čistiti kuću čak i mjesec dana prije Pesaha (sličnost kao s proljetnim čišćenjem za Uskrs kod kršćana). Kod kočinskih Židova, pripreme počinju odmah nakon blagdana Purim (14. ili 15. u mjesecu Adaru). Prvo se čiste začini i čajevi koji se odvajaju za Pesah. Vjerovali su, ako žene naprave i najmanju pogrešku u pripremama, njihovi muževi i djeca neće doživjeti drugi Pesah. Posebno očišćene prostorije bile su za lonce i posuđe koje se koristi za Pesah. Kuće se ponovo liče (taj običaj nigdje se ne javlja osim kod zajedince Beta Yisrael u Etiopiji, ali ima velike sličnosti s ličenjem kuća prije festivala *Holi* u Indiji), prvo se skida stara boja (vjeruju da se *hamec* može i tamo nalaziti), čiste se bunari, pregledavala su se zrna riže i pšenice (prvo ne Židov, a zatim dva puta Židovke), stavljaju se novi jastučići i zavjese, čisti i polira se drveni namještaj. Radi se vino (jedino vino napravljeno od Židova je košer vino, ali čak i ako je košer ali ga je dodirnuo ne Židov ono postaje ne košer, idu toliko daleko da čak ako je vino na polici koju dotakne ne Židov, vino prestaje biti košer). Svi ovi običaju premašuju odredbe i pravila halahe, i jasan je utjecaj visoke brahmanske kaste (onečišćenje ako dotaknu hranu *kaccha*, već jedu samo čistu hranu *pakka* koja sadrži pročišćeno topljeno maslo), te se može povezati s patnjom, fizičkom i psihičkom. Također utjecaj asketskih običaja izolacije može se primijetiti kod kočinske zajednice. Ona se odnosila na cijelu zajednicu tijekom blagdana, te je bila važna za održavanje visokog statusa u Kerali. Mjesec dana prije i osam dana za vrijeme Pesaha, bili su

²³ Pesah je povijesno najvažniji židovski blagdan. Na Pesah su Židovi izašli iz ropstva na slobodu i on je bio prvi blagdan kojeg su slavili. U Izraelu traje sedam dana (Da-Don, 2004. 168. str.)

²⁴ Kada su Židovi napuštali Egipat nisu imali vremena čekati da se kruh digne, stoga su jeli kruh bez kvasca – maces (samo brašno i voda). To je kruh koji nije prošao proces dizanja tijesta prije pečenja. Zbog toga je bitno temeljito očistiti kuću od kvasca ili svih namirnica koje bi mogle sadržavati kvasac (*hamec*).

potpuno izolirani kao zajednica. Kroz godinu, Židovi bi se družili s ostalim zajednicama, hinduistima, kršćanima, muslimanima i đainima, i parsijima. Što se tiče brahmanskog utjecaja siromaštva, u judaizmu nije vrlina biti siromašan, no za blagdan Pesah oni su bojili kuće iznova, morali zapošljavati radnike, te su to sve skupo plaćali, a mnogo obitelji si to nije moglo priuštiti. Sva četiri elementa asketizma, mogu se primijeniti u židovskom blagdanu Pesah. (Katz, 2000. 80-81. str.)

Utjecaj kaste Nāyar, simboli plemenitosti i bogatstva, može se primijetiti u blagdanu Simhat Tora. Za vrijeme jesenskih blagdana, liturgijska tema je slavlje božjeg kraljevanja (hbr. *meleh*, kralj), pjeva se pjesma *Avinu malkenu* (naš otac, naš kralj), te se izlažu svitci Tore. Ovaj blagdan u Kochiju traje dva dana i naziva se *šemini* (većina dijaspori slavi odvojeno blagdane *šemini aceret* i Simhat Tora, u Izraelu ovi blagdani slave se istodobno 22. tišrea). U kočinskoj zajednici, običaji za ovaj blagdan, uvelike se razlikuju od običaja u drugim zajednicama. Sinagoga postaje posebno ukrašena i šarena za *šemini*, židovi i klupe presvlače se zlatnim satenom, pale se uljne svjetiljke, na zidove se stavljaju zavjese *parohet* (koje su načinjene od ženskih *saronga* u raznim bojama). Ukrašen je i *Aron hakodeš*²⁵, gradi se privremeni kovčeg (*kule*) između dva srebrna stupa. Svih sedam svitaka Tore su izloženi, a iznad njih visi baldahin od crvene i zlatne svile. Svi se okupljaju u sinagogi, pjevaju se pjesme na hebrejskom, muškarci su nosili rukopise pjesama (koje su nastale u Shinglyju). Novost su bile vodene borbe, koje su se odvijale na ulicama (vrlo slično kao kod običaja za hinduistički blagdan *Holi*). Kao što Židovi slave svog Boga kao kralja, tako i Nāyari slave boga Kršņu. Svaki hinduistički hram ima svog zaštitnika, odnosno božanstvo za kojega se jednom godišnje održavaju festivali (povorke). Slika božanstva, tada se stavlja na drvena kola (*ratha*), a nakon procesije kip se ritualno bacaju u rijeku ili more. Dakle tri su karakteristike ovih hinduističkih hramskih festivala, izlaganje božanstva, procesija, i odstranjivanje. Sva ova tri elementa javljaju se za blagdan Simhat Tora kod kočinskih Židova. Svitci Tore izlažu se na posebno izgrađeni podij (*kule*) (kao *ratha* kod hinduista), zatim se nose kroz publiku (u dvorištu sinagoge), te se na kraju taj privremeni podij uništava. Zanimljivo je kako su Židovi u svoj blagdan uklopili hinduističke elemente, a da pritom ne narušavaju židovske propise i zakone. Godine 1986. u sinagogu, za večernju molitvu (*arvit*), pristižu Židovi iz Mumbaija, Trivandruma, Chennaija, Ernakulama, te židovski putnici iz Švicarske, Južne Afrike,

²⁵ Ormar u sinagogi u kojem se čuvaju knjige Tore. u zapadnim krajevima dijaspori on se nalazi na istočnom zidu, dok je u Izraelu okrenut prema Jeruzalemu. Prekriven je parohetom (zastorom) od svile ili pliša (Da-Don, 2004. 728. str.)

Engleske, Amerike ali i iz Izraela. Održalo se sedam procesija (*hakafot*), pjevale su se pjesme sastavljene stoljećima ranije u Shinglyju.

Ni jedna velika religija nije bila toliko tolerantna prema Židovima, kao hinduisti. Bili su gostoljubivo primljeni na Malabarsku obalu, te su međusobno dobro surađivali. Oni predstavljaju savršen primjer akulturacije, u kojoj je njihov identitet ostao sačuvan.

ZAJEDNICA DANAS

Osnutkom Izraela 1948. g., pozivaju se svi Židovi iz dijaspe da se nasele u Izrael. Tada židovska zajednica u Kochiju polako nestaje. Gotovo svi članovi malabarskog ogranka sele se od 1953. do 1955.g., a migriraju i Paradesi, no s obzirom da su bili bogati i posjedovali zemlju u Indiji, nisu toliko brzo migrirali. (Timberg, 1986. 103. str.)

Mali postotak židovske kočinske zajednice ostao je na Malabarskoj obali. Dok se mole u sinagogi (sinagoga Paradesi osnovana 1568. g. i spada u najstarije sinagoge britanskog *Commonwealtha*), mogu čuti kako se hinduisti mole u hramu koji se nalazi odmah pored sinagoge. Godine 1968. na slavlje četiristote obljetnice Paradesi sinagoge, stigla je tadašnja premijerka Indira Gandhi (1966.–1977. g.), napravljene su poštanske marke sa slikom sinagoge. Slavlju su se pridružile mnoge utjecajne osobe, učenjaci, diplomati, novinari, a Indira Gandhi zaželjela je zajednici sreću. (Katz, 2000. 56-58. str.)

Danas židovska četvrt ima jednu ulicu, na kojoj su se nekad nalazile tri sinagoge. Na kraju ulice, na sjevernom kraju nalazi se najvažnija sinagoga Paradesi. Ona dijeli zid u dvorištu s hramom Kršne i važno je turističko mjesto u Kochiju, koje posjećuju brojni turisti. Sve sinagoge u Kerali imale su neka jedinstvena obilježja. Zgrada na dva kata, kosi krov od crvenih pločica, i obična drvena vrata. Unutar zida, koji osigurava privatnost, je vrt koji okružuje zgradu (takav zid i vrt podsjećaju na gradnju hinduističkih hramova u Kerali). Prolaz kroz vanjska vrata na jugoistočnoj strani zgrade vodi do malog predvorja, na lijevo se nalazi stubište koje vodi do galerije (koja je bila dio za žene). Vrata koja se nalaze ravno od ulaza vode unutar sinagoge. Desno u predvorju, nalaze se slike koje simboliziraju povijest židovske zajednice. Na ulazu stoji obavijest da se ne smije obućom unutar dvorane. (možda preuzeto od muslimana ili hinduista, iako sada zajednica tvrdi da se tako čuvaju vrijedne pločice na podu). U centru je *bima* (podij, gdje se čita Tora). Tamo se nalaze molitvenici (*sidur*), molitveni

šalovi (*talit*) i Petoknjižje. Drvene klupe su oko tri unutarnja zida. Na sjeverozapadnoj strani nalazi se *Aron hakodeš*. Ispred njega visi ukrašeni *sarong* (*mundu*) kojeg su nosile žene za svečanosti. Kada žena umre, na njezin grob stavlja se njezin najdraži *mundu*, a onda se sprema u sinagogu, te se vade i vješaju za blagdan Simhat Tora na zidove u gornjem dijelu sinagoge kao spomen na žene koje su ih nosile. Jedinstvena je druga *bima* koja se javlja u sinagogama Kerale (i u Anatoliji na Jugu Turske 1326.). Galerija se nalazi na dva stupa *yakhin* i *boaz*, koji predstavljaju stupove Salomonovog hrama. U sinagogi su se održavale molitve na Šabat, Jom kipur, večernje molitve (*arvit*), popodnevnne (*minha*). Zanimljiv detalj u sinagogi je sat, kojeg je dao izraditi Yechezkel II 1761. g. Jedan dio sata koji gleda na luku ima indijske brojeve, dio koji gleda na sinagogu ima hebrejske brojeve a dio koji je okrenut na ulicu ima rimske brojeve.(Katz, 2000. 45-47. str.)

Na Šabat 1987.g., židovska kočinska zajednica, po prvi put u povijesti nije imala službene molitve u sinagogi, jer nije mogla sastaviti *minjan*, minimum od deset odraslih muškaraca za zbor. Čak 419 godina, sinagoga je održavala zajednicu i bila središte njihovog religijskog života, ali tada, bilo jasno da zajednica polako nestaje.

ZAJEDNICA BENE ISRAEL

Za razliku od kočinskih Židova, koji su utemeljili i zadržali svoj identitet kroz legendu o svom podrijetlu, koja je imala i židovskih i indijskih elemenata te su preuzeli neke hinduističke simbole i ritualne elemente u okviru židovskog zakona, zajednica Bene Israel (sinovi Izraela) imala je samo neke zakržljale oblike židovskih običaja, koji su svoj židovski identitet razvili uz pomoć drugih Židova, kršćanskih misionara, britanskih kolonijalista i indijskih nacionalista. Tada su se iz nepoznate kaste koja se bavila tiještenjem ulja, na obali Konkan, razvili u moderne i urbane Židove.

O zajednici saznajemo iz nekoliko izvora. Najraniji je zapis je pismo Maimonidesa, u kojem je komentirao da Mišna ima posvijetljene Židove sve do Indije, koji od religijskih običaja nemaju ništa osim odmora na Šabat i obreda obrezivanja na osmi dan. Više od pet stoljeća kasnije, 1738.g, javlja se drugo pismo, danskog misionara u Chennaiju J.A.Sartoriusa, koji spominje glasine, da postoji jedna grupa Židova u zapadnoj Indiji. Za njih kaže da nemaju knjige Starog zavjeta, ne razumiju hebrejski nego hindustanski jezik, imaju obred obrezivanja te poznaju pjesmu *Šema Jisrael* (Čuj Izraele!)²⁶, nose turbane i duge halje i hlače, slični su muslimanima. Ne žene se s drugim Indijcima, već samo unutar svoje zajednice. U pismu Yechezkel II Rahabi iz Kochija, kojeg je poslao svom nizozemskom poslovnom partneru Tobias Boas 1768.g., spominje zajednicu Bene Israel, koja je rasprostranjena po cijeloj Maharaštri, gdje su živjeli pod Mogulima. Živjeli su u šatorima, bavili su se tiještenjem ulja, nisu ništa znali o svojoj vjeri osim recitiranja Šeme na Šabat. Jedino je ovo pismo nedvosmisleno opisivalo zajednicu Bene Israel. (Katz, 2000. 92. str.)

²⁶ „Čuj Izraele, Vječni je naš Bog, Vječni je jedan“, izražava monoteističko vjerovanje, najvažnija je molitva, jedina koja se u cijelosti nalazi uTori, te se mora čitati dva puta dnevno, ujutro i navečer.(Da.Don, 2004, 765.str.)

PODRIJETLO ZAJEDNICE

Točno vrijeme dolaska zajednice Bene Israel u Indiju nije poznato. Početkom 19. st., kršćanski misionari došli su na obalu Konkan, te je misionar J. Henry Lord bio među prvima koji su zapisali legendu o njihovom podrijetlu.

Njihova legenda započinje brodolomom, kada su kao izbjeglice bježali pod progonom prema obalama Indije. Samo je četrnaest članova (7 muškaraca i 7 žena) preživjelo brodolom kada su stigli u selo Nawgaon (blizu Alibaga, južnije od Mumbaija). Tu su pokopali mrtve koji su isplivali na kopno. Danas, članovi Bene Israel zajednice tvrde da su dva humka koja se tamo nalaze, zapravo grobnice u kojima se nalaze ostaci njihovih predaka, muškarci pokopani u tumulusu na sjeveru a žene na jugu. Ova legenda ima neke sličnosti s legendom o podrijetlu lokalne brahmanske kaste Chitpavan, koji su također spominjali brodolom i sedam preživjelih parova. Iz Nawgaon, zajednica se raspršila po selima na obali Konkan, gdje su se bavili tiještenjem ulja (ta kasta nazivala se *teli*). O židovskim običajima imali su samo osnovno znanje. Identitet zajednice, kao i njihovi običaji te znanje o židovstvu, se potpuno mijenja sredinom 18. st. Na njihovu religijsku evoluciju, utjecale su skupine višeg statusa u društvu, koje su im pomogle obnoviti znanje o njihovoj religiji. Prvo *buđenje* zajednice bilo je u 18. st. kada iz Kochija dolazi David Yechezkel Rahabi (1721–1791. g.).

Na drugo *buđenje* utjecali su kršćanski misionari. Britanska vlada ukinula je 1813. g. zabranu misionarskih aktivnosti. Ubrzo, misionari iz Amerike, Škotske i Engleske osnivaju misionarske škole za Židove u Konkanu. Prijevodom Starog zavjeta na marathski jezik, nadali su se da će lako Židovi konvertirati na kršćanstvo. No umjesto toga, pristup Bibliji samo je potvrdio njihov židovski identitet. Misionari su ih također naučili hebrejski, što im je omogućilo prijevod hebrejskih molitvi na marathski, te su sastavljali molitvene pjesme. Učenjem engleskog jezika, otvorili su si put prema Mumbaiju i modernom svijetu.

U Mumbai su došli u doticaj s trećom i četvrtom skupinom koje su utjecale na njihovu evoluciju. To su Britanci i Bagdaski Židovi (iz zemalja arapskog govornog područja, te ponegdje i perzijskog). Većina zajednice su bili službenici i vojnici za britanski Raj, što im je omogućilo prelazak iz niže kaste u srednju. Odnos zajednice Bene Israel s Bagdadskim Židovima bio je zamršen i napet. Bagdaski Židovi željeli su od Britanaca biti priznati kao Europljani, da bi to postigli morali su se udaljiti od svega što je indijsko pa i od zajednice Bene Israel.

Migracijom u Izrael i prihvaćanjem izraelskog društva, identitet zajednice Bene Israel opet je bio narušen, jer su ih gledali kao Indijce, a ne kao Židove. (Katz, 2000. 97. str.)

ŽIDOVSKI IDENTITET ZAJEDNICE BENE ISRAEL

*Nije toliko do Židova da očuvaju Šabat, koliko je do Šabata da očuva Židove.*²⁷ To se najbolje može primijeniti na zajednicu Bene Israel. Od drugih skupina na području Konkana, razlikovali su se samo po tome i još pokojoj sitnici. Prije nego li su uspostavili vezu s ostalim židovskim zajednicama, Bene Israel je bila poznata kao Shanwar Telis („*uljari subotari*“) jer nisu radili jedino subotom. Ova *sitnica* privukla je pažnju Židova iz Kochija, koji su im na kraju pomogli obnoviti dio židovskog identiteta. Da nisu nosili takvo ime odnosno održavali Šabat, vjerojatno se ne bi razvili u veliku zajednicu Bene Israel.

O njihovom čuvanju Šabata, prije dolaska Židova iz Kochija, ne zna se mnogo, osim da nisu radili te da su odmarali životinje. Tijekom 18. st., dolaze Židovi iz Kochija, i pod njihovim utjecajem Bene Israel postaje više orijentirana halahičkom i rabinskom židovstvu, pa tako i običaji za Šabat postaju drugačiji. David Yechezkel Rahabi u Kochi je uz sebe poveo tri mladića iz vodećih obitelji, te ih podučio o židovstvu, te su se vratili u Konkan prenoseći religijsko znanje na ostale članove zajednice. Kada su postali bogatija zajednica, zaposlili su kantore (*chazzanim*) iz Kochija koji su zatim podučavali zajednicu. Preseljenjem u Mumbai, zauzeli su poslove niže srednje klase. Subota je u Indiji radni dan, stoga je zajednica morala Šabat održati samo u petak navečer, a ne i u subotu ujutro (danas se u sinagogi Tifereth Israel u Mumbaiu molitve za Šabat održavaju u subotu od 7-9 sati ujutro).

Molitva *Šema* je još jedna potvrda vjere. Recitiranje *Šeme* u određenim trenucima znak je pobožnosti. Iako je zajednica Bene Israel zaboravila hebrejski jezik, molitve i većinu židovskih pravila i službi, nekako su zapamtili *Šemu*, te joj povećali upotrebu. Zbog toga što nisu imali ni jednu drugu molitvu, *Šemu* su koristili u svim religijskim prilikama.

Pravila o prehrani razlikuju jednu grupu od druge u Indiji, interakcije između dvije kaste tako su ograničene zbog posebnih pravila prehrane. Prema tradiciji zajednice Bene Israel, njihovo znanje o kašrutu bilo je isto tako površno. Želeći potvrditi židovski identitet kod

²⁷ Ahad Ha'am „*Sabbath and Zionism*“, prema Katz, Nathan. 2000. *Who Are the Jews of India?*. Berkeley [California]: University of California Press. 96. str

zajednice Shanwar Telis, David Y. Rahabi napravio je jedan test. Dao je ženama košer i ne košer ribu da ih zajedno pripreme za jelo. No one su prije pripremanja jela, izdvojile košer ribu od ne košer, govoreći da nikad ne koriste ribu koja nema niti peraje niti ljuske. Zadovoljan tim odgovorom, potvrdio je njihov židovski identitet.

U Konkanu, Shanwar Teli je bila pod kasta od *Teli* (oni koji tiješte ulje), bila je nisko u hijerarhijskom sustavu kasti (iako su naziv *Teli* zadržali čak i kad su se preselili u Mumbai te bili na višoj poziciji u društvu). Zajednica Bene Israel također se unutar sebe podijelila na kaste, pod utjecajem indijskog društva: *gora* (bijeli) ili *kala* (crni). Podjela nije imala veze s bojom kože. Za *gore* se vjerovalo da su direktni potomci od sedam parova koji su preživjeli brodolom, dok su *kali* bili potomci miješanja muškaraca *gora* zajednice Bene Israel, s nežidovkama nižih kasti. Ove dvije grupe nisu se miješale međusobno, jer je grupa *gora* sebe smatrala *čišćom* od *kala*, s kojima nisu željeli dijeliti hranu. Obje grupe išle su u iste sinagoge (za razliku od Židova Malabari i Paradesi u Kochiju), no *kale* nisu imali jednaka prava kao i *gore* (nisu smjeli piti vino za *kidduš*, dok svi *gore* ne popiju svoje prvo). Utjecaj Indijaca može se primijetiti i po tome, što zajednica Bene Israel nije jela govedinu, te je do nedavno smatrala da ona nije košer. Također, nisu prihvaćali preudaju udovica. Nakon doticaja s kočinskim Židovima, Bagdadskim Židovima, cionizmom i izraelskim društvom, više nije bio cilj biti viša kasta u indijskom društvu, već se približiti židovskim grupama. Tako je počeo proces hebrejizacije. Taj proces uključivao je odbacivanje indijskog te prihvatanje židovskog identiteta. To su svojim ponašanjem potaknuli i Bagdadski Židovi, koji su zbog stavljanja Britanaca kao njihove referentne grupe (grupe koje su im bile uzor), željeli odbaciti sve indijsko, pa tako i udaljiti se od zajednice Bene Israel. Iako su za njih Bagdadski Židovi bili referenta grupa, sada su od njih odbačeni, te se taj odnos nastavio i u Izraelu, gdje je tada glavni rabin bio Bagdadski Židov. Kada se većina zajednice preselila u Mumbai, javljali su se procesi modernizacije i pozapadnjenja. To je bio početak kraja njihovog Indijskog identiteta. Njihova kulturna prilagodba trajala je od 1750.g. do 1940.g. (Katz, 2000. 101. str.)

OBIČAJI I BLAGDANI

Najvažniji simbol zajednice Bene Israel bio je Eliahu Hanabi (prorok Ilija, za njih on je bio zaštitnik slabih, onaj koji spašava žrtve od moćnih protivnika). Narodne priče i njegova važnost u obredu *malida*, jedinstveno je za zajednicu Bene Israel. Taj obred savršen je primjer kako dvije različite religijske grupe mogu imati utjecaja jedna na drugu. Vjerovanja o proroku Iliji, slična su kao i kod drugih Židova, samo kod Bene Israel on predstavlja nešto više, poprima status svetca. Obred *malida* direktno potječe od islama i hinduizma u Konkanu, te prikazuje interakciju između židovstva, islama i hinduizma u kulturi i običajima. Prema tradiciji Bene Israel zajednice, prorok Ilija ukazao se u selu Khandala u Konkanu, te im je obećao otkup (spas) u budućnosti. Tvrde da postoji stijena u Khandali, na kojoj se još vide bijeli tragovi kotača kočije i kopita konja, gdje je bio uznesen na nebo (prema biblijskoj priči, 2Kr 2, 1-11)²⁸. Za njegovu milost radi se *malida* obred (potječe od lokalnih islamskih i hinduističkih običaja). Zbog toga što se prije zapisa Rahabia nigdje ne spominje prorok Ilija, moguće je da je Rahabi njime namjerno zamijenio brojne lokalne indijske svetce koje su zazivali za pomoć u teškim trenucima. Za obred, žene su pripremale pet vrsti voća (kokos, datulje, bademe, jabuke i naranče) koje su stavljale na vrh posude i *malide* (mješavina riže, brašna i šećera). Palile su mirisne štapiće, ugledni muškarac iz zajednice recitira *Šemu*, te ponavlja ime „*Eliahu Hannavi*“, zatim blagoslivlja vino i svako voće iz posude posebno. Zatim se voće dijeli prvo onome za koga se obred izvodi, potom i ostalim sudionicima. Potom se blagoslivlja i *malida* (mješavina) koja se isto tako onda dijeli. Ovo jelo nazivalo se *Khundache nave tabak*²⁹, a naziv *malida* je muslimanski i hinduistički termin koji se koristi za mješavinu riže, brašna i šećera, ali ne zna se točno kada se taj termin počeo koristiti za ovaj obred. Obred *malida* izvodio se za tri različite prigode – cikličke obrede koje se povezuju s kalendarom (blagdani), individualne obrede od rođenja do smrti (obrezivanje, vjenčanja), te za individualne obrede koji se ne ponavljaju (ispunjenje zavjeta). U Indiji, uzimanje zavjeta bilo je uobičajeno a najčešće su ih uzimale žene (vezano za zdravlje, zaposlenje, dugo putovanje), koje bi često uzimale zavjet da neće jesti meso ili slično. Ako je zavjet jako važan, onda bi bilo poželjno otići na hodočašće u Khandalu (u Izraelu odlaze u spilju u Haifi koju povezuju s prorokom Ilijom). Kod hinduističkog obreda *malide*, hrana se prvo nudi božanstvu.

²⁸Sličnost takvog uznesenja, javlja se i u islamu, kada je na nebo iznad Jeruzalema bio uznesen prorok Muhamed.

²⁹Jelo koje se služi u ime Božje (Kehimkar, History of Bene Israel, prema Katz, Nathan. 2000. *Who Are the Jews of India* ?. Berkeley [California]: University of California Press. 103. str.)

Kada on pojede *esenciju*, ostatak se dijeli na njih, zbog toga što je došla od božanstva, takva hrana se smatra svetom (to se naziva *prasadam*, milost).

Malida se izvodila na dva kalendarska blagdana. Prorok Ilija bio je vezan uz *malidu* koja se izvodila za obred koji označava završetak Šabata, tada je obred bio skraćen, i recitirale su se molitve za njega. Također za blagdan Tu bišvat³⁰ izvodila se *malida*. Taj inače manji blagdan, zajednica Bene Israel je pretvorila u veliki festival. Njime su označavali dolazak proroka Ilije u Khandalu. Proljeće je simbol za proroka, koji će tako i svojim dolaskom goloj zemlji i drveću dati plodove i cvijeće, te će se i mrtvi probuditi. Na taj dan odlaze na hodočašće u Khandalu gdje se izvodi obred, recitiraju molitve i izvode *malidu*. Vjerojatno je David Rahabi upoznao zajednicu Bene Israel s ovim blagdanom, ali oni su ga kasnije malo izmijenili i dodali *malidu*. Čak i danas, većina zajednice Bene Israel koja je u Izraelu, i dalje obavlja taj obred, no umjesto hodočašća u Khandalu, idu u Ilijinu špilju blizu Haife.

Razlike kod obreda za Roš hašanu (židovska Nova godina) kod Bene Israel i drugih židovskih zajednica nije bilo, no velika razlika postoji kod *Tašlih* obreda³¹. To je ritualno (simbolično) odbacivanje grijeha, a pripadnici zajednice Bene Israel tada bacaju komadiće kruha u rijeku ili more, i recitiraju stihove proroka Miheja. Može se napraviti bilo kada između Roš Hašane i Jom kipura. U Mumbaiu taj običaj je popularan, vjerojatno jer ima sličnosti s hinduističkim obredom pročišćavanja vode, to je primjer akulturacije, jer je ovaj inače manje važan obred ovdje poprimio važnu ulogu, jer i u Indiji ovaj obred ima vrlo važnu ulogu. Nisu imali blagdan Sukot, već umjesto njega dva tjedna ranije imali su svečanost *Khricha san*, tada su radili *khir* (puding od kokosovog mlijeka i orašastih plodova), palili su štapiće i recitirali *Šemu* (kasnije po uputstvima Davida Rahabi, mijenjaju ovaj blagdan za Sukot³²).

Blagdan Purim³³ bio je sličan kao i kod drugih židovskih zajednica, jedino su izmijenili ime u *Holicha san*, što je Indijska modifikacija, ima sličnosti s hinduističkim festivalom

³⁰ Blagdan koji iskazuje vezu između izraelskog naroda i Izraela. Tada se u Izraelu sadi drveće. (Da-Don, 2004, 136-137. str.)

³¹ Na prvi dan Roš hašane se izvodi, odlazi se na vodu tekućicu, more ili jezero, čita se molitva. Na kraju se tri puta istresaju džepovi, simbolično znači odbacivanje grijeha. (ibid. 67. str)

³² Blagdan koliba, naziva se prema kolibama koje se moraju graditi po uzoru na Židove koji su u njima živjeli pri izlasku iz Egipta. (ibid. 82. str.)

³³ Slavi se purimsko čudo, spasenje za Židove a smrt za njihove neprijatelje. Čita se svitak o Ester, daju se darovi siromašnima, prerusavanje. (ibid. 154-160. str.)

*Holi*³⁴. Oba blagdana su slična, u isto doba godine se održavaju, uključuju maskiranje, razmjenu darova, raskalašeno veselje.

Jom kipur³⁵ su nazivali *Darfalnicha san* (festival zatvaranja vrata). Dan prije blagdana imali su ritual *malma* (kupanje u vrućoj i hladnoj vodi) te *malida* obred, a na sam blagdan su se oblačili u bijelu odjeću, skidali obuću, zaključavali vrata te izbjegavali kontakt s ne Židovima i ostali u kućama od 17 sati do 7 sati ujutro drugog dana, tijekom tog vremena su postili i molili. Na taj blagdan, Indijski susjedi su se brinuli za njihovu stoku. (Katz, 2000. 106. str.)

Za Pesah blagdan također su proveli osam dana u izolaciji, nisu koristili čaj, šećer, te topljeno maslo. Kao i druge židovske zajednice, čistili su kuću od *hameca*, te ju uređivali posebno za ovaj blagdan. Godina 1846. bila je važna za zajednicu Bene Israel, jer je tada objavljena dvojezična *hagada*³⁶ na hebrejsko-maratskom. Tada su po prvi puta mogli čitati liturgijske tekstove, te je zbog velike popularnosti bila objavljivana više puta. Unutra se lijepo opisuju pripreme za večeru *seder* (kada se jede *maces*, kada se pije čaša vina). Javlja se jedna razlika i to je kod pranja ruku. Obično se ruke tijekom obreda peru tri puta (na početku obreda, prije jela, te prije recitiranja blagoslova poslije jela), zajednica Bene Israel dodala je još jedno pranje ruku, poslije recitiranja deset kugi

Ritualni vezani za životne događaje također su uključivali proroka Iliju i obred *malidu*. Za obred obrezivanja (*Berit mila*), davanje imena ženskom djetetu, za zaruke ili vjenčanja, rađanje i smrt, izvodila se i *malida*. U tim obredima bilo je mnogo posuđenih hinduističkih i islamskih elemenata, koji su godinama oblikovali običaje zajednice Bene Israel. Velik broj hinduističkih simbola može se primijetiti u obredima prije rođenja djeteta te na samom porodu. Priprema se *malida*, kojom se moli prorok Ilija da blagoslovi majku i donese joj sigurnu trudnoću i porod. U sedmom mjesecu trudnoće, kokos se baca u more, ženama se kupuje novi sari te joj se stavljaju zelene narukvice na ruke (isti običaj javlja se kod lokalnih hinduista na sjeveru) (Katz, 2000. 109. str.). Za davanje imena ženskoj djeci izvodio se obred *Barsa*, koji se održao na 12. dan života. Identičan obred javlja se kod hinduista. Kako se kod hinduista u

³⁴ Festival proljeća, u ime božanstva Kame (bog ljubavi), procesije na ulici, baca se crveni puder i voda u boji, te se zbijaju šale i pošalice. (Basham, 1959. 207. str.)

³⁵ Dan pomirbe (oprosta), na ovaj dan svake godine Bog oprašta grijeha (Da-Don, 2004. 71. str.)

³⁶ Hagada je jedna od najvažnijih židovskih knjiga. Sastavljena je kako i se narodu omogućilo ispunjavanje zapovijedi o pripovijedanju o izlasku iz Egipta za blagdan Pesah. Sadrži pripovijesti o izlasku iz Egipta i redosljed činjenja ostalih blagdanskim micva za noć sedera. Prenosila se usmenom predajom, a sastavljena je u tekst u 5.st.pr.n.e. (ibid. 184. str)

pjesmama, legendama i plesovima, spominje mladi Kršna koji krađe maslac i šećer od majke, tako se i kod Bene Israel javlja ritual u kojem se djeca pretvaraju da krađu slatkiše. Od Indijaca preuzeli su i ženidbu djece i dogovorene brakove, te obred kada djevojčica navrší dvanaesti rođendan, slavi se njezin pubertet.

SINAGOGE

Osnivanje prve sinagoge zajednice Bene Israel u Mumbaiju 1796. g. još se jednom transformirao religijski život zajednice. Prije toga, njihovo židovstvo bilo je vezano uz rituale koji su se obavljali uglavnom u kućama. Zbog njihovog položaja u društvu kao uljara u Konkanu, nisu si mogli priuštiti sinagogu. Gdje nije postojalo groblje za Bene Israel, mrtve su pokapali na muslimanskom groblju. Osnivanjem sinagoge većina je migrirala u novu metropolu Mumbai, gdje su tražili mogućnosti za život u srednjoj klasi. Samuel Ezekiel Divekar (također znan i po imenu Samaji Hasaji), bio je britanski vojni časnik koji je izgradio prvu sinagogu. Nalazi se u ulici Samuel (dobila ime po njemu) na broju 254. u Mumbaiju u židovskoj četvrti Israel Mohalla. Prvo se zvala Masjid Bene Israel, prema izvještaju Rabbi David D'Beth Hillel (misionar iz Izraela koji je stigao u Mumbai tijekom 1820-ih godina). Kasnije, krajem 19.st. sinagoga dobiva novo ime, koje nosi i danas, Sha'ar Harahamin (vrata milosti). Neslužbeno ime koje danas koriste članovi Bene Israel zajednice je sinagoga Samaji Hassaji. (Katz, 2000. 121. str.)

Što je zajednica više rasla, gradi se sve više sinagoga. Druga sinagoga u Mumbaiju bila je Sha'ar Ratzon izgrađena 1840.g. a zatim još nekoliko u Konkanu i Mumbaiju. Najveća i najaktivnija sinagoga Tifereth Israel izgrađena je u Mumbaiju 1886.g. Sinagoge su tako postale glavno središte zajednice Bene Israel i njihovo židovstvo tako je postalo slično židovstvu drugdje u svijetu. Vođe zajednice bili su *muqaddam* (arapski termin) koji su uključivali starješine, kao i *mohele* (muškarci obavlja obred *berit mile*, obrezivanja), pisare, kantore, blagajnike, pjevače u zborovima. Tijekom sredine 19.st. Bene Israel je gotovo u potpunosti pratio savijete učitelja iz Kochija. Kasnije, na zajednicu utječu i Bagdadski Židovi iz Mumbaija, kršćanski misionari i zapadni Židovi (povezani s cionizmom).

Kao i većina religijskih ustanova u Indiji, sinagoge su također imale svoju zemlju. U ruralnim dijelovima te posjede su iznajmljivali seljaci za obradu zemlje, a u gradovima

trgovci koji su tamo otvarali dućane. Dobiveni prihodi od tih najмова išao bi u blagajnu sinagoge, kojima bi se plaćao *chazzan* (učitelj iz kočinske zajednice), održavala sinagoga (popravci), a dio bi bio odvojen za dobrotvorne svrhe.

Sinagoge zajednice Bene Israel bile su u rasponu od siromašnih i skromnih, do bogatih i raskošnih. Sličile su sefardskim sinagogama, imale su *bimu* (oltar), na gornjem katu bila je galerija za žene, drveni kabinet (*aron hakodeš*) na istočnoj strani zida koji sadrži svitke Tore, kojeg prekrivaju *parohet* (zastori), mjedene hanukije, *mezuze* (dovratnik sa svitcima odsječaka Tore), *Ner Tamid* (vječno svijetlo). Većina Bene Israel sinagoga sadrži dvorišta gdje se održavaju javna ne religijska okupljanja, imaju i *mikve* (ritualne kupelji).

Iako je njihov religijski život pratio kočinsku tradiciju, ipak su imali i neke svoje jedinstvene običaje u sinagogi. Kada su napuštali sinagogu, izvodili su običaj *hath boshi* (ljubljenje ruku).

ZAJEDNICA DANAS

Tijekom prve polovice 20. st., zajednica Bene Israel našla se između dva snažna pokreta nacionalizma, *swaraj* (pokret za osamostaljenje Indije od Velike Britanije), te cionizam (pokret koji je trebao dovesti do utemeljenja države Izrael). Zajednica Bene Israel našla se u nezavidnoj situaciji, jer iako su voljeli svoje Indijske susjede, trebali su i zaštitu od svojih britanskih pokrovitelja (patrona). Kada se židovska delegacija sastala s Mohandasom K. Gandhijem 1938. g. pitali su ga koja bi njihova uloga trebala biti u toj indo-britanskoj borbi, Gandhi im je rekao da iako bi on htio da Židovi sudjeluju u njihovoj borbi za slobodu, ipak im daje savjet da ne budu dio toga, jer su mala zajednica koju će tri velike sile slomiti: Britanski imperijalizam, kongresni nacionalizam i muslimanski separatizam.³⁷

U početku, zajednica nije prihvatila ideju o cionizmu, jer su bili nepovjerljivi prema *stranim* Židovima, s obzirom da su imali loša iskustva sa zajednicom Bagdadskih Židova. No kasnije, većina zajednice nakon osnutka Izraela 1948.g. odlazi živjeti u Izrael. Moderno izraelsko društvo, tako je bilo posljednja karika u transformaciji identiteta zajednice Bene Israel. Stigavši u Izrael, njihovi strahovi su se ostvarili. Glavni sefardski rabin Itzhak Nissim

³⁷ Gourgej, *Indian Jews*, prema Katz, Nathan. 2000. *Who Are the Jews of India ?*. Berkeley [California]: University of California Press.123 .str.

(podrijetlom iz Bagdada), bio je upoznat sa propitkivanjima židovskog identiteta kod zajednice Bene Israel od strane Bagdadskih Židova u Mumbaiju. Vodila se rasprava oko brakova i razvoda unutar zajednice Bene Israel, jer po zakonu halahe, ako brak nije završen prema židovskom zakonu, a žena se svejedno preuda, potomak iz drugog braka je *nečist* i poprima status izvanbračnog djeteta (*mamzer*), jer je zapravo još udana za prvog partnera. S obzirom da zajednica Bene Israel nije imala uvid u rabinsko tumačenje halahe, postojala je mogućnost *mamzera*, s kojima je Židovima bilo zabranjeno sklopiti brak, i koji se kao ni njihovi potomci nisu smjeli miješati s ostalim Židovima. Zbog takvog naziva (*mamzer*, ali su ih nazivali i *Hodi'im* što znači Indijci), zajednica Bene Israel protestirala je u Izraelu, na stepenicama *Kneseta* (parlament židovskog naroda). Rabin je sada bio prisiljen provesti istraživanja te se posavjetovati s prijašnjim rabinskim zapisima, te je razgovarao s starješinama zajednice Bene Israel. Kao rezultat toga, objavio je nova halahička pravila (uključujući rabinske dokumente, izvještaje putnika i učenjaka). U izvještaju je pisalo da zajednica Bene Israel jesu Židovi, te da ne postoji nikakav dokaz koji bi mogao baciti sumnju na status obitelji te kakve su procedure u raspravama bile. Zanimljivo je to što su zbog hinduističkog zakona ostali na neki način u okvirima židovskog zakona, jer je u hinduizmu rastava braka i preudaja zabranjena. (Basham, 1959. 172-73. str.)

Iako se s tim izvještajem ovaj problem trebao riješiti, 1997.g. opet se pojavljuje rasprava na tu temu. Kada jedan aškenaski rabin odbio oženiti aškenaskog mladoženju s mladenkom iz zajednice Bene Israel. No ostali rabini su se uključili, te su dali potporu mladencima, a rabin je bio kritiziran i kažnjen, dok je brak bio valjan.

Unatoč tim povremenim raspravama, zajednica Bene Israel procvala je u novom/starom domu. Danas je njihova populacija u Izraelu deset puta veća nego što je u Indiji (50 000 : 5000). *Generacijama su pripadnici zajednice Bene Israel bili Židovi u Indiji. Sada su Indijci u Izraelu.* (Katz, 2000. 125. str.)

ARAPSKI ŽIDOV I U INDIJI

Sredinom 18. st. nekolicina Židova koji su govorili arapski i perzijski jezik, osnovala je zajednicu u Suratu (lučki grad sjeverno od Mumbaija). Ubrzo su ovi Židovi s istoka (*mizrachim*) svoje trgovačke sposobnosti preselili na druge britanske lučke gradove, koji su se polako uzdizali, a to su Kolkata, Mumbai i Rangoon (Mjanmar). Do početka 19. st. u Kolkati, do sredine 19. st. u Mumbaiju i krajem 19. st. u Rangoonu, židovske zajednice već su bile razvijene, bogate i na visokom položaju u društvu. Ovi gradovi postali su važna središta židovskog života, tamo su se razvijale škole, košer trgovine, ritualne kupelji. Ti Židovi u Indiji su bili poznati kao Bagdaski Židovi, iako su podrijetlom ne samo iz Bagdada, već iz Alepa, Damaska, Basre, Jemena, Perzije, Afganistana, Kurdistana, Tunisa i drugih mjesta. Kao i na zajednicu Bene Israel, i na njihov identitet utjecale su druge grupe (i Židovi i nežidovi). U Mumbaiju su već bile zajednica Bene Israel, koja je već imala dvije sinagoge, te druge manjine s Bliskog Istoka (pogotovo Parsi, zoroastristička zajednica³⁸) koji su bili orijentirani na trgovinu. Za Židove u Kolkati referentne grupe bile su druge manjine, kao Armenci, Anglo-Indijci i Marwarī.

Razlikujemo četiri povijesna stadija identiteta Bagdaskih Židova— rana povijest, period pobune 1857. g., period poslije Prvog svjetskog rata, te period poslije indijske i izraelske samostalnosti. Tijekom perioda rane povijesti, njihov judeo-arapski identitet polako se promijenio kada su došli u doticaj s drugim kulturama u Kolkati, te su postali „Arapski Židovi Indije i dalekog Istoka“. Nakon pobune Indijaca 1857. g., polako su se udaljavali od svega vezanog uz Indiju, te su se htjeli poistovjetiti s Britancima. Za vrijeme Prvog svjetskog rata, htjeli su biti identificirani kao Europljani a polako slabljenje i podjela unutar zajednice događa se za vrijeme nacionalizma u Indiji i pokreta cionizam. Tijekom 1930.g. Bagdaski Židovi primili su više od tisuću aškenaskih Židova koji su tražili spas od nacizma. Kada je Indija proglasila neovisnost 1947. g., a Izrael 1948. g., većina Bagdaskih Židova napustilo je Indiju. Oni koji su bili anglicizirani, preselili su se u London, a oni koji su više bili pod utjecajem cionizma, migrirali su u Izrael. No, oni koji su ostali u Indiji, poprimili su indijsko-židovski identitet, protiv kojeg su se do tada borili. Tada je zajednica polako dolazila svome kraju, iako danas, kamo god da su emigrirali (Izrael, London, Amerika), zadržali su svoj jedinstveni „bagdaski“ identitet.

³⁸ Imali su utjecaj i na hinduizam i budizam. Na zapadnu obalu Indije dolaze iz Perzije kao trgovci. Pretpostavlja se da su stigli dosta rano, ali o tome nema zapisa, tek za vrijeme arapskih osvajanja. (Basham, 1959. 344. str.)

PERIOD RANE POVIJESTI (DO 1857.g.)

Bagdadske zajednice u Indiji u ranom periodu bile su većinom opredijeljene kao trgovačke zajednice. Imali su razvijeni religijski život i tradiciju, koju su primijenili i na indijskom tlu. Prvi židovski naseljenici u Kolkati došli su iz Alepa, ali su uskoro bili brojčano nadjačani od iračkih Židova iz Basre i Bagdada. Identitet Bagdadskih Židova nadjačao je onaj Židova iz Alepa. Na njih su utjecali i drugi Židovi, iz Jemena, Perzije, Kochija, i zajednica Bene Israel. Također, trgovačke veze sa zajednicama u Rangoonu, Penangu, Singapuru i Šangaju, s kojima su trgovali opijumom, još su dodatno oblikovale njihov identitet. Osim njih, identitet im oblikuju i lokalne nežidovske zajednice, Armenci, Marwarī, Britanci, Portugalci Grci i Anglo-Indijci.

Prvi Židovi u Mumbai su stigli iz Iraka. Zajednicu je utemeljio Shaikh David Sassoon iz Iraka. Za razliku od Kolkate, gdje su prije Bagdadskih Židova bili oni iz Alepa, u Mumbaiju prvi su stigli Bagdadski Židovi. Uz njih dolazili su i Židovi iz Kochija, Jemena, Perzije i Afganistana, kao i potlačena zajednica Bene Israel (kojih je brojčano bilo više). Bagdadski Židovi više su se orijentirali prema Britancima i Parsima kao svojim referentnim grupama

Sve do pobune 1857.g., Bagdadski Židovi u oba grada živjeli su u *sivim gradovima* (četvrti), odnosno između Britanaca i drugih Europljana, te Indijaca. Nakon pobune, njihov identitet opet se mijenja, od azijskih Židova, do približavanja britanskom identitetu.

KOLKATA

Prvu zajednicu Bagdadskih Židova u Kolkati (glavni grad Britanske Indije od 1784.-1912. kada središte postaje New Delhi) osnovao je Shalom Obadiah Hakohen 1798.g. Kolkata je jačala kao trgovačko središte, što je isprva privuklo njega, a njegov uspjeh tako je privukao i ostale židovske zajednice. Rodio se u Alepu 1762.g. napustio je svoj rodni kraj s 26.g. kada je prvo stigao u Bagdad, zatim u Basru, te konačno preko Surata stiže u Mumbai 1790.g. Hakohen je u Suratu postao vođa židovske zajednice, gdje je živjelo oko 65 židovskih trgovaca (arapskih govornika), koji su imali sinagogu i groblje. Trgovao je s Basrom, najčešće s bjelokosti, indigom, kavom, arapskim konjima, ružinom vodom, koraljima, tekstilom, i venecijskim staklom. Polako su širili trgovinu i na Malabarsku obalu, do Kolkate, a kasnije

sve do Kine i zapadno do Arabije i Zanzibara. Ne zna se točan razlog zašto je Hakohen napustio Surat, i 1798.g. preselio u Kolkatu, vjerojatno je osjetio propast Surata i jačanje Kolkate na istočnoj obali, i Mumbaija na zapadnoj, koji su postali nova trgovačka središta Britanske Indije. Stigavši u Kolkatu, već je bilo nekoliko britanskih i židovskih trgovačkih kuća aktivno, od kojih je najistaknutija bila ona Lyon Prager, koji je imao unosnu trgovinu dijamanta između Bengala i Londona. Kupio je kuću u Armenskom dijelu grada, s kojima su Bagdadski Židovi u Kolkati održavali dobre odnose stoljećima. Bili su imućni, i bavili se trgovinom, a u Bengal su stigli oko 1655.g. a u Kolkati su osnovali zajednicu 1690.g. Postali su trgovački partneri Bagdaskim Židovima i pomogli im organizirati život u novom okruženju. Bagdadski Židovi živjeli su u četvrtima tako zvanim *sivim gradovima*, u kojima su još živjeli osim Armenaca, i Anglo-Indijci, Grci, Portugalci i ostali koji nisu bili dovoljno svijetle puti za život u četvrtima *bijeli gradu* kojima su živjeli Europljani, ali nisu bili ni u *crnim gradovima* u kojima su živjeli Indijci.

Hakohen je razvijao svoje vještine u trgovini s indigom, dijamantima i tekstilom, ali osim toga bio i je i vrlo cijenjeni draguljar (zlatar) u Benaresu, Lucknowu i Punjabu. Proširio je trgovinu do Surata, Chennaija, Dhaka, Murshidabad, Benares, Mumbaija (gdje je imao okršaj s vođom lokalne Bagdadske židovske zajednice, Jacob Semah). Ubrzo se njegova trgovina proširila, te je trebao zaposliti Židove iz Alepa i Kochija, koji su kasnije bili dio zajednice u Kolkati. Male zajednice su se formirale oko rijeke Ganges, a Hakohen je s njima trgovao opijumom. Raso je na ravnici Gangesa tijekom 19.st. opijum je bio jedan od glavnih izvora bogatstva za Židove. Te zajednice održavale su kašrut i Pesah, živjeli su blizu gradova Bhagalpur (Bihar), Ghazipur (Uttar Pradesh) i Dinapur (Uttar Pradesh). U Kolkatu su dolazili povremeno, najčešće kada su trebali ženiti sina ili kćer. Sve ono što su trebali kako bi održavali židovstvo, *maces* kruh za Pesah, *ketubah* (dokument o braku), *get* (dokument o rastavi braka), molitvenici, čak i novine, bilo im je poslano iz Kolkate. Slali su opijum, uz rijeku Ganges do Kolkate, tamo bi škrinje kupovali židovski trgovci iz Kolkate, te ih slali prema Singapuru, Penangu, Hong Kongu ili Šangaju. Opijum su mijenjali za čaj, kojeg su u Engleskoj prodavali za zlato. Trgovina opijumom bila je vrlo unosan posao, kako za Židove (i Marwarī zajednice koji su im bili konkurencija), tako i za Britance, koji su čak dva puta bili u ratu s Kinom (1839.-42 i 1857.) kada je Peking pokušao zaustaviti uvoz opijuma. Tek kada je Kina uspješno zaustavila uvoz opijuma u ranim godinama 20.st., tada Židovi iz Kolkate (vodeće obitelji Ezras i Gubbays) prelaze na poslove u proizvodnji i s nekretninama. Dok

Židovi iz Mumbaija (pod vodstvom Sassoon obitelji, prelaze na trgovinu tekstilom) (Katz, 2000. 132. str.)

Da bi osigurao nasljednika te zadržao nadmoć u zajednici, Hakohen poziva Moses Dewka iz Alepa 1806.g. da oženi njegovu kći. Godine 1811., kako je zajednica sve više rasla u Kolkati, osniva dvoranu za molitve blizu Armenske crkve. Moses Dwek je vodio molitve i službe, ali se i bavio trgovinom. Nakon smrti Hakohena 1836.g, Dwek preuzima vodstvo zajednice. Zbog dobrih prilika u Kolkati, polako pristižu i Židovi iz Arabije, Perzije i Jemena, te se zajednica širi i raste. Do 1825.g. zajednica ima više od sto članova, i ubrzo je ovaj val iračkih doseljenika brojčano nadjačao prve židovske doseljenike iz Alepa, i zbog njih se zajednica nazivala Bagdatskom židovskom zajednicom. Kako je zajednica sve više rasla, više im nije bila dovoljna dvorana Hakohena, već je jedna veća kuća bila prenamijenjena i tako postala prva sinagoga u Kolkati, Neveh Shalom 1826.g. Zajednica je ubrzo „prerasla“ ovu sinagogu, i vrlo brzo otvara se i druga sinagoga Beth-El. Krajem stoljeća otvara se i treća sinagoga Maghen David. Iako su u zajednicu pristizali i Židovi iz drugih krajeva kojih je bilo više, Hakohenova ekonomska moć i Dwekovo religijsko vodstvo, osigurali sirijsku tradiciju židovstva koja je ostala trajno u Kolkati. Indija je privukla Bagdadske Židove zbog ekonomskih prilika koje im je omogućila britanska vlada, te ju napuštaju kada Britanci odlaze. Njihov identitet nikad nije bio suštinski Indijski, kao kod zajednice Bene Israel ili kao kod kočijskih Židova.

Bagdatski Židovi zadržali su svoje veze s rodnim krajevima, pogotovo s rabinima iz Bagdada, Jemena, Perzije i Izraela, kada su im slali pisma vezana uz pitanja o židovskom zakonu i pravilima. Za njih *sefer Tora* (svitci Tore) ima još jedno značenje. Obitelj bi platila pisaru u Iraku da napiše svitak u čast preminulog člana obitelji, te bi taj svitak pohranili u *aron hakodeš* (ormar za svitke) u sinagogi i oni bi se čitali za obljetnicu smrti te osobe. Sinagoge su ukrašavali s *paroheti* (zastori) od svile, kašmira ili baršuna, izvezenih zlatnim ili srebrnim koncima (koristili su ih i za prekriti lijes). Židovi u Kolkati smatrali su Ezru Sofer (pisar)³⁹ za svog pokrovitelja, njegova uloga za njih, bila je slična kao i onda proroka Ilije za zajednicu Bene Israel, i Nehemia Mota za Židove iz Kochija. Čak i danas, sinagoge Bagdatskih Židova imaju kutije za *cedaku* (milostinju, milodar) za podupiranje drugih oltara Ezre (njegove grobnice, sefardske Yeshice u Jeruzalemu i drugih.) u Iraku, ali i u Izraelu. Židovi u Kolkati zadržali su Bagdatski identitet u svojim domovima ali i u sinagogi, pisali su

³⁹ Duhovni vođa Izraela u 5.st.pr.n.e., osnivač Velikog sabora, borio se protiv asimilacije u narodu, bio je odan tradiciji te je učvrstio Toru kada je bila zaboravljena u Izraelu. (Da-Don, 2004. 706-7. str.)

i govorili arapskim jezikom, te nosili arapsku odjeću, čak su i jeli hranu kao na Bliskom istoku. No pobuna 1857., natjerala je Bagdadske Židove da se udalje od svoje tradicije, te da se približe europskom identitetu.

MUMBAI

U Mumbaiu, proces identifikacije s Britancima bio je bolniji nego u Kolkati, jer su Bagdadski Židovi bili ravnopravni sa starijom zajednicom Bene Israel. Odnosi između ove dvije zajednice bio je skladan sve dok Bagdadski Židovi nisu svoj identitet poistovjećivali s britanskim, a time odbacivali sve ono indijsko. Zbog toga su im odnosi sa zajednicom Bene Israel, koja je bila ponosna na svoj indijski identitet, bili najveća prepreka u poistovjećivanju s britanskim identitetom. Bagdadska zajednica u Mumbaiu osnovana je 1790-ih godina, kada je Jacob Semah stigao u Surat. Zbog nemira u zapadnoj Aziji, zajednica je brojčano rasla. Od 1817. g. do 1823. g. Židovi su u Indiji tražili utočište od progona bagdaskog vladara Dawud Pasha (iz dinastije Mamluk u Iraku), a pristigli su i iz Irana, zbog prisilnog konvertiranja. Mumbai je tada bio vrlo važna britanska luka, stoga su osmanski i perzijski Židovi tamo tražili svoj novi početak. Iako je zajednica Bene Israel imala već zajednicu u Mumbaiu, dominacija Bagdadskih Židova započinje dolaskom Shaikh David Sassoon 1828. g. (1792.-1864. g.).

David Sassoon je podrijetlom iz Bagdada, gdje je njegov otac bio *nasi* (vođa židovske zajednice) i glavni blagajnik lokalnih osmanskih vladara. Iako je David naslijedio ovaj položaj od oca, morao je napustiti Bagdad zbog progona Dawud Pashe, i pobjeći u Basru. Od tamo, nastavio je u Mumbai, gdje je zauzeo svoj položaj među Britancima i Parsima, koji su do tada dominirali trgovinom uvoza i izvoza. Započeo je trgovinom opijumom, nastavio s nekretninama i tekstilom, te je postao glavni patrijarh jedne od najbogatije i najraširenije židovske obitelji na svijetu. Njegova obitelj je dominirala Mumbaijem, kao ni jedna obitelj u Kolkati, čak niti Hakohen-Dwek obitelj nije ugrozila status Sassoon obitelji. David Sassoon imao je osam sinova, koji su se raselili po cijelom svijetu te osnovali Sassoon carstvo, ne samo u Bombaju, već i u Singapuru, Hong Kongu, Šangaju, Kobe, Bagdadu, Amsterdamu, New Yorku, Londonu i drugdje. Izgradio je prvu bagdadsku sinagogu u Mumbaiu, Maghen David u Byculli 1861. g. (koja je u prizemlju imala hostel za židovske putnike, *mikve* i *Talmud Tora* (religijsku školu), zatim još jednu u gradu Pune 1863. g. sinagogu Ohel David. Njegov

unuk izgradio je sinagogu Knesseth Eliyahoo 1884. g. Osim sinagoga, gradili su i bolnice u Mumbaiju i Pune, medicinske institute, sirotišta, muzeje, škole, biblioteke, dobrotvorne ustanove te pristaništa za brodove. Ova darežljivost imala je sličnosti s Parsima, još jednom bliskoistočnom manjinom u Mumbaiju (potomci zoroastrizma, koji su u 8.st. bježali od arapskih osvajanja u Iranu, i naselili se u zapadnu Indiju. Za Bagdadske Židove bili su važna referentna grupa, kao Armenci u Kolkati. Bili su bogati, gradili su škole, muzeje za umjetnost, knjižnice, istraživačke centre. Vođa je bio Jamsetji Jijibhoy). Sin Davida Sassoon Abdullah (1818.-1896. g.), investirao je očevo bogatstvo koje je stekao trgovinom opijuma, i uložio u trgovinu tekstilom. Izgradio je pristaništa za brodove i srednju školu, te je postao savjetnik vlade. Njegov brat Elias David (1820.-1880. g.) uspostavio je veze sa Šangajem 1845. g. Solomon Sassoon (1841-1894. g.) bio je važan hebraist i talmudist. (Katz, 2000. 139. str.)

Zajednica Bene Israel imala je veliki utjecaj na Bagdadske Židove u Mumbaiju. Kada su stigli, Bene Israel zajednica ih je lijepo dočekala, koristili su njihovu sinagogu, zakapali svoje mrtve na njihovom groblju te su jeli njihovo košer meso (zaklano od njihovih *šoheta*). Situacija je bila različita od onih kod drugih židovskih zajednica u dijaspori (kada na primjer u Ameriku ili Njemačku dolaze poljski ili ukrajinski Židovi, obično ih se smatra zaostalima), no u ovom slučaju, zajednica Bagdadskih Židova bila je više kozmopolitska nego zajednica Bene Israel. Odnos ove dvije zajednice mijenja se nakon pobune 1857. g.

PERIOD OD 1857. DO 1918.g.

Ovaj period započinje godinom 1857. jer je tada bila velika pobuna bengalske vojske protiv Britanske vlade. Rat je trajao godinu dana do 1858. Tenzije između Britanaca i Indijaca već su se dugo skupljale, zbog Britanske vlade nad Indijcima. Britanski Raj je uveo neke socijalne reforme (dozvola udovicama preudaju 1856. g.), regrutiranje bengalskih vojnika (*sepoys*) za službu u Mjanmaru. Zadnja kap bila je uporaba novih čahura za puške. Nastala je glasina da su čahure bile premazane s goveđom i svinjskom masti, što je važno jer hinduistički i muslimanski vojnici moraju staviti čahure u usta i odgristi vrh prije stavljanja u puške. Ubrzo su se vojnici počeli buniti, jer su ovakvo ponašanje smatrali zavjerom protiv Hinduizma i Islama. Pobuna se širila i prema New Delhiju i Lucknowu, no kada se mir uspostavio, odnosi između Britanaca i Indijaca više nije bio isti. Bagdadski Židovi, tada su se priklonili

Britancima i njih podupirali tijekom pobune, udaljavajući se od svega što je Indijsko. Polako su prihvaćali engleski jezik, odjeću, škole, jedino što im je ostalo bila je njihova kuhinja.

Dio procesa približavanja identitetu Britanaca, bio je jezik. Arapski jezik do tada je bio jezik Bagdadskih Židova, ali su onda prisvojili engleski jezik kao materinji. Judeo-arapski, i arapski pisan hebrejskim pismom koristio se u novinarstvu i književnosti, dok se hebrejski jezik koristio u liturgiji. Hindski jezik koristio se i kod kuće i na ulicama pogotovo krajem 19. st. (Židovi u Kolkati znali su bengalski jezik). S vremenom, i kod Bagdadskih i Židova iz Kolkate, arapski jezik mijenja se engleskim, kod kuće i na poslu, a kasnije se uvodi i u škole. Tijekom 20. st. engleski je potpuno potisnuo arapski jezik iz domova kod bogatijih obitelji (čine oko 15% bagdadske zajednice), do 1930. g. koristio se u službenim zapisima zajednica, raspravama i u obrazovanju. Niža (oko 50% bagdadske zajednice) i srednja klasa (oko 35% bagdadske zajednice) kod kuće su se služili i hindskim i bengalskim. Najraniji doseljenici zaposlili su učitelje koji su djecu učili Hebrejsku bibliju i molitve, ali službenu školu, zajednice u Mumbaiju i Kolkati, nisu imale sve do sredine 19. st. U Mumbaiju je David Sassoon izgradio nekoliko židovskih obrazovnih ustanova, uključujući i Talmud Tora (religiozne škole) 1861. g. Izgradio je i dobrotvornu školu, koja je bila namijenjena za akulturaciju djece migranta iz Iraka, koji su u Indiju došli zbog posla koje im je nudio David Sassoon. Osniva se i javna škola za siromašnu djecu 1903. g. koja je podučavala engleski jezik. Kršćani su u Kolkati i Mumbaiju osnivali britanske sekularne škole koje su bile vrlo popularne za srednju i višu klasu koja si je mogla priuštiti školarinu. Zatim su se osnovale i besplatne škole 1882. g. u sklopu Neveh Shalom sinagoge.

Fizički su se razlikovali od Europljana i Indijaca po odjeći. Nosili su arapsku/tursku odjeću tijekom 19. st, a u 20. st. prelaze na britansku. Odjeća je bila vrlo bitna za određivanje identiteta neke zajednice, jer su se po odjeći neke skupine razlikovale. Čak se spominje i odbijanje udaje mladenke iz zajednice Bene Israel jer je nosila sari, iako su neki bili članovi židovskih zajednica, ako su nosili indijsku odjeću bili su diskriminirani. (Katz, 2000. 149. str.)

ODNOS S BENE ISRAEL ZAJEDNICOM

Kada je Bagdadska židovska zajednica stigla u Mumbai, bili su lijepo primljeni od Bene Israel zajednice. Prihvatili su ih u svoju sinagogu i zakapali su mrtve na njihovom groblju. Tada je zajednica Bene Israel već bila pod utjecajem Židova iz Kochija koji su ih podučavali halahi (židovski zakon), bili su urbanizirani i obrazovani, ali bili su slabijeg imovinskog statusa od Bagdadske Židovske zajednice. Zbog toga, neke obitelji nisu imali odvojeno posuđe za održavanje kašruta, tako da Bagdadski Židovi nisu željeli jesti s njima zbog straha od kršenja kašruta. No u početku, Bagdadski Židovi pomagali su zajednici Bene Israel da se vrati na ortodoksiju.

Odnosi se polako narušavaju 1836. g., kada je skupina od devet Bagdadskih Židova (uključujući i Davida Sassoonu) poslala molbu nadležnima u Mumbaiju, da se napravi zid na groblju, kako bi se ove dvije grupe odvojile. Objasnili su da su oni dva različita plemena Židova, od kojih zajednica Bene Israel ima indijske običaje, dok su oni ostali vjerni svojim arapskim korijenima. I ovoga puta javlja se klasični obrazac, po kojem se novija zajednica svjetlije puti, postavlja kao superiorna nad tamnopusnijom zajednicom koja je na tom području bila naseljena puno prije njih⁴⁰. Za vrijeme pobune 1857. g., taj odnos dodatno se pokvario. Iako u Kolkati, za vrijeme ovog perioda prije Prvog svjetskog rata, Bagdadska židovska zajednica bila je toliko veća, da je *apsorbirala* članove zajednica Bene Israel i Kochi, za njih starosjedioci su bili hinduisti i muslimani. No u Mumbaiju, situacija je malo drugačija. Zajednica Bene Israel bila je puno brojnija nego zajednica Bagdadskih Židova, zbog toga su se Bagdadski Židovi osjećali ugroženo, tako su ih počeli ponižavati, i osporavali njihov židovski identitet. Da bi postali više anglicizirani, Bagdadski Židovi, koji su prije imali dobar odnos s Bene Israel zajednicom, morali su se odvojiti od svega što je bilo indijsko, pa tako i od zajednice Bene Israel.

Prvi sukob je nastao oko groblja, 1836. g. molba Davida Sassoonu za izgradnjom zida na groblju. Kasnije su dobili vlastito groblje, odvojeno od zajednice Bene Israel. Oni su nastavili svoje mrtve zakapati na starom groblju, koje se uskoro popunilo (dok u Kolkati, Židovima zajednice Bene Israel bilo je dozvoljeno koristiti njihovu sinagogu, a groblje je bilo podijeljeno na 4 dijela- za zajednice Bagdadske Židove, Bene Israeli, Kochi te Židove sa zapada). Sve Sassoonove dobrotvorne svrhe isključivale su zajednicu Bene Israel, bile su

⁴⁰ Kao i Arijci koji su bili dominantni prema Dravidima, muslimani nad hinduistima, Britanci nad Indijcima.

namijenjene za pomoć svim siromašnim Židovima, osim Bene Israel zajednice. Bagdaski Židovi odbijali su jesti meso zaklano od njihovih *šoheta*, nisu ubrajali odrasle muškarce zajednice Bene Israel u svoj *minjan*. Optuživali su ih da su njihovi običaji pod utjecajem Indijaca, te da su se s njima asimilirali, sebe su smatrali *bijelim* Židovima i višom kastom. Zajednica Bene Israel branila se u novinama, te su čak i imali neku potporu izvana, mnogi rabini bili su oduševljeni njihovom očuvanju židovstva unatoč svim preprekama, te su ih smatrali *čistim* Židovima. No Bagdaski Židovi to nisu prihvaćali, kao što savijete rabina nije prihvaćala ni zajednica Paradesi iz Kochija, kada su se bunili protiv Malabara.

Dok Židovi unutar zajednice Bene Israel u Kolkati nisu bili tako diskriminirani, zajednica u Rangoonu jest. Tamo je živjelo oko 60 članova zajednice Bene Israel, i oko 1300 Bagdaskih Židova. Godine 1913. g., zajednici Bene Israel, bilo je zabranjeno čitanje i blagoslivljanje Tore u sinagogi Musmeah Yeshua. Iako se zajednica protiv toga pobunila, Bagdaski Židovi smatrali su da ne održavaju Šabat ispravno (njima je normalan radni dan), te običaji vezani uz brak i rastavu nisu po židovskom zakonu. Bagdaski Židovi ponudili su im punopravno sudjelovanje u sinagogi, ako odbiju rad subotom, na što zajednica nije pristala. Nova sinagoga Beth-El otvorila se 1932. g., gdje je zajednica Bene Israel imala sva prava u službama.

PERIOD POSLIJE PRVOG SVIJETSKOG RATA (1919-1935)

Za vrijeme Prvog svjetskog rata, u Indiji je živjelo oko 3197 Turaka, u tu skupinu svrstavali su se i Bagdaski Židovi (U Mumbaiju ih je oko 2600), jer je Bagdad bio dio Osmanskog carstva. Britanci su željeli imati pod nadzorom sve one koji su im mogli postati prijetnja, a Bagdaski Židovi bili su smatrani i Turcima, i Azijatima ali i Europljanima. Dodjeljuje im se novi naziv azijski Turci koji su bili slobodni, za razliku od čistih Turaka, koji su bili pod nadzorom vlade. No problem nastaje u slobodi putovanja i trgovanja izvan granica Indije, druge nemuslimanske grupe (Armenci i Grci) imali su slobodu putovati i trgovati izvan Indije, dok je zbog velikog broja Bagdaskih Židova, bengalska vlada bila oprezna, i dozvole njima dodjeljivala svakome zasebno.

Čak ni deset godina nakon rata, usprkos njihovoj odanosti britanskoj vladi i odbacivanju svega što je indijsko, Bagdaskim Židovima nije bio dodijeljen status Europljana. No iako su 1885. g., Bagdaski Židovi dobili su status Europljana, unutar britanske vojske njihova plaća nije bila kao kod drugih Europljana, već je bila niža kao kod drugih Anglo-Indijaca (zajednica Bene Israel bili su na još nižoj ljestvici, onoj s Indijcima). Novim zakonom 1917. g., kojim se svi Židovi, Armenci i Parsi, koji žive europskim načinom života smatraju Europljanima.⁴¹

Nove svađe se javljaju između ove dvije zajednice za vrijeme *swaraj* pokreta i cionizma. Sada se zajednica Bagdaskih Židova našla u neugodnoj poziciji, jer su morali birati između indijskog, židovsko-cionističkog ili britanskog identiteta. Vlada Indije 1919. g. izdala je proglas i nabrojala etničke skupine u Indiji : Europljani (svi svjetloputi naseljenici u Indiji), Anglo-Indijci (potomci Europskih muškaraca i Azijskih žena), Mohammedans (svi muslimani- iako je to uvrjedljiv naziv jer označava vjeru u Muhameda a ne u Boga), te ne Mohammedans (najveća skupina, uključuje hinduiste i Židove). Deset godina kasnije, Bagdaski Židovi u Kolkati željeli su dodatak na skupinu Europljani, koja bi uključivala britansku grupu židovskih zajednica u Bengal. Tada su se Bagdaski Židovi počeli poistovjećivati sa Sefardima, što bi značilo da imaju europske korijene. Sefardi su Židovi podrijetlom iz Španjolske (Sepharad-Španjolska), te kada su protjerani 1492. g. s Iberskog poluotoka, migrirali prema sjevernoj Africi, Balkanu, Turskoj i Indiji.

⁴¹ Roland, Jews in British India, prema Katz, Nathan. 2000. *Who Are the Jews of India ?*. Berkeley [California]: University of California Press. 155. str

Kada je postalo jasno da će Britanci napustiti Indiju, Bagdaski Židovi ponovo su bili nezadovoljni. Britanska podjela skupina ubrzo je zastarjela, zbog toga što se Indijci bore za neovisnost, a i zbog Drugog svjetskog rata nekoliko tisuća Aškenaskih Židova dolaze u Indiju tražiti zaštitu od nacizma. Krajem Drugog svjetskog rata 1945 g., Indijci su ubrzo postali neovisna država 1947. g., a većina Bagdaskih Židova iz Mumbaija, Kolkate i Rangoona, nisu se priklonili Indijcima, već su željeli svoj život nastaviti u Velikoj Britaniji. Godinama su vodeće obitelji Bagdaskih Židova putovali u Englesku, i tamo imali svoje rezidencije i obitelji. Padom Osmanskog carstva i osnivanjem britanske vlade u Iraku (1921-1933), život Židova u Iraku se znatno poboljšao, jer je Irak bio simpatizer nacizma te se suprotstavljao osnutku Izraela. Tada i Bagdaski Židovi u Indiji poboljšavaju svoje trgovačke veze s Irakom i Engleskom. Do sredine 20. st. bili su tečni govornici engleskog jezika, naviknuli su se na englesku kulturu, odjeću i hranu. Osim u Englesku, naseljavaju se i u ostale države engleskog govornog područja, kao Australia, Kanada, južna Afrika i Amerika. Naravno i određeni broj Bagdaskih Židova seli se i u Izrael. Oni koji su ostali unatoč svemu u Indiji, prihvatili su svoj indijski identitet. (Katz, 2000. 158. str.)

U dosadašnjem dijelu rada bavili smo se trima velikim židovskim zajednicama na indijskom tlu – židovskom zajednicom u Kochiju, zajednicom Bene Israel te Arapskim Židovima (Bagdaski Židovi). Međutim, osim ovih triju zajednice javljaju se i nešto manje zajednice te važni pojedinci koji su imali znatan utjecaj na kulturu i razvoj književnosti te su prevodili književna djela s hebrejskog na perzijski jezik. Osim toga širili su i znanje o židovstvu na tlu Indije. Za razliku od tri do sada spomenute zajednice koje su svoj centar imale na obalama Indije (uz lučke gradove Surat, Mumbai, Goa, Kochi, Chennai, Kolkata), ove manje zajednice smjestile su se u unutrašnjost Indije. Te su zajednice uvelike bile pod utjecajem islama (dok su druge zajednice bile i pod utjecajem kršćanstva). Zbog tih razlika smatram da je važno spomenuti ali i odvojiti Židove s perzijskim podrijetlom od drugih židovskih zajednica u Indiji. U nastavku svoga rada pokušat ću pobliže dočarati život ove nedovoljno istražene židovske zajednice na tlu mogulske Indije.

ŽIDOVI NA PODRUČJU MOGULSKE INDIJE

Tijekom 16. st., tri velika događaja promijenila su politički, kulturalni i religiozni poredak islamskog i azijskog svijeta. Ti događaju su: uzdizanje Safavid dinastije (1501.-1772., nova državna religija Šiitski islam (šijizam) u Perziji, današnji Iran), dolazak Portugalaca u Aziju i kolonizacija Indije (1498. dolazak u Gou) i osnivanje Mogulske dinastije u Indiji (1526. g.). Također su imali važan utjecaj na život i povijest židovskih zajednica na Orijentu.

Srednjovjekovna mogulska Indija, od kojih je vladavina Babura, Akbara i Aurangzeba najviše utjecala na Židove, trajala je od 1526-1707.g. (službeni kraj Mogulskog carstva je 1858., ali period nakon vladavine Aurangzeba nije imao znatnog utjecaja na Židove). Mogulsko carstvo ujedinilo je gotovo cijelu sjevernu Indiju i većinu Dekana. Ove zajednice nisu toliko istražene kao zajednica Bene Israel, Židovi u Kochiju ili Bagdatski Židovi u Mumbaiju i Kolkati. Za povijest mogulske Indije sada postoje različiti izvori, od rukopisa do tiskanih tekstova, i na europskim i na orijentalnim jezicima. Izvori se mogu podijeliti u tri skupine: kronike mogulskog dvora (autobiografije, biografije, memoari, službeni zapisi, rječnici, književni dokumenti na perzijskom, sanskrtu, marathskom i drugim orijentalnim jezicima), pisma i zapisi isusovaca (pisali su svojim nadležnim službama u Goi, individualna dijela isusovaca i ostalih misionara na portugalskom, latinskom, talijanskom i ostalim europskim jezicima), te putopisi europskih posjetitelja Indije (bibliografija i izvori iz prve ruke, rukopisi – u *Bibliography of Mughal India* (1526.-1707.) od autora Sri Ram Sharma)

POVIJESNI PREGLED

Islamska vladavina u Indiji može se podijeliti u dva perioda. Prvi period započinje u 8. st. invazijom Arapa⁴², pod vodstvom Mohammeda ibn Qasima, 712. g. kada prodiru u Sind, a završava krajem 15. st. Drugi period započinje osnivanjem Mogulske dinastije 1526. g. prvim vladarom Baburom (vladao od 1526.-1530. g.). Islam je bio utemeljen na sjeverozapadu Indije, a vladar Mahmud od Ghazna (iz kraljevstva Ghazni, današnji Afganistan) u 11. st.

⁴² Buđenje Islama započeo je 610. g. Osnovao ga je Muhamed, koji tvrdi da je prorok. Njegovi sljedbenici, želeći proširiti svoju religiju, odlaze u bojne pohode, iz Arabije do sjeverne Afrike, Španjolske, Perzije te Azije i Indije. (Kishore, 2003. 69-70. str.)

želio ga je proširiti na cijelu Indiju (od Himalaja do Dekana, od Bengalskog do Perzijskog zaljeva), ali u konačnici, njihova namjera da Indija postane muslimanska zemlja, nije se ostvarila. Zatim prodiru i Turci, sultan Muhammad od Ghura, koji je u Sind i Punjab došao 1175. g. osvojio je i Lahor te napadao rajputska kraljevstva. dinastija Robova (Mamluk), započinje kada rob Qutb-ud-Din svrgava Muhammada od Ghura, te 1211. g uspostavlja novu dinastiju koja traje do 1290. g. a vlada Delhijem. Zatim do 16. st., četiri nove tursko-afganskih dinastije vladaju Delhijem: Khilji (1290.-1320. g), Tugluk (1320-1413. g.), Said (1414-1450. g) te dinastija Lodi (1451-1526. g, kada ih u bitci kod Panipata svrgava Mogulska dinastija). Za vrijeme ovih turskih i afganskih dinastija, perzijski jezik mijenja sanskrt, koji je do tada bio jezik učenosti i visoke kulture na sjeveru Indije. Razvija se i perzijska književnost, kultura i arhitektura. (Kishore, 2003. 75. str.)

Na svim područjima u Indiji gdje je islam bio glavna religija, osvajači su nametnuli *jizyu* (porez) za nemuslimane. U muslimanskoj Indiji, stanovništvo se dijelilo na vjernike i nevjernike, bez obzira što su hinduisti bili većinsko stanovništvo, smatrani su nevjernicima. Zbog toga su stoljećima bili ugnjetavani i pod pritiskom netolerancije od strane muslimana. U mnogo izvora spominje se nasilno konvertiranje, uništavanje i pljačkanje hramova i diskriminacija. Za vrijeme Mogulske dinastije⁴³ dolazi do promjena, pogotovo odnosi s nemuslimanima. Najljepše razdoblje u Indiji započelo je za vrijeme Mogulske dinastije, bilo je to *zlatno doba* kada je procvatila kultura, umjetnost (portreti, minijature, itd.), arhitektura (Taj Mahal, Lal Qila, vrtovi, itd.), duhovna i znanstvena dostignuća, doba tolerancije i slobode. Najznačajniji vladar Mogulske dinastije, zasigurno je bio Akbar, koji ne samo da je bio veliki osvajač (osvojio je Gujarat, Surat, Bengal, Kašmir, Orisu, Sind i Jaipur), već i religijski reformator, koji je otvorio novo poglavlje religijske povijesti u Aziji, do tada nepoznato u Aziji i Indiji.

⁴³ Vladari su Bābur (1526-1530), Humāyūn (1530-1556), Akbar (1556-1605), Jahāngīr (1605-1627), Šāh Jāhan (1627-1658), Aurangzeb (1658-1707). Nakon Aurangzebove smrti, Mogulsko carstvo polako propada.

AKBAR (1556-1605)

Tijekom svoje vladavine, Akbar (rođen 1542.-1605. g.) uveo je nekoliko revolucionarnih religijskih reformi. Najvažnija je ona iz 1564. g. kada je ukinuo *jizyu* (porez za nemuslimane) izgradivši tako poštovanje i razumijevanje između muslimana i hinduista, što je utjecalo na religijski i socijalni život u Indiji. Dozvolio je svim hindustima, ali i ostalim nemuslimanima, da sagrađe svoje religijske institucije (hramove, pagode, oltare), te da slave svoje blagdane i običaje u slobodi i miru. Tim reformama on je uspostavio jednakost između muslimana i nemuslimana. Otvorio je razne službene administrativne poslove, koji su do tada bili isključivo za muslimane, za hinduiste i za ostale religijske skupine. Ove reforme, eliminacija religiozne, socijalne i civilne diskriminacije, dovele su do kraja islama kao državne religije, podupirale su pomirenje između muslimana i hinduista te stvaranje jedne velike zajednice. Njegova namjera je bila napraviti carstvo za sve religije i rase. (Fischel, 1948-1949. 141. str.). Sagrađio je Fatehpur sīkrī (grad pobjede) između 1570.-1585. g. koji je postao glavni grad umjesto Agre koja je to bila do tada. Grad je napušten kada je voda koja je opskrbljivala grad postala neodgovarajuća ili zagađena. (Kishore, 2003. 84. str.)

Osnovao je pod utjecajem sufijskog misticizma, novu religiju Tauhīd-Ilāhī, čisti teizam, bez ceremonija, svećenika ili svetih knjiga, koji se temeljio na zajedničkim elementima svih religija. Proglasom 1579. g., proglasio se nadležnim za sva religijska pitanja. Religija je za njega bila glavna grana obrazovanja, sakupljao je svete knjige drugih religija, te je organizirao rasprave i debate s vođama religijskih zajednica u Indiji.

RELIGIJSKE RASPRAVE NA DVORU AKBARA

Akbar je volio sudjelovati u religijskim i filozofskim raspravama, stoga je potaknut željom za znanjem o misterioznom odnosu čovjeka i boga, osnovao *ibādat-khānu* (kuću bogoslužja) u Fatehpur sīkrīju, u koju su pristizali predstavnici religijskih skupina, škola raznih teoloških i filozofskih mišljenja, i gdje su se pod njegovim pokroviteljstvom odvijale religijske rasprave gotovo jedno desetljeće (1575-1584.). Rasprave su se odvijale ne samo između vođa različitih islamskih filozofskih škola i sekta, već im se početkom 1578. g. priključuju i razne nemuslimanske skupine – hinduisti, džaini, zoroastrijci, i kršćani (Isusovci). Akbarova

vladavina poklapala se s aktivnostima isusovačkih misionara u Indiji, koje su bile rezultat portugalskog širenja na istok. Isusovci su od 1572. g. iz Goe, gdje im je bilo središte, poslali misionare na Akbarov dvor, gdje su predstavljali svoju religiju. Akbar se divio rimokatoličkom kršćanstvu te im je davao posebne privilegije i priznanja, a bio je i simpatizer zoroastrizma. Na njegovom dvoru, posebnu čast su imali hinduistički učenjaci. Ortodoksni muslimani bili su uznemireni Akbarovom politikom pomirenja, te njegovim odvrćanjem od ortodoksnog islama, ukidanjem *jizye*, te njegovim izjednačavanjem svih religija, što je značilo slabljenje nadmoći islama.

Izvore o ovim raspravama nalazimo u zapisima perzijskih dvorskih historičara, u kronikama isusovaca, te u zapisima europskih posjetitelja. Akbarov dvor bilo je mjesto okupljanja vođa velikih religija gdje su vodili rasprave i debate, dok su se u isto to vrijeme u Europi, dijelovima Azije, i Perziji vodile bitke u kojima su bili uništeni gradovi u ime religije, gdje su se vjerski vođe međusobno ubijali, u ime Isusa, Muhameda i drugih. Zato je važno cijeniti jednog mogulskog vladara koji je spriječio da rasprave završe korištenjem mača. (Fischel, 1948-1949. 145. str.)

PRISUSTVO ŽIDOVA

Iz dostupnih perzijskih izvora, može se zaključiti da su na Akbarovu dvoru bili predstavnici religija i sekta koji su iznosili razne tvrdnje i argumente vezane uz religije. Postavlja se pitanje, jesu li među tim predstavnicima religija bili i Židovi te jesu li i oni sudjelovali u raspravama na dvoru?

Istraživanjem se ustvrdilo da su Židovi itekako imali ulogu u religijskim raspravama, a ostavili su i važan utjecaj na dvoru. Spominje ih perzijski dvorski povjesničar Abū'l fazl, koji kao važne grupe u kućama bogoslužja (*ibādat-khāna*) osim njih nabraja i sufije, sunite, šijite, brahmane, zoroastrijce i kršćane. Nadalje, spominje ih i isusovački putnik A. Monserrate, koji je opisivao jednu raspravu u kojoj su sudjelovali i Židovi. No, najviše izvora koji opisuju mnoge događaje za vrijeme Akbara, nalazimo u poznatoj knjizi na perzijskom jeziku *Dabistan*⁴⁴. Autor više puta spominje sudjelovanje Židova u raspravama, opisuje kada je

⁴⁴ Dabestān-E Maḏāheb (škola religijskih doktrina), autor je anonimn (nāma-negār) a prema autobiografskim referencama u knjizi, vjerojatno se rodio u Patni oko 1617. g., a nastala je između 1645. i 1658. g., a sadrži

Židov bio u raspravi sa sunitima i šiijtima, zatim u raspravi s kršćanima gdje spominju da se u *Petoknjižju* ne spominje Isus što je pokrenulo veliku debatu. Prema *Dabistanu*, Akbar je u svoj službi zaposlio muškarce svih nacionalnosti, a spominju se i Židovi. U izvorima, osim sudjelovanja Židova na dvoru, spominje se i postojanje sinagoga. Uz navedena mjesta bogoslužja koja je objavio Akbar, zapisana je i sinagoga kao religijska institucija Židova. U jednom njegovom proglasu o toleranciji zapisano je da ako neki nevjernik želi izgraditi crkvu ili sinagogu, ili hram, ili Parsi toranj tišine, nitko ih ne smije spriječiti. Sinagoga je bila *kanīsa* dok je crkva bila pod nazivom *bī'a*, zbog ta dva različita naziva, može se zaključiti kako Akbar ne samo da zna da postoje pojedini Židovi, već da oni imaju svoja mjesta bogoslužja. Sir Thomas Roe u pismu za nadbiskupiju 1616. g. piše o sinagogama u Mogulskom carstvu, ali nažalost ne spominje njihove lokacije niti su opisane (nema niti arheoloških ostataka tih sinagoga). Još neki izvori potvrđuju Židove za vrijeme Akbara. Pismo *Shivājia* (vladara Maratha, Maharaštra, 1627-1680) Aurangzebu. (Fischel, 1948-1949. 148. str.)

PRIJEVOD SVETIH KNJIGA

Akbaru su, osim religijskih rasprava, strast bile i knjige, posebno prijevodi svetih knjiga raznih religija, te prijevod grčke, arapske i sanskrske književnosti. Volio je skupljati takve knjige, iako nije znao niti čitati niti pisati. Osnovao je knjižnicu s rukopisima, koja je bila od velike važnosti. Organizirao je i posebni ured za prevođenje tih knjiga, te su njegovi povjesničari na dvoru bili zaduženi za prijevode. Godine 1580. Od prvih isusovačkih misionara koji su došli na njegov dvor, dobio je Bibliju, prevedenu na četiri jezika (hebrejski, latinski, grčki i kaldejski (istočnoaramejski), u sedam svezaka. Ubrzo je želio i arapski i perzijski prijevod svetih knjiga židovstva i kršćanstva u svojoj kolekciji. Poslao je pismo kralju Španjolske Filipu II 1582. g., u kojem ga moli da mu pošalje prijevode *Petoknjižja*, psalama i evanđelja. (Fischel, 1948-1949. 149. str.)

Putnik i učenjak, Giambattista Vechiete, rođen 1552. g, iz Firence je stigao u Gou, kada ga je Papa poslao na diplomatsku misiju 1584. g.. On je svoj život i svoja putovanja Orijentom posvetio sakupljanju biblijskih rukopisa i njihovih prijevoda na perzijski jezik. Sakupljao je stari zavjet u Perziji (od perzijskih Židova), u Lahoru i Ormuzu (Hormuz,

informacije posebno o religijama u Indiji u 17. st. Prvi put je objavljen u Kolkati 1809. g. (<http://www.iranicaonline.org>, 2011.)

Perzijski zaljev), a 1605. Stigao je u na Akbarov dvor. Bio je lijepo dočekan na njegovom dvoru, te se može samo pretpostaviti koliko je Akbar bio pod dojmom čovjeka koji sakuplja rukopise Biblije i njihove prijevode na perzijski jezik. Njegova prisutnost na Orijentu, prvo u Perzijskom zaljevu, a zatim u Indiji, imala je dalekosežne posljedice za judeo-perzijsku književnost. Kopije koje su se kod njega nalazile, najranije su poznati judeo-perzijski rukopisi Biblije. Prema španjolskom isusovcu Jerome Xavier (1549-1617. g), Vechiete je u Agru donio kopije Davidovih psalama na perzijskom jeziku, koje je on dobio vrlo teško i po visokoj cijeni, od Židova koji ga je imao na perzijskom jeziku ali pisano hebrejskim pismom. Dok su Xavier i ostali isusovci na dvoru Akbara prevodili Psalme na perzijski, po prijedlogu Xaviera, Vechiete je kopirao prijevode knjiga - Ruth, Esther, Ljetopis, Propovijedi i Hvalospjeve, s hebrejskog na perzijsko pismo, te ih predao isusovcima.

PODRIJETLO ŽIDOVA NA DVORU AKBARA

Autor W.Fischel, navodi tri grupe Židova u Indiji, koji se razlikuju prema svom podrijetlu. U prvu grupu pripadaju Židovi zajednice Bene Israel (Mumbai i Kolkata), te židovska zajednica u Kochiju. Ove židovske zajednice nastale su stoljećima prije nego što je Indijom zavladała Mogulska dinastija. Druga grupa obuhvaća Židove koji su u Indiju stigli širenjem portugalske moći u Aziji. Privučeni novim ekonomskim prilikama uspostavom portugalskih kolonija, neki su došli kao privremeni trgovci, dok su neki ostali i stopili se s ostalim Židovima. Tijekom 16. st. javlja se i nova zajednica u Suratu, koju čine židovi koji su došli iz Portugala, Španjolske ili nekih provincija Osmanskog carstva (ili Palestine). Pratili su sefardske običaje, ali i običaje drugih zemalja u kojima su živjeli dok nisu stigli u Indiju (Bagdadski Židovi živjeli su u skladu s iračkom tradicijom). Ove dvije grupe Židova, živjele su samo na obalama Indije, i bile pod utjecajem Indijaca, te kršćansko-portugalskog društva i kulture (kasnije i utjecaj Nizozemaca i Britanaca).

Treća grupa Židova, koja se pojavljuje u zapisima s dvora mogulskih careva, smjestila se u unutrašnjost Indije i dalje živjela pod utjecajem islama. Ti Židovi iz unutrašnjosti, živjeli su u Lahoreu, Delhiju, Agri, Kašmiru i ostalim dijelovima mogulske Indije. Nisu podrijetlom bili iz Portugala, Istanbula ili Palestine, a vrlo vjerojatno nisu imali ni veze s židovskim zajednicama na obalama Indije. Iz dostupnih izvora, može se zaključiti da su oni stigli iz Perzije, ili iz teritorija koji je bilo pod utjecajem perzijske kulture i jezika (kao Afganistan ili

Khorasan, na području Irana). O njima se vrlo malo zna, a prije Akbara gotovo da nema nikakvih dokaza o njihovoj prisutnosti. Moguće da su u Indiju stigli kada je na vlast došao Akbar, ali isto tako možda su na tim prostorima živjeli i stoljećima prije.

Perzijski Židovi su pojedinačno emigrirali u određenim trenucima u razne dijelove islamskog i orijentalnog svijeta, što zbog političke i religijske slobode, ili zbog boljih ekonomskih prilika. Tako su osnivali i zajednice na Kavkazu, u Turkmenistanu, Khorasanu, Bukhari (Uttar Pradesh) te u Kini (perzijski utjecaj u zapisima kineskih Židova, puno perzijskih elemenata u liturgiji). Uz te zemlje, i Indija je postala poželjna destinacija za Židove iz Perzije. Veza između ove dvije zemlje, bila je kulturalna i lingvistička sličnost, koja je za vrijeme Mogulske dinastije postala još izražajnije, zbog toga što je jezik u Indiji za vrijeme Mogula bio perzijski, latinski jezik centralne Azije i Indije (Fischel, 1948-1949. str.). Dobro je posvjedočeno u izvorima muslimanskih učenjaka, posebno vodećih sufija iz Perzije, da su u Indiju migrirali za vrijeme Mogulske dinastije, te donijeli mistično učenje, koje je ostavilo dubok trag na njihovu duhovnost.

Židovi iz Perzije, Afganistana i Khorasana u Indiji su vidjeli spas jer su tu mogli imati političku i religijsku slobodu, bolje ekonomske prilike, bez progona i ugnjetavanja od šijitskog svećenstva safavidskog perioda (1501-1722. g). Iako se ovaj trend migracije perzijskih Židova i muslimana treba još dodatno rasvijetliti i objasniti, može se zaključiti da je zbog liberalne politike ranijih mogulskih vladara, dobrih ekonomskih prilika te religijske slobode, muslimanska mogulska Indija privukla brojne pjesnike, slikare, trgovce, učenjake, muslimane i nemuslimane. Budući da su bili upoznati s perzijskim jezikom, Židovima iz Perzije, Afganistana i drugih zemalja pod utjecajem perzijskog jezika i kulture, bilo je vrlo lako smijesiti se na području mogulske Indije. Pretpostavlja se, da su ti Židovi uglavnom bili trgovci, zlatari ili zastupnici (agenti), međutim, nisu se bavili bankarstvom niti kamatarenjem. Iz komentara Monserrata, saznaje se nešto više o njihovim aktivnostima. Oni Židovi koji su živjeli u Lahoreu, bavili su se manje poželjnim poslovima: odbačenom odjećom, željeznarijom, obućom, nakitom, i svime što je bilo polovno. Njegov komentar vjerojatno je bio pod utjecajem europskih predrasuda, jer autor *Dabistana* referira se na dva Židova u mogulskoj Indiji (Musa i Harun) koji su bili istaknuti po svojem znanju te su bili cijenjeni trgovci. Također spominju se i bogati Židovi koji se bave dragim i poludragim kamenjem.

Europski trgovci u Indiji, pokazali su zanimanje za odnos između Židova i stanovnika Kašmira toga vremena. Al-Bīrūnī, poznati muslimanski učenjak, u svojim knjigama o Indiji

iznosi da su u prošlim vremenima, stanovnici Kašmira dozvolili samo nekolicini stranaca da uđu u zemlju, posebice Židovima. Monserrete u svom izvješću o Indiji iznosi mišljenje da su svi naseljenici ove regije davno rasom i običajima bili Židovi. Njihov fizički izgled, odjeća i način trgovanja bili su slični onima u europskim Židova. Radili su kao pekari, čuvari gostionica, prodavači rabljenih dobara. Putnik John de Thevenot pokrenuo je raspravu s Françoisom Bernierom, koji je Indijom putovao od 1656. do 1668. g. Zanimalo ga je jesu li Židovi dugo bili naseljeni u Kašmiru, jesu li imali svete knjige/svitke, te koja je razlika bila u religijskim običajima. Bernier je odgovorio kako se na tim prostorima mogu pronaći elementi židovstva, iako su većina sada nežidovi ili muslimani.

Usprkos oskudnosti informacija vezanih za ekonomsku i kulturalnu strukturu Židova iz Perzije koji su stigli u mogulsku Indiju, bilo u Lahore, Agru, Kašmir ili drugamo, znamo da je među njima bilo i onih koji su govorili perzijski jezik, te su tako mogli sudjelovati u religijskim raspravama na Akbarovom dvoru.

MOHAMMED SA'ID SARMAH

Iako je prisutnost Židova na dvoru mogulskog cara, njihovo sudjelovanje u religijskim raspravama, te postojanje sinagoga, dobro posvjedočeno u dostupnim izvorima, ne spominje se ni jedno važno ime za vrijeme Akbara u perzijskim i europskim izvorima. Malo je vjerojatno da neki novi detalji o individualnim židovskim imenima, za vrijeme Akbara, postoje negdje neistraženi.

Novi Židov pojavljuje se na sceni u Indiji, 40. g. nakon Akbara, za vrijeme vladavine njegovog unuka Šāh Jahāna (1627-1658. g), koji je značajno utjecao na religijski i intelektualni život u Indiji. On se spominje u perzijskim jednako kao i u europskim izvorima, pod imenom Mohammed sa'id, ili Sa'id Sarmad, Sa'id Vječni. Rodio se u prvoj polovici 17. st., te u Indiju stigao iz Kashana⁴⁵ (današnji Iran, tadašnji dio Perzije, između Tehera i Isfahana, iako je vjerojatno rođen u Armeniji), koji je bio poznato sjedište židovske zajednice. Bio je potomak obitelji rabina, vrlo obrazovan i učen, svladao je hebrejski jezik i rabinsku literaturu na hebrejskom, a također je bio i vrlo uspješan trgovac. Želja za znanjem dovela ga je u

⁴⁵ Mnogi židovski učenjaci 17. st. dolaze iz Kashana, posebice Babai B.Luft i Babai B.Farhad autori Judeo-perzijske kronike, gdje opisuju progon Židova iz Perzije pod dinastijom Safavida.

doticaj s vodećim muslimanima tog vremena, pod čijim je vodstvom učio islamsku filozofiju, metafiziku te znanost. Izvori ga još navode kao Sarmad Židov, židovski trgovac ili židovski mistik. Pod utjecajem migracija drugih pjesnika, trgovaca, učenjaka, slikara iz Perzije tog vremena, migrira u Indiju preko Perzijskog zaljeva sve do Tatta u Sind, blizu današnjeg Karachia (Pakistan), Iz Tatta se seli u Hyderabad 1647. g., a 1654. g. dolazi u Delhi, koji je tada bio glavni grad za vrijeme vladavine Šāh Jahāna. Sarmad je važan, zbog velikog utjecaja na perzijsku literaturu, ali i za židovsku povijest.

Sarmad je u anale perzijske literature ušao kao sastavljač sufijske poezije, te kao autor pjesama *rubā'ayāt* (pjesme u katrenama). Često je citiran u perzijskoj literaturi, te postao daleko poznat i popularan kao jedan od najboljih sufijskih pjesnika mogulske Indije, prateći primjer Omara Khayyāma (1048.-1131.) i njegovih *rubā'ayā*. Tumačio je svoje sufijsko i religijsko mišljenje i vjerovanje. Njegova *rubā'ayāt*, od kojih se više od 300 pripisuje njemu, sakupljali su njegovi učenici. Rukopisi *divan* navedeni su u katalozima knjižnica u Indiji, u Britanskom muzeju (The British Museum) i drugdje, a antologija dijela njegove poezije bila je uređena u Delhiju 1897. g. i Lucknowu. Rukopisi u knjižnici Parizu (sadrže 179 katrena, te još 108 koji su zapisani nakon njegove smrti), koje je napisao hinduistički učenjak, popraćeni su portretom Sarmada, a on je u njima prikazan kao nagi fakir, po čemu je bio i poznat. (Fischel, 1948-1949. 162. str.)

SARMADOV UTIJECAJ

Zbog njegovog doprinosa misaonosti i učenjima toga vremena, širilo se znanje o židovstvu između njegovih perzijsko-indijskih suvremenika. Unatoč povezanosti Židova i muslimanske Perzije kroz period od više od 1300 godina, vrlo malo perzijske literature spominje Židove i židovstvo, te ni važniji klasični perzijski pjesnici (npr. Firdūsi, Sa'adi, Hafiz) nisu pisali ništa značajno o tome. Ono malo što je bilo poznato o Židovima uglavnom je bilo izvučeno iz Kurana, ili je davalo iskrivljenu sliku iz raznih polemika. Naravno, bilo je i nekoliko muslimanskih učenjaka perzijskog podrijetla koji su spominjali židovstvo (al-Isfahāni, al-Bīrūni, al-Kirmāni, ash-Shahrastāni), no oni su svoja dijela pisali na arapskom, a ne na perzijskom jeziku.

U novije vrijeme, pojavljuje se nekoliko novih izvora pisanih na perzijskom jeziku u srednjovjekovnoj Perziji. Najraniji od njih je rasprava autora Abū Ma'ālī Mohammed ibn 'ubaidallaha, koji je živio u 11. st. na dvoru sultana Mahmuda od Ghazna. Naslov joj je *Bayān al-adyān* (rasprava o religijama) i vjerojatno je nastala zbog teoloških rasprava na sultanovu dvoru. To je prva rasprava koja nije usmjerena samo na islam, već uključuje i druge religije. Ovaj autor bavio se židovskim sektama i njihovim vjerovanjima, progonima, hebrejskim imenima Boga i Biblije, prijevodom *Septuaginte* i ostalih aspekata židovstva. Koristio je prve tri riječi *Petoknjižja* (*bereshīt barā elohīm – U početku stvori Bog*) na hebrejskom prevedenih na perzijsko pismo.

Druga rasprava *Tabṣīrat al-'awām* je djelo šijitskog muslimana iz 13. st., imenom Al-murtada 'alam ul-hudā, koji je također živio u Khorasanu. Ovdje su zapisane doktrine muslimanskih i nemuslimanskih sekti i religijskih grupa. Djelo je pisano na perzijskom jeziku, u kojem je posebno poglavlje bilo namijenjeno židovskim vjerovanjima. Spominju se sekte, karaiti, rabini, te židovske institucije.

Treća i najdetaljnija rasprava bavi se uspoređivanjem religija, napisana je na perzijskom jeziku na Indijskom tlu za vrijeme Mogula. Zove se *Dabistān al-mazāhib* (škola religijskih doktrina), te predstavlja jednu od najzanimljivijih književnih tekstova napisanih u Indiji na perzijskom jeziku u 17. st., šezdeset godina nakon smrt kralja Akbara (oko 1660), otkrio ju je 1787. Sir W. Jones. Identitet autora nije sasvim utvrđen, iako se većina učenjaka slaže da bi njegovo ime moglo biti Mubād shāh, i da se rodio u Patni početkom 17. st. Autor opisuje vrijeme provedeno u Patni, Suratu, Kašmiru i Lahoreu, te opisuje razgovore s učenjacima raznih religija. To opsežno djelo ima oko 400 stranica na perzijskom jeziku, a glavna uloga mu je bila napraviti pregled pet velikih religija – židovstva, zoroastrizma, hinduizma, islama i kršćanstva, ali uz to su dodane i neke manje religije i sekte u Aziji. Jedno poglavlje odnosi se na Židove i židovstvo. Autor spominje Sarmada, Židova iz Kashana, koji mu je prenio svoje znanje o ovoj temi. Njihovo poznanstvo je preraslo u druženje, iz kojega je autor *Dabistana* dobio mnogo inspiracije, te je i poglavlje o židovstvu nastao kao plod njihove suradnje. Autor često ponavlja rečenice kao: *čuo sam od Sarmada, prema informacijama koje sam dobio s jezika Sa'ida Sarmada. Dabistan je bio medij putem kojega je Sarmad prenio znanje o židovstvu u religijski svijet Indije u tom periodu.* (Fischel, 1948-49, 166.-167. str.).

Intelektualna suradnja između Sarmada i autora *Dabistana* donijela je još neke plodove. U *Dabistanu* se također nalazi u perzijskom prijevodu prvih 6 poglavlja Knjige postanka, pod

nazivom Knjiga Adama. Iz izvora saznajemo da je Sarmad, nakon odlaska iz Perzije, stigao u Tatta (blizu Karachija) gdje je upoznao hinduističkog dječaka imenom Abhai Khand, koji je utjecao na njega, tako da je napustio svoj dom i počeo živjeti život sufija, kao nagi fakir (u to doba to nije bila rijetka pojava), te propovijedao sufijske i mistične ideje. Taj dječak postao je njegovim učenikom, a Sarmad ga je naučio hebrejski jezik, te mu približio Petoknjižje. Kasnije se preobratio na židovstvo, što je u svojim stihovima opisao. Zbog Sarmadovog utjecaja, počeo je prevoditi Petoknjižje na klasični perzijski jezik. Detalji prijevoda nisu previše jasni, ali očigledno se nije služio ranijim prijevodima Petoknjižja. Njegov prijevod je Sarmad, zajedno s autorom *Dabistana*, ispravljao i uredio jer je kao takav bio uključen u *Dabistan*, te na taj način ostao sačuvan kao prvi prijevod Petoknjižja na perzijski na indijskom tlu. (Fischel, 1948-49, 166.-168. str.).

Sarmad je također svoje židovske ideje i misli prenosio jednom od najistaknutijih i vodećih ličnosti Indije toga vremena, najstarijem sinu Šah Jahana, princu Mohammedu Dārā Shīkohu, nasljedniku Mogulske dinastije (1615.-1659.). Ni Jahangir (1605.-1627.) ni Šah Jahan (1627.-1658.), nisu bili toliko vođeni pravdom i religijskom slobodom kao Akbar. Jedini pravi duhovni nasljednik Akbara, bio je njegov praunuk Dārā Shīkoh. Bio je prosvijetljen, sufijskih načela, te odlučan u tome da će, ako naslijedi prijestolje, nastaviti Akbarove liberalne stavove. Kao i Akbar, zalagao se za religijsku jednakost i pomirenje hinduista i muslimana na osnovama sufijskih načela, te za mir i toleranciju kroz cijelo Mogulsko carstvo. Sudjelovao je u religijskim raspravama te imao blizak odnos s duhovnim vođama raznih religijskih grupa. Zbog interesa o usporedbi religija, također je počeo proučavati razne svete knjige, najviše vedske upanišadi, Kuran, Stari i Novi zavjet. Preveo je 50 vedskih upanišadi sa sanskrta, uz pomoć indijskih učenjaka (prijevod je završen 1657. g., ali je sastavljao i svoje knjige (najpoznatije djelo *Majama' al-bahrain (Ušće dva mora)*), u kojima je izlagao svoje sufijske ideje, te želju za postizanjem mira između hinduizma i islama. Njegovo sufijsko učenje, te stav o religijskoj toleranciji i slobodi, stavljalo je Islam u ravnopravan odnos s ostalim religijama, što je izazvalo niz sukoba i opoziciju između ostalih muslimanskih teoloških institucija u Delhiju. Nakon smrti Akbara, muslimanski ortodoksni svećenici, polako su ponovo preuzeli utjecaj nad državnim interesima, no Dara Shikoh u njima ponovo budi strah, da će preuzimanjem prijestolja ponovo uzdići Akbarove ideje. Najveća opozicija, bio je njegov brat Aurangzeb, koji svrgava oca s trona te preuzima prijestolje.⁴⁶ Borba je završila i zarobljeništvom a potom i smrću Dare Shikoha 1659. g. Dara

⁴⁶ Godine 1658. zarobio je svog oca Šah Jahana u Crvenu utvrdu, a preuzeo Agru. (Berinstain, 1998. 108. str.)

je bio optužen da je neprijatelj islama, ateist i heretik. Aurangzeb je tako vratio moć islamskoj ortodoksnoj struji, te uveo ponovo *jizyu* (porez za nemuslimane), te tako još jednom razdvojio muslimane i hinduiste.

Dara je znao za Sarmada i prije njegovog dolaska iz Hyderabad u Delhi. Razvili su prijateljstvo, Dara ga je upoznao s ocem, mogulskim carem, te mu tako iskazao poštovanje. Svidjele su mu se religijske ideje i sufijsko učenje koje je zagovarao Sarmad. U jednom pismu sačuvanom, između Dare i Sarmada, Dara njega naziva učiteljem i gospodarom. U svojim komparativnim religijskim studijima, nije upitno da je Sarmad pomagao Dari, posebno u učenju o srži Starog zavjeta, Petoknjižja i Psalama.

Aurangzeb nije bio zadovoljan samo smaknućem Dare. Morao je eliminirati i sve one koji su ranije bili povezani s njime, sve one za koje se sumnjalo da slijede takve heretičke i neortodoksne ideje. Među njima bio je i Sarmad. Prema nekim izvorima, Sarmad je bio osuđen na smrt zbog svoje golotinje i načina života kao fakir, te jer je odbio odjenuti se kada mu je naređeno. Naravno, to ne bi trebao biti pravi razlog, jer su lutajući fakiri bili normalna pojava u gradovima Indije, a golotinja ne može biti valjan razlog za smaknuće. Prema jednom perzijskom izvoru, Sarmad je bio smatran opasnim heretikom jer je pripadao unutarnjem bliskom krugu Dare, te imao utjecaj na njegove religijske poglede. Nadalje, u izvorima se spominje i da je tijekom civilnog rata između Aurangzeba i Dare, Sarmad predvidio poraz Aurangzeba, dok je Daru vidio kao novog mogulskog vladara, te da je uz to odbio proglasiti islamsko vjerovanje (umjesto *nema Boga, osim Alaha*, rekao je samo *nema Boga...*). Zbog takve izjave, po islamskom zakonu njegovo smaknuće bilo bi opravdano, a on bi se smatrao bogohulnikom). Uz sve te navedene razloge, vjerojatno je Sarmadovo židovsko podrijetlo imalo odlučujuću ulogu. Kao lutajući Židov, koji je slijedio sufijske ideje, utjecao je na najviše krugove mogulske dinastije, i kao takav je bio prijetnja islamu, a samim time i Aurangzebu. Sarmad je smaknut 1661. g. pred velikim brojem ljudi. Pokopan je na mjestu smaknuća u području velike džamije u Delhiju, danas je njegova grobnica mjesto hodočašća, jer su ljudi svoju ljubav prema Dari prebacili i na njega. (Fischel, 1948-49, 166.-172. str.).

NĀDĪR SHĀH

Smrt Sarmada i kraj religijskih ideje za koje se zalagao, nije udaljila židovstvo od Akbarovih ideja. Prema dostupnim izvorima, ne može se sa sigurnošću tvrditi jesu li neki individualni Židovi nastavili svoju ulogu na mogulskom dvoru, iako se javlja u jednom rukopisu Davida Sassoon (Bagdaskog Židova) *Sefer ha-Nawrooz* (djelo *Ohel David* vol.2.974), Židov imenom Shalom b.Aaron b. Obadiah Hakohen iz Alpea, koji je radio kao zlatar na dvoru u Delhiju. Akbarove religijske i filozofske ideje nisu nestale ni nakon smrti Aurangzeba i raspadanja Mogulskog carstva. Ponovo su zasjale, ali ovoga puta na Perzijskom tlu, za vrijeme vladavine Nādīr Shāha od Perzije (1719.-1748.). U *Analima o perzijskoj povijesti*, Nadir je prikazan kao veliki osvajač, koji je nakon svrgavanja Safavidske i afganskih dinastija, Perziji vratio slavu i moć, proširujući njezine granice sve do Afganistana i Indije (na koju je krenuo u pohod 1739. g. jer je mogulska dinastija tada već oslabila⁴⁷). Bio je i religijski reformator, koji je preuzeo prijestolje Perzije u kojoj je do tada službena religija safavidske dinastije bila šijizam, te ju je zamijenio stapanjem šijizma i sunizma. Neovisno o tradiciji i religiji, Nadir Šah prihvatio je ideju o univerzalnoj religiji, prihvaćajući islam, kršćanstvo, i židovstvo, koja se bazira na njegovom uvjerenju da ako je Bog jedan, onda i religija mora biti jedna (utjecaj Akbarove ideje o *tauḥīd ilāhi*). Zbog toga je, vrativši se nakon invazije Indije, naredio svojim dvorskim povjesničarima 1740. g. da prevedu na perzijski jezik svete knjige ovih triju religija. (Petoknjižje, evanđelje, Psalme, Kuran). Kroz ovaj je proglas, Nadir dobio dodatnu važnost za židovsku literaturu i povijest. Kao posljedica ove zapovijedi, četiri židovska rabina u Isfahanu (Iran), bili su pozvani da uzmu dijelove Petoknjižja i Psalama i prevedu ih na perzijski, zajedno s kršćanskim i muslimanskim učenjacima morali su prezentirati rukopis tih prijevoda 1741. g. Rezultat toga rada bio je prijevod Petoknjižja, psalama, evanđelja i Kurana na perzijski jezik. Ti rukopisi i danas se čuvaju u knjižnicama u Europi. Zbog svojih vojnih dužnosti u Indiji 1739.-1740. g., dobio je inspiraciju za prijevod svetih knjiga a zasigurno su na to utjecale i Akbarove ideje.

Utjecaj dvoje velikih religijskih reformatora, Akbara i Dare, potaknuo ga je da slijedi njihov primjer i takve reforme prenese u Perziju. Sličnosti su prevelike da bi bile slučajne, a Nadir je posljednja nit koja je utjecaj mogulske Indije prenijela na Židove i židovstvo u Perziju. (Fischel, 1948-49, 177. str.)

⁴⁷ Za njega se smatra da je uzeo slavno Paunovo prijestolje, koje si je dao napraviti Šah Jahan. Osim prijestolja, Nadir Šah uzeo je i druga blaga s Mogulskog dvora u Delhiju. (Berinstain, 1998. 118. str.)

TRGOVAČKE KOLONIJE

Već je poznato da su Židovi bili izvrsni i vrlo važni trgovci koji su povezali Indiju s Europom ali i s Bliskim istokom. U nastavku svoga rada želim spomenuti neke istaknute židovske trgovačke obitelji kao i trgovačke luke u ali i izvan Indije koje su bile od velike važnosti i koristi za Indiju. Židovi su bili ti koji su u lučke gradove u Europi donijeli neku do tada nepoznatu robu, kao što je i njihova trgovina dijamanta i koralja ekonomski ojačala i europske lučke gradove.

FORT ST. GEORGE (CHENNAI)

Važnu ulogu, za trgovačku vezu između Europe i Azije, imao je Fort St George (Chennai), koji je bio pod upravom Britanije. Tijekom namjesništva guvernera (upravitelja) E. Yalea, važna inovacija bila je osnivanje lokalne samouprave 1687. g., kako bi se svim trgovcima naseljenim na tom području omogućilo jedno zajedničko odgovorno tijelo koje bi pomagalo pri rješavanju sve češćih administrativnih problema. Vlasti Istočnoindijske kompanije u Londonu, potaknule su na osnivanje nove korporacije u Chennaiju, koja se sastojala od Gradonačelnika, vijećnika i članova Parlamenta općine/četvrti Fort St. Georgea i grada Madrassapatam (grad Madras, Chennai)⁴⁸ Trebalo je biti dvanaest vijećnika koji bi pomagali gradonačelniku oko administrativnih poslova korporacije, od kojih bi tri člana, trajno izabrana, bili službenici Istočnoindijske kompanije, a ostalih devet bili bi predstavnici raznih religijskih i etničkih grupa (Armenci, muslimani, Židovi, Portugalci, itd.). To je potvrđeno te iste godine, kada je izdana povelja koju guverner kompanije trgovaca *East Indies* (Indija i Mala Azija) daje korporaciji u Chennaiju. Po uzoru na druge europske nacije u Indiji, koje su stvarale svoje korporacije u gradovima i mjestima u kojima je populacija brzo rasla, i oni su smatrali da treba područje Fort St. Georgea i grad Chennai na obali Coromandel biti dio iste korporacije s jednim nadležnim tijelom. Korporacija se sastojala od gradonačelnika, dvanaest vijećnika te više od šezdeset članova Parlamenta. Gradonačelnik je držao ured jednu godinu, a vijećnici bi bili dio korporacije sve dok imaju prebivalište u Chennaiju i dok mogu obnašati

⁴⁸ *Mayor, Aldermen and Burgesses of the town of Fort St. George and the city of Madrassapatam.* (Fischel, 1960. 175. str.)

svoju dužnost. Svake godine između vijećnika bira se novi gradonačelnik, a njihovo mjesto preuzima član Parlamenta, s time da su tri vijećnika uvijek bili službenici Istočnoindijske kompanije⁴⁹. Članove Parlamenta, čiji broj nije bio veći od 120 članova, birali su gradonačelnik i vijećnici. Službeni početak rada korporacije bio je 29. 09. 1688. g. kada je Nathaniel Higginson postao prvi gradonačelnik. Izabrali su i dvanaest vijećnika, od toga tri službenika kompanije, jednog Francuza, tri židovska trgovca, dva Portugalca i tri Indijca. Židovski predstavnici bili su Batrholomew Rodrigues, Domingo da Porto i James de Paiva, koji su bili članovi upravnog odbora ali su se zalagali za trgovačke interese cijelog područja korporacije. Rodrigues je služio do 1691. g., a Dominga da Portu, koji je umro 1690. g., zamijenio je Alvarez da Fonesca. Vlasti iz Londona željele su dobiti čistu sliku stanovništva u Chennaiju, stoga su naredili korporaciji da sastave popis stanovništva u Fort St. George. Željeli su znati koliko ima Engleza, žena, djece, Portugalaca, Židova, muslimana, ali i kojim se zanimanjem i profesijama bave.

Osnutkom korporacije, gradonačelniku je dodijeljena povelja, a vlasti iz Londona korporaciji su dale veliki topuz (žezlo), mač i srebrni jarbol. Iako je bilo odlučeno da korporacija mora sama osigurati žezlo gradonačelniku za inauguraciju, financijski izvori korporacije bili su očigledno i dalje ograničeni jer su im pomagale vlasti iz Londona. Tada je Rodrigues (jedan od židovskih vijećnika koji je u tom trenutku bio u Londonu) posudio korporaciji novac, kojeg mu se korporacija obvezala vratiti u što kraćem roku. Ova gesta bila je vrlo cijenjena, a Rodriguesa se smatralo i pokroviteljem korporacije⁵⁰.

⁴⁹ Istočnoindijske kompanije bila su povlaštena trgovačka društva koja su tijekom 17. i 18. st. osnivana u više europskih zemalja (Engleska, Nizozemska, Francuska, Španjolska, itd.) radi razvoja trgovine s Indijom. Takva društva imala su posebna prava zbog velikih ulaganja i visokih rizika. Mogli su imati vlastitu vojsku, kovati novac te imati svoju upravnu, sudsku i zakonodavnu vlast nad pojedinim područjima. Najznačajnije kompanije bile su engleka i nizozemska Istočnoindijska kompanija. U Engleskoj su se pojavili protivnici monopola engleske Istočnoindijske kompanije, pa je osnovano suparničko društvo. God. 1708. društva su se ujedinila u Ujedinjenu kompaniju engleskih trgovaca za trgovinu s Istočnom Indijom. God. 1784. uspostavljen je državni nadzor nad strukturom vlasti u Indiji, a sve su snažniji bili i zahtjevi za slobodnom trgovinom. Monopol na trgovinu s Indijom ukinut je 1813., trgovina s Kinom otvorena je 1833., a britanska se trgovina počela širiti i na druga područja. Kompanija je tako postupno gubila i politički i trgovački utjecaj. Nakon indijskog ustanka 1857., njezina imovina i posjedi došli su 1858. pod upravu engleske krune, a 1873. i formalno je prestala postojati. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27994#komentar>)

⁵⁰ Pismo koje su vlasti iz Londona poslale korporaciji u Chennaiju 1689. g. gdje se spominje Rodriguesova posudba novaca te obećanje da će mu se novci vratiti u što ranijem roku. (Fischel, 1960. 178. str.)

BARTHOLOMEW RODRIGUES

Tijekom svoje jedanaestogodišnje djelatnosti u Chennaiju primio je mnoga priznanja i časti za svoju službu, zajedno sa svoja dva partnera Domingom da Portom i Alvarezom da Fonescom. Bio je vijećnik a 1685. g. dodijeljen mu je status slobodnog građanina Fort st. George, te su on i njegovi partneri aktivno sudjelovali za dobrobit korporacije. Židovskim trgovcima bilo je dozvoljeno imati konje, ali ih se i poticalo na uzgoj kako bi grad bio spreman u slučaju nevolja. Osim konja bilo im je dozvoljeno i kupovati, prodavati te čak i iznajmljivati kuće. Rodrigues i njegovi suradnici, korporaciji su pomagali i na trgovačkom planu, jer su s njima dijelili informacije koje bi privatno primili od trgovaca (najviše iz Surata) i drugih trgovačkih kompanija. Njegovo poduzeće bilo je poznato u trgovačkim krugovima u raznim dijelovima Indije i Europe, te su bili informirani o kretanju brodova drugih trgovačkih kompanija, o uvozu i izvozu robe. Njihova pomoć tako je bila vrlo cijenjena, jer je pomoću njihovih veza kompanija imala doticaj sa svim svojim ograncima.

Bartholomew Rodrigues umro je 12. 07. 1692. g. Istočnoindijska kompanija objavila je službeni proglas njegove smrti, što je bilo veliko priznanje, dokaz časti i visokog položaja. Pokopan je u svome vrtu, iako je židovsko groblje postojalo u Chennaiju, a na sprovodu su sudjelovali brojni vojnici i službenici. Njegova grobnica nije označena te se danas ne može znati gdje se točno nalazi, jedino što se spominje da je bila opasana ciglenim zidom. Alvarez da Fonesca, koji je preuzeo Rodriguesovu ulogu u korporaciji te postao vođa židovske trgovine u Chennaiju, bio je uporan u označavanju njegovog groba, te je prvi put apelirao 1695. g. a zatim i 1698. g. vlastima u Engleskoj, tražeći ih da dio zemlje otkupi, i na taj način osigura njegov grob. Kompanija je uzela u obzir ovaj zahtjev te donijela odluku da se dio zemlje izdvoji i neka ju Rodriguesovi nasljednici održavaju, te da nitko ne smije prodavati ili stavljati u zakup taj dio vrta, niti otuđiti ili uništiti grobnicu.

ALVAREZ DA FONESCA

Nakon smrti Rodriguesa, židovska trgovačka kolonija nastavila je biti uspješna i pod novim vođama, a posebice za vrijeme Alvareza da Fonesce (1683.-1707. g.). Bio je partner Rodriguesa u njegovom poduzeću, a zatim postao i vođa židovske trgovačke kolonije u Chennaiju. Postao je vijećnik, i predstavnik židovske trgovačke kolonije, te sudjelovao u upravnom odboru. Imao je veliku ulogu u razvijanju trgovine i sklapanju novih poslova i veza u koloniji. Putovao je nekoliko puta u unutrašnjost Indije, ali i u Gou zbog trgovine dijamantima. Njegov najbliži suradnik bio je Domingo da Costa, s kojim je udružio svoju trgovinu dijamantima u Londonu i Fort St. Georgeu. Od mogulskog zastupnika tražio je dozvolu kako bi mogao slobodno trgovati na tom području. Zajedno s partnerom Danielom Chardinom bio je glavni prijevoznik dijamanta.

Zapisi sadrže puno detalja o aktivnostima Fonesce i njegovih suradnika, spominju se njihova investiranja, financiranje plana proširenja Istočnoindijske kompanije, prodaja i kupovina robe iz Bengala, Burme i ostalih mjesta, što ukazuje na to da je Fonesca imao glavnu ulogu u trgovini u Chennaiju nakon smrti Rodriguesa. Njegovo poduzeće posuđivalo bi novac kompaniji kada je to bilo potrebno. Trgovao je olovom, dijamantima, biserima, paprom i drvom. Trgovina drvom (kao građevinskim materijalom) bila je specijalnost Alvarezovog poduzeća, u zapisima se spominju brojni zahtjevi za njegovim drvenim gredama. Trgovina nije uvijek tekla glatko, u jednom pismu iz 1694. g. spominje se brod židovskih trgovaca koji je bio prisiljen zaustaviti se u luci zbog manjka robe, a tamo su im brod i sav teret zaplijenile vlasti, te su se odvijali brojni pregovori kako bi brod mogao nastaviti svoj put. Bio je važan i kao treća strana koja je sudjelovala u nekim sukobima, između ministarstva mornarice i armenskih trgovaca. Investiranje Fonesce i njegovih suradnika u aktivnosti Istočnoindijske kompanije u Fort St. Georgeu donijelo je bogatstvo cijeloj britanskoj koloniji. On je kompaniju opskrbljivao važnim informacijama i vijestima političke i vojne prirode, koje je dobivao od svojih trgovačkih veza. Također spominje se i da je Fonesca trgovao s neovlaštenim trgovcima u Bengalu, no to se ne može sa sigurnošću potvrditi. Nekoliko pisama njegove interakcije s njima našlo se u rukama vijeća. Fonesca tako 1700. g. napušta Chennai i seli se u London.

Nakon odlaska u London, Fonesca je i dalje imao dobre odnose s trgovcima u Fort St. Georgeu, osobito s novim gradonačelnikom Thomasom Pittom. On je bio poznati neovlašteni

trgovac (engl. *interlooper*) koji je svojim trgovačkim pothvatima kompaniji stvarao velike nevolje i probleme, sve dok kompanija nije odlučila prihvatiti Pitta kao svojeg službenika. Tako je Pitt polako postao ugledan i moćan, sve dok nije došao do pozicije gradonačelnika Fort St. Georgea 1698. g. Svoje odnose i prijateljstvo s Fonescom, razvijao je dok je on još bio u Indiji⁵¹. Pitt je također trgovao dijamantima, a za sve vezano uz procjenu, obradu i prodaju dijamantina obraćao se Fonesci u London, iako je tamo najpoznatiji zlatar (draguljar) bio sir Stephen Evans, više povjerenja je imao u Fonescu. Za trgovinu dijamantina važno je bilo ne otkriti pravu cijenu dijamantina – Indijcima za koliko se oni prodaju u Engleskoj, a Englezima za koliko su kupljeni u Indiji. Kada bi Indijci saznali cijenu po kojoj se prodaju u Engleskoj, željeli bi ih i oni prodavati za više novaca, a tako bi se smanjili profiti trgovaca koji su njima trgovali. Također, i vrijednost dijamanta u Londonu bi pala kada bi se saznalo po kojoj cijeni su kupljeni u Indiji. Pitt bi slao kamenje Fonesci, koji bi ih rezao i obrađivao, te prodavao u Londonu. U pismu 1705. g., spominje se i jedan veliki dijamant za kojega je Pitt želio da ga Fonesca obradi (ili da zadrži jedan kamen ili da ga prereže u nekoliko manjih, samo da ne izgubi na vrijednosti) i proda, no on nije želio imati odgovornost za taj dijamant, no ipak s vremenom pristaje te vrši završnu obradu dijamantina. Dijamant je prodan vojvodi Orleansa 1717. g. kao dijamant na francuskoj kruni. U pismu se spominje još jedan židovski trgovac i zlatar Isaac Abendana Sardo iz Chennaija, koji je aktivno sudjelovao u trgovini dijamantinima s Fonescom. Abendana je umro 1709. g. a njegov grob je ostao sačuvan u Fort St. Georgeu te je jedan od rijetkih židovskih grobova koji je očuvan, a natpis na njegovom grobu glasi *ovdje leži tijelo Isaaca Abendane Sardo od Madrasa, hebrejskog trgovca, koji je umro 10. 5. 1709. g, u 47. godini života.* (Fischel, 1960. 192. str.)

ZADNJA FAZA ŽIDOVSKJE TRGOVAČKE KOLONIJE U 18. ST.

Odlaskom Fonesce u Englesku, otišao je i zadnji stup Rodriguesovog poduzeća u Chennaiju. Važan je i bio Isaac Abendana Sardo koji je umro 1709. g. Te je to posljednje što se spominje o židovskim trgovcima u prvom desetljeću 18. st. U drugom desetljeću židovski trgovci ponovo se pojavljuju na sceni u Chennaiju, te zauzimaju glavnu ulogu. Među židovskim trgovcima toga perioda pojavljuje se i David Franks, koji je 1717. g. bio imenovan za člana Parlamenta u korporaciji, a osim njega, kao službenici u Ujedinjenoj Istočnoindijskoj

⁵¹ U pismu 1702. g. Pitt piše Fonesci o sjećanjima na njihovo prijateljstvo i suradništvo. (Fischel, 1960., 189. str.)

kompaniji, spominju se i Marcus Moses, Aaron Pancheco, Abraham Slomons, Levi Moses, i drugi. Veliki broj trgovačkih transakcija vodili su slobodni trgovci, kao Ephraim Isaac, Moses Salomon i Salomon Franco, koji nisu ovisili o kompaniji. Njima su bile potrebne dozvole za prebivalište u Indiji, te dozvole o trgovini dijamantima i koraljima. Trgovina u drugoj polovici 18. st. bila je uglavnom orijentirana na trgovanje dijamantima i koraljima. Bili su u vezi s židovskim trgovcima u Londonu, koji su izvozili koralje za kojima je bila velika potražnja u Chennaiju. Koralji su bili brušeni, ne brušeni ili kao perle, te su služili isključivo za kupovinu dijamanta, koji su unutar 12 mjeseci morali biti poslani u London. Židovski trgovci bili su veliki stručnjaci za dijamante i koralje u tom periodu. Osim u Chennaiju, trgovina dijamantima proširila se prema Mumbaiju i Suratu.

Od svih židovskih trgovaca koji su aktivno sudjelovali u ovoj trgovini, samo su dva groba sačuvana u Chennaiju. Prvi je od Abrahama Salomona koji je umro 1745. g., a natpis na grobu opisuje njegovu važnost u trgovini, reputaciju koju je imao kao trgovac, te koliko je bila važna njegova iskrenost i točnost u obavljanju poslova. Drugi je grob Solomona Franca, koji je umro 1763. g., a njegov epitaf također spominje njegove trgovačke sposobnosti i njegovu važnost. Nakon njegove smrti, ni jedan važniji židovski trgovac nije sudjelovao u trgovini u Chennaiju. Polako završavaju slavni dani židovske trgovačke kolonije u Chennaiju.

OD LIVORNA DO GOE

Između 1600. i 1602. g. osnovane su dvije velike i važne institucije, koje su utjecale na povijest zapadne Europe ali i svijeta. To su nizozemska i engleska Istočnoindijska kompanija. Sva trgovina između Nizozemske i Engleske s Azijom bila je pod njihovim monopolom. Portugalci su kontrolirali izvoz platna, koralja, smaragda, srebra i zlata te uvoz u Lisabon indiga, papra, cimeta i ostalih začina. No svoju trgovinu ubrzo sele u Brazil koji je bio puno profitabilniji (duhan, dijamanti, zlato), tako da se malo toga piše o portugalskoj prisutnosti sredinom 17. st.

Židovi u Livornu koji su trgovali s Osmanskim carstvom bili su pod zaštitom do 1748. g. Njihova uloga u trgovini Mediteranom bila je od velike važnosti jer su se izlagali opasnostima zbog trgovine s Indijom, a tu rutu Europljani su imali pod nadzorom. Morali su plaćati poreze

i mita kako bi si osigurali zaštitu. Sefardskim Židovima zaštitu su ponudile nizozemska i engleska Istočnoindijska kompanija ali i Portugalci.(Trivellato, 2000. 201. str.)

Nakon protjerivanja iz Španjolske, mnogi su se Sefardski Židovi (ali i konvertiti ili novi kršćani⁵²) naselili u sjevernu Italiju. U kasnom 16. st. i ranom 17. st. ove dvije grupe bile su dobrodošle u većinu talijanskih gradova i luka (Livorno, Venecija, Ancona) jer se znalo da će oni poboljšati i povećati trgovinu zajedno s Poetinskim Židovima (iz Portugala) i Levantskim Židovima (Mala Azija, tijekom razdoblja Osmanskog carstva). Vojvode Toskane želeći se natjecati s Venecijom pozvali su ih kako bi oživjeli trgovinu s Levantom. Livorno je imao potencijala da postane važno trgovačko središte istočnog Mediterana. Ferdinando I de'Medici (1587.-1609.) izdao je dva proglasa *Leggi Livornine* kojima je Židovima dodijelio prava i privilegije, ako dođu u Livorno. Dozvoljeno bi im bilo živjeti izvan geta, postali bi građani Toskane s istim građanskim pravima, dozvoljeno im je posjedovati zemlju, imati autonomnu jurisdikciju u građanskim parnicama te će imati zaštitu od inkvizicije. Tada se Livorno isticao kao liberalno mjesto gdje bi mogli biti zaštićeni i slobodni. Bio je srednje velik grad, ali neusporediv s Venecijom, Rimom, Napuljom i drugim velikim gradovima. Isticao se po svojem rastu urbanog i ekonomskog života, kada su drugi dijelovi poluotoka polako slabili u 17.-18. st. Brzo raste i populacija grada (530 u 1591., do 3500 u 1738., a Židova je bilo oko 26,500 u cijeloj Italiji oko 1700. g.). Sefardski trgovci razvijali su svoje trgovačke veze, te su osim trgovine Mediteranom, Židovi iz Livorna ojačali i trgovinu izvan Mediterana (kasnije su kontrolirali i trgovinu sjevernom Afrikom). Centri su im bili Livorno, Amsterdam i Tunis. (Trivellato, 2000. 201. str.)

OBITELJI ERGAS I SILVERA

Ergas i Silvera bili su potomci portugalskih konvertiranih židovskih obitelji, koji su krajem 16. st. naselili Livorno gdje su osnovali trgovačku zajednicu od iznimne važnosti. Tamo su im dodijeljena prava i privilegije kao nigdje drugdje u katoličkoj Europi u to vrijeme. Tako su svoje veze s drugim židovskim novokršćanskim zajednicama uspostavljali po cijelom svijetu te oživjeli pomorsku trgovinu. Iz njihovih se pisama može zaključiti mnogo o tadašnjoj trgovini. Britanski brodovi slali su koralje iz Livorna u Lisabon, a iz Lisabona koralji su bili

⁵² Konvertirani Židovi još su se nazivali i *Anusim* ili *Marranos*, a zbog inkvizicije, koja je prethodila izgonu iz Španjolske, bili su prisiljeni na promjenu vjere, ali su potajice ostali vjerni židovstvu. (Da-Don, 2004. 728 str)

otpremljeni u Indiju. U 18. st. između Iberskog poluotoka i Italije trgovina koraljima i dijamantima s indijskim potkontinentom bila je dominantna. Isprva, Lisabon je bio početna točka za ovu trgovinu, a potom do Londona i Amsterdama. Ergas i Silvera koji su imali vezu s Lisabonom i Indijom (Goa), nisu bili dio sefardske dijaspe, na tom području imali su vezu s talijanskim trgovcima-bankarima. Većina tih talijanskih obitelji (najviše iz Firence i Genove) imala je u Lisabonu dobar status te je bila ekonomski vrlo aktivna. U Goi njihovi su zastupnici bili dio kaste saraswat. (Trivellato, 2000. 212. str.)

Partnerstvo Ergasa i Silvere utjecalo je na druge židovske trgovačke obitelji koje su uz njih uvozili i izvozili robu do Indije. Osobne veze i partnerstva imale su veliku ulogu u internacionalnoj trgovini. Osim njih, u Livornu trgovinom dijamantima i koraljima bavile su se i Armenske obitelji.

Jedna od najprofitabilnijih trgovina svakako je bila ona koja je uključivala dijamante i koralje. Ona je izbjegla državnom monopolu, te je bila bitna za razvijanje Azije i Europe. Dijamanti su uvezeni iz Indije, te su do 1720. g. jedino Indija i Borneo bili poznati kao regije koje imaju nebrušene dijamante. Ta trgovina bila je privatizirana sve do dolaska europskih ulaganja. Dijamanti i drago kamenje bili su najčešće izvezena roba, a zbog svoje veličine često je bila i krijumčarena. Iz Indije bi prvo išla u Lisabon, zatim u Antwerp pa u Amsterdam. Nakon toga za Europu glavni uvoznik postao je London. Godine 1609. engleska Istočnoindijska kompanija zabranila je sva privatna trgovanja dijamantima, ali ova se odluka ignorirala kroz 1660. g. te je tek 1732. g. trgovina dijamantima bila liberalizirana. Kasnije indijski dijamanti bili su mijenjani za koralje i koraljne perle. Koralj je jedna od rijetkih vrjednata, osim srebra, koja je bila prihvaćena na istoku. Crvena boja koja je bila poželjna mogla se naći jedino u zapadnom Mediteranu. Uzimao se s obala Genove, Provanse, Napulja, Sicilije, Korzike, Sardinije, Katalonije, Tunisa, Alžira, Grčke i Dalmacije. Mediteranske snage vrlo su snažno kontrolirale koraljno ribarstvo, što je značilo da je ova roba vrlo važna za trgovinu. Koralji se razlikuju po boji, esenciji, izgledu grana, debljini i čvrstoći. Razne vrste koralja dolazile su iz Livorna u Pondicherry te ih je u svom djelu opisao Pierre Blancard u 19. st.⁵³, u kojem navodi upute o trgovanju između istoka (Indije i Kine) a navedene su i cijene koralja. Godine 1642. prvi je puta trgovina koraljima stigla na koromandelsku obalu, u periodu kada je Thomas Mun u Livornu nadzirao trgovinu koraljima. Engleska Istočnoindijska kompanija je prepustila tu trgovinu lokalnim trgovcima i poduzetnicima. Do

⁵³ Pierre Blancard, 1806 *Manuel du commerce des Indes Orientales et de la Chine*, Paris:

početka 18. st. Livorno je postao veliko središte koraljne manufakture na Mediteranu, više od Marseillesa i Genove. Točan početak koraljne trgovine u Livornu se ne zna, jer i Armenci (u Toskanu došli 1551.g), Talijani iz Genove i Židovi tvrde da su prvi razvili tu trgovinu. Židovi i Armenci imali su najuspješniju trgovačku dijasporu u tom periodu. Armenci više trguju svilom dok Židovi više trguju nakitom. Za takvu vrstu trgovine bitna je povjerljivost i preporuka što povisuje cijenu dijamanta odnosno daje mu vrijednost.

Cijena samog dijamanta teško se određuje jer mnogo raznih faktora utječe na konačnu cijenu. Cijena nebrušenog dijamanta ovisila je o cijeni koja se mogla postići za taj kamen poslije obrade, ali nijedan zlatar/draguljar nije isto rezao i obrađivao kamene. To se lakše postiže unutar jedne homogene grupe koja ima snažne unutrašnje veze (isti religijski ili etnički identitet), što objašnjava zašto su Židovi kontrolirali ovu trgovinu. Sefardi su bili poznati po tome što su imali široku mrežu rođaka u velikim trgovačkim središtima i rutama po cijelom svijetu. Novi kršćani osnovali su trgovinu dijamanta u Antverpu i Amsterdamu. To ih je kasnije dovelo do Londona koji je onda postao i glavno središte trgovine dijamanta, ali ostala je i veza s Amsterdamom, gdje se većina kamena obrađivala. Od 1660-ih sefardi u Amsterdamu su uvozili nebrušene dijamante iz Indije do London, a do tada je trgovina koraljima i dijamantima išla preko Lisabona. Bilo je potrebno oko tri godine da se dovrši transakcija između Indije i Europe, stoga je tu bilo i nepravednih elemenata koji su bili riskantni da bi se postigao profit.

Partnerstvo Ergas i Silvera bile su obitelji poentinskih Židova koji su bili dio velike mreže vezane uz trgovinu dijamantima i koraljima, a i s dragim kamenjem u Livornu. Obitelj Ergas stigla je u Pisu već u kasnom 16. st. U Livornu je već židovska zajednica cvjetala, tako su se preselili u novo osnovanu Toskansku luku (Livorno) i bili su istaknuti i trgovci i učenjaci. Takav položaj zadržali u sve do početka 19. st. Jedna grana obitelji Ergas ušla je u partnerstvo s obitelji Silvera koja je pobjegla iz Portugala tijekom drugog vala protjerivanja (1630.-40). Do 1746. g. Ergas i Silvera živjeli su u susjednim kućama u glavnoj ulici u gradu. Vodeći su bili Isaac Ergas i David Silvera iz Alepa. To partnerstvo bilo je najjača i najutjecajnija židovska kompanija u gradu početkom 18. st. Bili su aktivni u uobičajenoj trgovini raznom robom u Mediteranu, a imali su veze s rođacima u Tunisu, Alepu i Veneciji, ali i s nekim kršćanima u drugim lukama koji su bili također vezani uz pomorsku trgovinu. Uz to, proširili su svoju trgovinu i na riskantnu trgovinu dijamantima i koraljima. Ovaj potez bio je koban te su bankrotirali 1744. g. jer nisu mogli prodati velike dijamante za koje je tržište bilo usko, najčešće vezano uz dvorove i plemićke obitelji. Do tada su bili uključeni u tu

trgovinu i putem Lisabona i putem Londona i Amsterdama. Selili su se onda i u London gdje su učvrstili svoju ulogu u ovoj trgovini, iako nije uvijek išlo glatko. (Trivellato, 2000. 211. str.)

Druga obitelj je Franco, oni su bili i u Pisi i Livornu od početka 17. st. te su postali važni trgovci. Ulagali su u trgovinu svile. Obitelj je trgovinu koraljima i dijamantima učvrstila tako što se dio naselio u Livorno, dio u London, te i u Mumbai. Goa im je bila glavni izvor dijamanta. U Lisabonu su njihovi partneri bile talijanske obitelji (potomci obitelji iz Genove i Firenze koje su bile od iznimne važnosti za razvijanje portugalske ekonomije u 15 i 16. st.), također partneri su im bili i pripadnici kaste saraswat (potomci brahmana iz Goe koji su zadržali tu poziciju pod Portugalcima, a bavili su se raznim profesijama, i naravno trgovinom. Ergas i Silvera trebali su nekoga unutar indijskog društva kako bi im pomogli u trgovini s Indijom. Oni su im proširivali mrežu veza i poznanstva za sve privatne trgovce.

Godine 1730. novo otkriće dijamanta u Brazilu smanjilo je cijenu dijamanta uvezenih iz Indije. Tada Ergas i Silvera iz Goe premještaju središte u Chennai. Problemi nastaju i zbog toga što se još jedna uspješna i bogata obitelj bavila trgovinom koraljima i dijamantima, te su imali iste interese. David Sceriman bio je najbogatiji Armenski trgovac u Livornu. Ta obitelj je osnovala svoje trgovačko partnerstvo tamo 1702. g. i puno uložili u manufakturu koralja. Baza im je bila Bassora, a njihove podružnice bile su od Isfahana, Italije, Amsterdama sve do Chennaija. Trgovali su dragim kamenjem, svilom i ostalom luksuznom robom. Ergas i Silvera nikad nisu izlazili izvan svojih veza zbog toga je njihova trgovina bila uspješnija, jer su se oslanjali samo na svoje partnere. Armenci su oslabili zbog propasti dinastije Safavida uslijed afganskih invazija 1720.-1722. Također, Armenci nisu plaćali zaštitu od formalnih institucija, držali su se svog tržišta u Alepu (Francuzi, Venecija, Nizozemci) te su odbijali suradnju s engleskom Istočnoindijskom kompanijom. Dok su Židovi imali snažnu vezu i s njima te na taj način bili i osigurani i pod zaštitom.

Luka Livorno bila je važno trgovačko središte, ali i partnerstvo obitelji Ergas i Silvera, portugalska židovska dijaspora, koji su u ranom 18. st. razvili važnu granu trgovine koraljima i dijamantima između Europe i Azije. Iz raznih zapisa i pisama saznajemo o dinamici trgovine, uspjesima ali i bankrotima, koji su se obrađivali i analizirali kako se to ne bi dogodilo i drugim trgovcima, te kako bi poboljšali strategiju. Ergas i Silvera imali su bazu u Livornu i Alepu, i bili su važni za interkontinentalnu trgovinu. Osim tradicionalnih aktivnosti na Mediteranu imali su i riskantnije ulaganje u trgovinu dijamantima i koraljima, koja je

povezivala Europu i Indiju. Da bi to održali prvo su razvili veze s portugalskim trgovačkim društvima, a potom i s drugim trgovačkim središtima, Amsterdamom i Londonom.

LUKA SURAT

LUKA SURAT ZA VRIJEME MOGULSKOG CARSTVA

Za vrijeme Mogula luka Surat bila je glavno trgovačko središte te izvor bogatstva za Mogulsko carstvo. Istaknula se početkom 17. st. a širenjem carstva poprima sve važniju ulogu. Iz Indije se kroz luku Surat izvezio tekstil, začini, salitra. Tu robu europski su trgovci kupovali polugama (zlatnim ili srebrnim) u velikim količinama, te je tako Mogulsko carstvo postalo najveći uvoznik poluga izvan Europe u 17. st.. Kasnije su trgovali bakrom, koraljima, olovom, živom, a s Bliskog istoka uvozili su i konje. Luka Surat imala je carinu (*furza* u suvremenim perzijskim izvorima, u europskim *alfandica*, *dogana* i *choquidar*) gdje su se plaćale skupe carinske pristojbe, o tome piše Thomas Roe (1616.g). Osim carinskih pristojbi plaćali su se i porezi na trgovinu (*sa'ir*), bila je kovačnica novaca (*darul zarb*), tržnica (*ghalla mandi*), solane (*namaksar*), brodogradilište (*marammat jahazat*). Taj kompleks se nalazio na rijeci Tapti blizu pristaništa. Imala je i veliko dvorište s paviljonom koje je gledalo prema moru, dvojna velika vrata (jedna prema velikoj dvorani i jedna prema rijeci). Pri dolasku trgovci, brodovi i roba bili su pretraženi (kako se ne bi varalo prilikom obračunavanja poreza). Carina je bila u nadležnosti službenika *mutasaddi*, čije uloga je bila prikupljati poreze na robu koja se uvozila i izvozila. Njegov pomoćnik/suradnik *shahbandar* označavao bi robu koja je bila za izvoz (kraljevim pečatom) te je izdavao dozvole trgovcima koji su uvozili robu (uzimao porez, procjenjivao robu), te je vodio pregovore između mogulskih vlasti i trgovaca (pogotovo europskih). Osim njih još je bio i *qanungo*, zagovornik za lokalne trgovce koji je predstavljao njihova prava. (Shafqat, 2001. 384. str.)

Židovska trgovina ima dugu povijest u Indiji. Prisutnost Židova u raznim dijelovima Indije posvjedočena je u suvremenim promatranjima raznih lučkih gradova. U Indiji su bili naseljeni u brojim gradovima, kao i u drugim dijelovima Azije koji su bili povezani trgovačkom mrežom u 16. i 17. st. (u 18. st. važan je Chennai). Mnogo se informacija može saznati iz zapisa nizozemske Istočnoindijske kompanije, a jedno od ranijih spominjanja

Židova u nizozemskim izvorima javlja se u izvještaju Jana Huygena van Linschotena (1579.-1592.). U poglavlju 43. opisuje muslimane i židove na zapadnoj obali, spominje da ih je bilo u velikom broju u Goi, Kochiju, ali i u unutrašnjosti zemlje. Došli su raznim rutama, neki su potomci Indijaca (miješanje muslimana i Židova s lokalnim Indijcima), imali su crkve, sinagoge i džamije gdje su održavali službe i blagdane. Također spominju se Židovi i u Gujaratu, kod grada Barode, gdje su proizvodili razne tkanine i indigo boju. Važno središte trgovaca bio je i Aden. Tamo se trgovalo ružinom vodicom i vinom, zatim i u Madhya Pradeshu. Židovski trgovci iz Venecije bili su u Coromandelu, i tamo trgovali nakitom (dragim kamenjem). Važna središta prekooceanske i obalne trgovine bili su i Kalikut, Kochi, Ponnani. U 1. st. javlja se novi val židovskih trgovaca koji bježe iz Portugala, sklapaju vezu s lokalnim stanovništvom i jačaju trgovinu.

Godine 1687. mnogo trgovaca se seli u Surat, tamo kupuju dragulje i drago kamenje. Dolaze i trgovci iz Engleske koji su željeli investirati u trgovinu dijamantima i dragim kamenjem. Nizozemska Istočnoindijska kompanija bunila se protiv takvih trgovca te htjela zabranu trgovanje tim proizvodima, kako ne bi narušili njihovu trgovinu. Njihov cilj bio je narušiti i englesku Istočnoindijsku kompaniju i njihovu trgovinu dijamantima te odnos s Mogulskim carstvom.

OD SURATA PREMA MUMBAIJU

Trgovina u Mumbaiu bila je pod nadzorom engleske Istočnoindijske kompanije, što mu je pomoglo da se razvije u važno središte trgovine, ali i središte urbanog života. Lučki gradovi su vrlo važni za pomorsku trgovinu, ali i organiziranje socijalnog života. U 17. st. Surat je bio glavna luka indijskog potkontinenta, no u 18. st., iako je Surat nastavio funkcionirati kao važno trgovačko središte, većina pomorske trgovine zapadne obale Indije seli se u Mumbai. U 17. i 18. st. u svijetu trgovine luke Surat i Mumbai bile su međusobna konkurencija.

Godine 1661. Mumbai je bio pod britanskom vlašću. Kasnije ga je kralj dao u ovlast engleskoj Istočnoindijskoj kompaniji 1668. g. Do tada, Surat je bio trajna i vodeća luka na indijskom potkontinentu. Mumbai je tada bio gotovo nepoznat, i odbačen od Portugalca. Kada su shvatili da je Mumbai prirodno dobra luka i sidrište, tada se brodogradnja iz Surata polako

okreće Mumbaiju. Svojim položajem on je bio udaljeniji od mogulske jurisdikcije koja je bila dominantna u Suratu, te je kompanija uvidjela to kao dobru priliku za proširivanje trgovine. Polako Mumbai postaje metropolitanski grad, oni koji su živjeli u Mumbaiju dobili su trajne privilegije kako bi ih još više potaknuli na ostanak i razvijanje trgovine. U 18. st. postaje privlačniji od luka Chennai i Kolkate za engleske trgovce.

Surat je izvozio najviše pamučni tekstil za tržište Perzijskog zaljeva i Jugoistočne Azije, indijski sirovi pamuk za Bengal i Kinu. A iz Sumatre i Kine dolazilo je zlato, španjolski dolari putem Europe i Manile, biseri sa Šri Lanke i Perzijskog zaljeva, olovo i željezo iz Europe, šećer i slatkiši s otoka Jave, bjelokost iz Afrike, živa i kamfor te začini iz Kine. Do sredine 18.st. on je i dalje bio dominantno trgovačko središte. Surat i Mumbai ovisili su jedan o drugome, jer su trgovci iz Mumbaija u Surat slali zalihe pamuka kada ga oni nisu imali. (Maloni, 2001. 283. str.)

ZAKLJUČAK

Iako se ne može sa sigurnošću tvrditi kada su Židovi stigli u Indiju, pretpostavlja se da su na indijsko tlo pristizali brodovima od 10. st. pr. Kr. za vrijeme kralja Salomona kako bi ojačali trgovinu. Dolaskom Rimljana oko 1. st. n. e. u Indiju, osnivaju se i prva židovska naselja a samim time i zajednice. Najranijim židovskim naseljem smatra se Muziris (Shingly). Ubrzo se tamo stvorila zajednica koja je rasla i polako se širila po Malabarskoj obali.

Tri najistaknutije zajednice razvijale su se u Kochiju, Mumbaiju, Suratu i Kolkati. Naseljavanje tih lučkih gradova omogućilo je Židovima jačanje trgovačkih veza ali i visok status u društvu. Važno je napomenuti kako židovske zajednice nisu uvijek bile jedinstvene. Iako protivno halahi, židovska zajednica u Kochiju podijelila se na staleže. Na crne (*Malabare*), bijele (*Paradesije*) te kasnije i na smeđe Židove (*Meshuhrarim*). Između njih nastajali su sukobi, a jedna zajednica ugnjetavala bi drugu toliko da nisu imali ni jednaka prava u sinagogi. Također, osim podjela unutar zajednica, zbog položaja u društvu događali su se sukobi i između dviju zajednica Bene Israel i Bagdadskih Židova. Zajednica Bene Israel bila je ponosna na svoj indijski identitet, dok su se Bagdadski Židovi htjeli po svaku cijenu udaljiti od njih, i tako ojačati svoj britanski identitet i svoj položaj u društvu. Odbaciti sve indijsko značilo je poprimiti britansko i tako rasti na društvenoj ljestvici.

Utjecaj Indije bio je znatan u pogledu raslojavanja društva, ali i u ostalim aspektima života unutar židovskih zajednica. Mnogi običaji tako su se malo izmijenili ili poprimili novo značenje. Iako su preuzeli neke običaje Indijaca, nisu prekršili stroga židovska halahička pravila i etička načela. Zadržali su svoj židovski identitet, ali su se i prilagodili novoj kulturi (kao podijele u podkaste, korištenje hebrejskog jezika u obredima slično kao i kod hinduista korištenje sanskrta, pravila prehrane, izuvanje prije ulaska u sinagogu – neki običaji se preklapaju u obje religije, a neki su sasvim sigurno preuzeti). Prihvaćanjem indijskih običaja, osigurali su si visok položaj u indijskom društvu. Najbolji primjeri preuzetih običaja može se primijetiti u dva velika blagdana, Pesah i Simhat Tora. Židovi u Kochiju razlikovali su se od drugih zajednica jer su prakticirali endogamiju (brak samo unutar zajednice ili kaste, po čemu su bili sličniji Indijcima), ali i po prehrani. Kod Indijaca su stroga pravila o prehrani izravno povezana s društvenim položajem i kastinskom pripadnošću. Oni su vegetarijanstvo povezivali s visokim položajem u društvu (brahmani), dok su jedenje mesa povezivali s nižim

društvenim slojem. Židovi su jeli meso samo unutar svojih domova, jer je jedino tamo košer meso bilo dostupno, stoga su tako bili sličniji brahmanima.

Židovi su u Indiji pronašli siguran život, jer od indijske ruke nisu nikada doživjeli progone niti prisilu na promjenu vjere. Živjeli su u skladu i međusobno su pozitivno utjecali jedni na druge. Maharade su pružale Židovima zaštitu, dok su oni njima dali svoje vojnike te bogate trgovačke veze izvan Indije. Važno je napomenuti da je određeni dio Židova u Indiju bježao od progona u Europi (posebno iz Španjolske i Portugala) te su Indiju smatrali sigurnim utočištem. Židovi su u Indiji zadržali svoj identitet, te se akulturirali, a ne asimilirali kao što je to bilo u nekim drugim zajednicama u Europi.

Židovi su pridonijeli razvijanju trgovine Indije s Europom i Bliskim istokom jer su bili izvrsni i važni trgovci. Neke istaknute židovske trgovačke obitelji (obitelj Ergas i Silvera) kao i trgovačke luke u ali i izvan Indije bile su od velike važnosti i koristi za Indiju. Židovi su bili ti koji su u lučke gradove u Europi donijeli neku do tada nepoznatu robu, kao što je i njihova trgovina dijamantima i koraljima ekonomski ojačala i europske lučke gradove.

Osim ove tri najistaknutije zajednice javljaju se nešto manje zajednice i važni pojedinci koji su imali znatan utjecaj na kulturu i razvoj književnosti te prijevoda književnih djela s hebrejskog na perzijski jezik na dvorovima mogulskih careva. Osim toga širili su i znanje o židovstvu na tlu Indije. Za razliku od tri spomenute zajednice koje su svoj centar imale na obalama Indije (uz lučke gradove Surat, Mumbai, Goa, Kochi, Chennai, Kolkata) te pridonijeli ekonomskom razvitku Indije, ove manje zajednice smjestile su se u unutrašnjost Indije i imale važan kulturni značaj.

Mnogi indijski Židovi, unatoč mirnom životu na indijskom tlu, nakon osnutka države Izrael 1948. g. odlučuju se na povratak u pradomovinu. Zajednice se polako smanjuju i svega nekoliko njih još opstoji u Indiji. Židovi, unatoč toj razmjernoj slobodi u indijskim kolonijama ipak nakon osnivanja države Izrael uvelike kreću kao migranti-povratnici u svoju pradomovinu i dovodeći samu židovsku zajednicu u Indiji na rub nestanka.

Može se zaključiti kako povijest Židova u Indiji pokazuje da i dvije vrlo različite vjerske i kulturne zajednice mogu pronaći modus suživota mimo sukoba i međusobnog uništenja. Veliki utjecaj na to naravno imala je sama religija. Objema religijama važna je obredna čistoća, dopuštena/ispravna hrana i post, odnos prema drugim vjerama, zakoni o čistoći obitelji. Za obje religije važan je način života, a ne samo način mišljenja. Za

hinduizam važni su *karma* (djelovanje) i *dharma* (dužnosti) dok se u židovstvu javljaju *micve* (613 zabrana i obaveza). Za hinduiste važno je imati dobru karmu, biti dobrog djelovanja kako bi se što prije prekinuo krug rođenja i postigla se *mokša* (oslobođenje). Moralni zakon izražavao je osnovu društvenog poretka koji su propisivali svećenički priručnici i koji je bio zajamčen od vladara, no moralni zakoni i djelovanje bili su usko povezani s klasnom podjelom društva. Veliku su ulogu pri određivanju moralnih vrijednosti odigrali staroindijski epovi koji naglašavaju neke osnovne etičke vrline – dužnosti djeteta prema roditeljima, ljubav i naklonost koju roditelji moraju pružiti djeci, uzajamno poštivanje u braku, ljubav i sklad kao ideal. Poštivanjem morala prije će se postići *mokša*, a ukoliko se ne pridržava tih odredbi, pojedinac ne može steći osnovnu čistoću koja je potrebna da bi se približio putu prema *mokši*, putu k oslobođenju. Visoka moralnost ugrađena je i u židovsko pravo.

Rabinske zapovijedi nalažu da sve ono što želiš da tebi učine drugi, ti činiš svome bratu. Odnos između Židova i Indijaca upravo se tako može i pokušati opisati, kao i poznatom zapovijedi koja se javlja u mnogim religijama *ljubi bližnjeg svojeg kao samoga sebe!* Taj odnos pokazuje kako se radi o moralnom načelu koje bismo svi trebali poštovati, bez obzira na vjeru ili uvjerenja.

SUMMARY

This thesis help us understand how two great and ancient civilizations, Indic and Judaic, interact and how it had reflected in the life of three major Indian Jewish communities: Cochin Jews of the Malabar Coast, the Bene Israel Jews of Bombay and the “Baghdadi“ Jews of India's port cities (especially Calcutta and Bombay), and the other Jews communities from Central India which were under the rule of the Moghul empire.

For Indian Jews, their Jewish (and ancient Israel) origin is important for establishing their firm Jewish identity, and for that reason they have created historical legends and myths that helped them shape their Indian Jewish identity, like the Cocihn Jews claim to have originated in Jerusalem, having fled the Roman invasion and destruction of the Second Temple in 70. C.E. and the Bene Israel's stories about their ancestor's sailing vessel from ancient Israel which was shipwrecked off the Konkan coast.

The crucial distinction between India and the rest of the diaspora is that Jews in India weren't assimilated (loss of identity in exchange for acceptance) but were acculturated, fitting into society while retaining one's identity. Also, to achieve higher status in India's society, Indian Jews needed to have their status confirmed by local high-status groups. These groups were different for each Indian Jewish community. Indian society had a great impact on Jewish communities in India. They had divided themselves on the bases of social status, with persistent endeavour to rise that status, and to do so they had to keep themselves apart from lower social groups, even though this breaks the Halacha code, just like Indian Jews did when they forbid another Jewish group to participate in the Synagogue life.

Jews in India had developed a great trading route, between India and Europe, and the most important trade was diamond and coral trade, which was held by the Jews from both Indian and European Jewish communities, they were important for strengthen the Indian relations with Europe but also for financially strengthening the West Coast of India.

Although Jews never experienced antisemitism or discrimination by Indian hands, after the Israel was founded 1948. g. the Jewish communities in India started slowly to disappear, and the Jews migrated to their ancient land of Israel.

Indian Jewish communities contributed to Indian civilization in a variety of secular arts, medicine, commerce and industry, politics agriculture and military. Also, to Judaic civilization they contributed by composing liturgical songs in Hebrew and folk songs in local languages, by writing rabbinical opinions as well as secular poetry and novels, and creative ritual behaviours within the context of Judaic law.

The relationship between Jews and Indians can be tried to describe the well-known commandment that occurs in many religions of *loving one's neighbor as oneself*! This relationship shows that it is a moral principle that we should all abide by, regardless of religion or belief.

POPIS STRANIH RIJEČI

HINDSKI/SANSKRT	HRVATSKI
bāveru	Babilon
bhakti	Emocije, ljubav; Pokret emocionalne posvećenosti Bogu (Brahmi, Šivi, Višnu ili Devi)
bodhisattva	biće koje će doći do prosvjetljenja i postati Buddha
brahmā	muški oblik boga u hinduističkoj tradiciji koji se moguće razvio iz brahmana
brahman	apstraktni metafizički spiritualni koncept, bez roda i forme koncept
brāhmaṇ	svećenik, često su živjeli pod zaštitom kralja te nisu morali plaćati poreze, izvodili su žrtvene obrede
brahman	svečano oblikovana i istinonosna riječ koja izriče skrovitu istinu
devan (dewan)	Britanski predstavnik u Kochiju
ḍṇāna	znanje
gora	Bijel, odnosi se na Židove unutar Bene Israel zajednice
jātaka	Zbirka priča iz prošlih Buddhinih rođenja
jāti	Rođenje, podijela na kaste
kaccha	Onečišćena hrana
kala	Crn, odnosi se na Židove unutar Bene Israel zajednice
khir	puding od kokosovog mlijeka i orašastih plodova
Kṛṣṇa	Božanstvo u hinduizmu, 8 avatar boga Viṣṇua
kṣatrija	Stalež ratnika unutar 4 glavna staleža u Indiji
mahārāja	Lokalni gospodari u Indiji
malida	mješavinu riže, brašna i šećera (kasnije i nazvi za obred)
pakka	Čista hrana
prasadam	milost
ratha	kola
sarong (mundu)	Prekrivač kojeg su nosile žene
sepoy	Bengalski vojnici

svaraj (swaraj)	Pokret osamostaljenja Indije od Britanije
śūdra	Stalež sluga, Jedan od 4 glavna staleža u Indiji
teli	Kasta koja se bavila tiještenjem ulja
vaiśya	Stalež seljaka

HEBRJESKI

Anusim (maranos)	Konvertirani Židovi a zbog inkvizicije, koja je prethodila izgonu iz Španjolske, bili su prisiljeni na promjenu vjere, ali su potajice ostali vjerni židovstvu
Aron hakodeš	Ormar u sinagogi u kojem se čuvaju knjige Tore
arvit	Večernja molitva
Avinu malkenu	Pjesma „naš otac, naš kralj“ koja se pjeva u sinagogama
Berit mila	Obred obrezivanja
bima	Uzvišeni podij u sinagogi na kojem se čita Tora
cedaka	Milostinja ili milodar
chazzan	Učitelj kočinske zajednice
geniza	Arhivske prostorije, koje se najčešće nalaze blizu sinagoga, u koju se pohranjuju sveti predmeti koji se više ne koriste
get	dokument o rastavi braka
hagada	jedna od najvažnijih židovskih knjiga. Sastavljena je kako i se narodu omogućilo ispunjavanje zapovijedi o pripovijedanju o izlasku iz Egipta za blagdan Pesah
Hakafot	Ophodi; tijekom blagdana Sukota ophodi se tevu u sinagogi na koju su položene knjige Tore
hamec	kvasac
Hidur micva	Dodatni propisi uz 613 micvi
hupa	vjenčanje
ketubah	Dokument o braku
ketuvim	spise-od <i>Davidovih psalama</i> do <i>Ljetopisa</i>
kidduš	Blagoslov koji se govori nad vinom na šabat i blagdane
kneset	Parlament židovskog naroda
kohen	Kohen je svećenik, pripadnik staleža u židovskom narodu, čija je

	dužnost bila služenje u Hramu
košer	Košer znači obredno ispravno, čisto i dozvoljeno za jelo, u skladu s vjerskim propisom
kule	Privremeni kovčeg u koje se pohranjuju spisi Tore
maces	kruh bez kvasca(samo brašno i voda). Kruh koji nije prošao proces dizanja tijesta prije pečenja
mamzer	Izvanbračno dijete
meleh	kralj
mezua	dovratnik sa svitcima odsječaka Tore
micva	vjerske obaveze, ima ih 613 – 365 zabrana i 248 zapovijedi
mikva	obredne kupelji
minha	Popodnevene molitve
minhag	Praksa ili običaji bez halahičke podloge koja je prihvaćena u okviru neke zajednice
minjan	Desetorica muškaraca starijih od 13 godina, kvorum potreban za neke molitve
mišna	osnovna židovska pravna literatura u usmenoj Tori
mizrachi	Naziv za Židove s istoka
mohel	muškarac obavlja obred berit mile, obrezivanja
mudaliar	Vođa židovske zajednice
neviim	Knjige proroka
Ner tamid	Vječno svjetlo
parohet	Zastor od svile ili pliša koje prekriva Aron hakodeš
responsa	Pitanja i odgovori, prije svega o halahi, između rabina i sudova u cijeloj dijaspori
seder	Večera za Pesah
Sefer Tora	Svitci Tore
Sefer yashar	Kronike zajednice
Sidur	molitvenici
Šema Jisrael	Pjesma „Čuj Izraele“
šohet	muškarac stručan i ovlašten za klanje životinja za hranu, u skladu s halahičkim propisima
Tahorat hamišpaha	skup propisa i običaja o odnosima bračnih partnera za vrijeme

	obredne nečistoće
talit	Molitveni šalovi
Tanah	Hebrejska Biblija obuhvaća Toru (Mojsijevo Petoknjižje), <i>Neviim</i> (knjige proroka) i <i>Ketuvim</i> (spise-od <i>Davidovih psalama</i> do <i>Ljetopisa</i>)
tevila	Simbolični obred konvertiranja (uranjanje u mikvu/more/jezero; čini se radi obrednog očišćenja: žene nakon menstruacije i preobraćenici obaju spolova moraju uroniti u mikve)
Yakhin i boaz	Dva stupa u sinagogama koji predstavljaju stupove Salomonovog hrama
yichus	Podrijetlo, loza

POPIS LITERATURE

- 1) Basham, A. L., 1959. *The Wonder that was India : a survey of the culture of the Indian sub-continrent before the coming of the Muslims*, New York, Grove Press
- 2) Bernstein, Valerie, 1998. *Mughal India : splendours of a peacock throne*, London, Thames and Hudson
- 3) Da-Don, Kotel, 2004. *Židovstvo : život, teologija i filozofija*, Zagreb, Profil Internacional
- 4) Katičić, Radoslav, 1973. *Stara indijska književnost*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske
- 5) Katz, Nathan, 2000. *Who are the Jews of India ?* Berkely, University of California Press
- 6) Kishore, Prem and Anuradha Kishore Ganpati, 2003. *India : an illustrated history*, New York, Hippocrene Books
- 7) Rawlinson, H. G., 2001. *Indian historical studies*, New Delhi, Asian Educational services
- 8) Tmberg, Thomas A., 1986. *Jews in India*, New York, Advent Books

ČLANCI

- 1) Abrahams, Lionel B., 1869. *A Jew in the Service of the East India Company in 1601*, The Jewish Quarterly Review, Vol. 9, No 1. 173-175
https://www.jstor.org/stable/pdf/1449966.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontr ol&refreqid=excelsior%3A25230c7794caa644b58ab06f91d06780
- 2) Akhtar, Jawaid, 2010-2011. *The Culture of Mercantile Communities of Gujarat in Mughal Times*, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 71., 409-416
https://www.jstor.org/stable/pdf/44147508.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcont rol&refreqid=excelsior%3A8334dae882d5d7afdf0a580f0938014a
- 3) Alam, Ishrat, 2004. *Jewish Merchants in the Mughal Empire*, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 65, 267-276

- https://www.jstor.org/stable/pdf/44144741.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A9c0dcba13ac3a77199a30ea18670feaf
- 4) Fischel, Walter J., 1948-1949. *Jews and Judaism at the Court of the Moghul Emperors in Medieval India*, Proceedings of the American Academy for Jewish Research, Vol. 18. 137-177
https://www.jstor.org/stable/pdf/3622197.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3Ae21085647fc3966d8911ba259cee0ed0
 - 5) Fischel, Walter J. 1956. *Leading Jews in the Service of Portuguese India*, The Jewish Quarterly Review, Vol. 47, No. 1. 37-57
<https://www.jstor.org/stable/pdf/1453185.pdf?refreqid=excelsior%3Affe79469038505492deab408aad0e777>
 - 6) Fischel, Walter J., 1960. *The Jewish Merchant-Colony in Madras (Fort St. George) during the 17th and 18th Centuries: A Contribution to the Economic and Social History of the Jews in India (Concluded)*, Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol. 3, No.2. 175-195
https://www.jstor.org/stable/pdf/3596295.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A01e3b2cb7cf95db9cd223a241b0400e5
 - 7) Fischel, Walter J., 1965. *The Immigration of "Arabian" Jews to India in the Eighteenth Century*, Proceedings of the American Academy for Jewish Research, Vol. 33, 1-20
https://www.jstor.org/stable/pdf/3622407.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3Ab73367909ca5fe7d4ffdef73f34b519d
 - 8) Fischel, Walter J., 1967. *The Indian Archives: A Source for the History of the Jews of Asia (From the Sixteenth Century on)*, The Jewish Quarterly Review, Vol. 57, 192-209
https://www.jstor.org/stable/pdf/1453493.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A7b57f14e2aa666110e835271d9d675af
 - 9) Fischel, Walter J., 1970-1971. *Bombay in Jewish History in the Light of New Documents from the Indian Archives*, Proceedings of the American Academy for Jewish Research, Vol. 38/39. 119-144
https://www.jstor.org/stable/pdf/3622356.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A4d4acabe9a37cc25b0bc76988e5f0ed0
 - 10) Gold, Daniel, 1995. *Reviewed Work: The Last Jews of Cochin: Jewish Identity in Hindu India by Nathan Katz and Ellen S. Goldberg*, AJS Review, Vol. 20, No. 2, 473-474
https://www.jstor.org/stable/pdf/1486854.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3Ae43bdf134048586f960629096dd887f4

- 11) Jussay, P. M., 1996. A Jewish Settlement in Medieval Kerala, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 57., 277-284
https://www.jstor.org/stable/pdf/44133319.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A954dd4a5c8cbeb6b62a48c8a2ad89b16
- 12) Kadish, Sharman, *Reviewed Work: India's Jewish Heritage: Ritual, Art, and Life-Cycle* by Shalva Weil, European Judaism: A Journal for the New Europe, Vol. 37, No. 1. 178-181
https://www.jstor.org/stable/pdf/41444603.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A347f5e71f2cea205fb519978db21cef3
- 13) Katz, Nathan and Ellen S. Goldberg, 1993. Jewish "Apartheid" and a Jewish Gandhi, Jewish Social Studies, Vol. 50, No. ¾. 147-176
https://www.jstor.org/stable/pdf/4467422.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A9579a23c6a5f9abbed4d697af7938335
- 14) Katz, Nathan and Ellen S. Goldberg, 1993. *The Sephardi Diaspora in Cochin, India*, Jewish Political Studies Review, Vol. 5, No. ¾., 97-140
https://www.jstor.org/stable/pdf/25834277.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3Ae06dc7380b3d6201e0f95e19ea98f941
- 15) Maloni, Ruby, 2001. *Surat to Bombay: Transfer of Commercial Power*, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 62, 278-288
https://www.jstor.org/stable/pdf/44155771.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3Afb8f50565e8a25dbbb0408a5ab410402
- 16) Manasseh, Sara, 1950. *Religious Music Traditions of the Jewish-Babylonian Diaspora in Bombay*, Ethnomusixology Forum, Vol. 13, No.1. 47-73
https://www.jstor.org/stable/pdf/20184466.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A93e2f421a1c44dc132117a319707e0d8
- 17) Marathe, M.P. 1996. *Between Jerusalem and Benares: Comparative Studies in Judaism and Hindusim* by Hananya Goodman, Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute, Vol 77, No.1/4. 297-298
https://www.jstor.org/stable/pdf/41702183.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A70fa5f296e199e814a342cdc47a46812
- 18) Melamed, Abraham, 2006. *The Image of India in Medieval Jewish Culture: Between Adoration and Rejection*, Jewish History, Vol. 20, No. ¾ , 299-314
https://www.jstor.org/stable/pdf/20100987.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A80ff48dbec259cc3cf8ca360a4469454

- 19) Nadri, Ghulam A., 2007. *The Maritime Merchants of Surat: A Long-Term Perspective*, Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol. 50, No. 2/3. 235-258
https://www.jstor.org/stable/pdf/25165195.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A2966c36c30bdd72e4306495108a7f123
- 20) Needel, Yale M. 2008. *Rethinking "Sephardic": Rosh Hashanah and Yom Kippur Observances among the Jews of Bombay*, Shofar, Vol. 26, No. 2. 59-80
https://www.jstor.org/stable/pdf/42944529.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A44defe2a2f2451b6948e91b9467614f0
- 21) Numark, Mitch, 2001. *Constructing a Jewish Nation in Colonial India: History, Narratives of Discent, and the Vocabulary of Modernity*, Jewish Social Studies New Series, Vol. 7, No.2. 89-113
https://www.jstor.org/stable/pdf/4467603.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A42d065d3e49bf571a42d5813d8830839
- 22) Ray, Dalia, 1999. *Cochin Jews in Calcutta*, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 60, 872-876
https://www.jstor.org/stable/pdf/44144158.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A5920058c760bca8efb9ce3162dfd84c1
- 23) Reissner, H.G., 1950. *Indian-Jewish Statistics (1837-1941)*, Jewish Social Studies, Vol. 12, No. 4, 349-366
https://www.jstor.org/stable/pdf/4464913.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3Aaa04711f87c83ab94041dccc23560c22
- 24) Shafqat, Arshia, 2006-2007, *The Customhouse at the Port of Surat under the Mughals*, Proceedings of the Indian History Congress, Vol. 67., 383-394
https://www.jstor.org/stable/pdf/44147958.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3Afd215efd34a77572296d9a9c1d48426f
- 25) Trivellato, Francesca, 2000. *From Livorno to Goa and Back: Merchant Networks and the Coral-Diamond Trade in the Early-Eighteenth Century*, Portuguese Studies, Vol. 16. 193-217
https://www.jstor.org/stable/pdf/41105146.pdf?ab_segments=0%252Fdefault2%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A58cf83b83b53ac671010c82a5f8c6a95

OSTALI IZVORI

- 1) Nissan Mindel, *Rabbi David Ibn Zimra (RaDBaZ)*, Kehot Publication Society
https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/112491/jewish/Rabbi-David-Ibn-Zimra-RaDBaZ.htm,
- 2) *Dabestān-E Maḏāheb*, 1993. Vol. VI, Fasc. 5, pp. 532-534
<http://www.iranicaonline.org/articles/dabestan-e-madaheb#article-tags-overlay> (2011)
- 3) Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Istočnoindijske kompanije*, Hrvatska
enciklopedija
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27994#komentar>